

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

805.90

P18

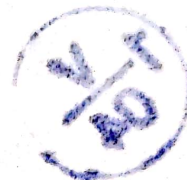
TEORIE ȘI ANALIZĂ GRAMATICALĂ

Editura

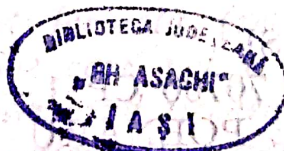
CORESI

0

TEORIE ȘI ANALIZĂ GRAMATICALĂ

Ediția a II-a

660.248

EDITURA

CORESI

BUCUREȘTI 1994

© 1992 EDITURA CORESI
CORESI SRL, București, 70700 CP 1—477
Director general: VASILE POENARU
Director editorial: DANA POENARU

Redactor: MARIETA CROICU
Tehnoredactor: EUGEN MANTU

Tiparul: IMPRIMERIA „ARDEALUL”, CLUJ

Printed in Romania

ISBN 973-608-260-1

INTRODUCERE

1. Specifică lingvisticii moderne este o *diversificare* a perspectivelor sub care sînt privite faptele de limbă: de la perspectiva strict analitică spre o perspectivă sintetică, constructivistă, de la perspectiva strict gramaticală spre una pragmatică (sau, altfel spus, de la gramatica „enunțului” la studiul „enunțării”), de la perspectiva strict formală (relațională) spre unele de tip semantic etc., perspective care nu se neagă unele pe altele, ci se completează reciproc, luminînd fiecare altele aspecte (deci aspecte complementare) din funcționarea extrem de complexă și de nuanțată a faptelor de limbă.

2. Cartea Teorie și analiză gramaticală este rezultatul contactului nemijlocit cu predarea limbii române la nivelele preuniversitare, cu modul de concepere a gramaticii în mediul profesorilor de limba română, al autorilor de manuale și de programe, al autorilor de lucrări și comentarii destinate școlii. „Discontinuitatea” dintre cercetarea lingvistică și receptarea acestor rezultate în cercurile din afara specialității celei mai stricte a fost semnalată în nenumărate rînduri, simțindu-se nevoia imperioasă a depășirii unei tradiții extrem de conservatoare, perpetuată prin manuale și programe, prin lucrările „oficiale”, prin lucrările de popularizare etc. S-a subliniat faptul că reala modernizare trebuie să fie mai profundă decît corectarea unui aspect sau a altuia din manuale, din lucrările

curente, mai profundă decât detalierea sau clarificarea unor aspecte izolate sau chiar decât introducerea unor informații „la zi”, dacă prin ele se înțelege introducerea a cât mai numeroase și nesemnificative detalii. Modernizarea trebuie să însemne, în primul rând, o schimbare a concepției asupra gramaticii înseși, permițând înțelegerea modului ei global de funcționare.

3. Cartea este o primă încercare de a veni în întâmpinarea acestei acute nevoi de modernizare, urmărind, fără a rupe brutal cu tradiția, introducerea unor idei noi, a unor perspective noi de abordare, a unor comentarii sintactice moderne, atât sub aspectul înțelegerii modului de funcționare a componentului sintactic, cât și din punct de vedere terminologic.

Modernizarea, în această carte, stă sub semnul următoarelor idei teoretice: (a) subordonarea morfologicului față de sintactic, în virtutea funcției combinatorie (creative) a limbii: nu comunicăm prin cuvinte și paradigme izolate, ci prin combinații de cuvinte, în cadrul cărora multe dintre elementele de formă flexionară sînt impuse ca restricții combinatorii; (b) perspectiva morfosintactică în studiul gramaticii scoate în prim plan aspectele de sintaxă a părților de vorbire: definirea contextuală a acestora, ca și determinarea contextuală (sintactică) a multora dintre elementele lor de flexiune; (c) perspectiva constructivistă (generativă) asupra limbii permite distingerea a două mari clase de cuvinte: cuvintele-centru, generatoare (producătoare) de grupuri sintactice, și altele, selectate de centru, cărora cuvîntul-centru le impune particularități de formă și funcția sintactică; (d) verbul este centrul enunțului, deci componentul care, prin diversele restricții impuse vecinătăților nominale, asigură o primă structurare (și cea mai importantă) a enunțului, subordonîndu-și nu numai obiectele, ci și subiectul; (e) funcția sintactică, „atribuită” de centru, se definește relațional, simultan prin elemente din plan sintagmatic și din plan paradigmatic; (f) există o relație directă între organizarea sintactică și „situația stilistică” de comunicare, structura sintactică a unui text fiind dependentă de tipul stilistic de text (comunicare savantă vs. comunicare populară, orală) sau de tipul compozițional de text (text dialogic și text monologic, realizate integral în vorbire directă, vs. text narativ, realizat integral în vorbire indirectă, și nenumărate forme intermediare, cu grade diferite de împletire între vorbiri și de „alunecare” de la o vorbire la alta).

Cele trei părți ale cărții dezvoltă, teoretic sau prin inter-

pretarea unor fapte concrete de limbă, aceste idei, prima parte fiind semnificativă pentru (a) și (b), partea a II-a asigurând susținerea ideilor (c), (d) și (e), iar partea a III-a realizând reliefaarea, prin comentariile de text, a ideii (f).

4. Selecția faptelor de limbă luate în discuție în cuprinsul acestei cărți a fost subordonată următoarelor obiective: — să servească susținerii ideilor teoretice pe care se construiește un capitol (nu întâmplător, de exemplu, se aleg, în partea I, conversiunea și funcțiile multiple ale segmentelor a și cel, aspecte ale gramaticii pentru care abordarea morfosintactică este relevantă); — să servească la înțelegerea și rezolvarea unor fapte de sintaxă cu grad ridicat de dificultate, asupra cărora planează nesiguranța și confuzia în interpretare și analiză (nu întâmplător au fost alese, pentru partea a II-a, centre verbale reprezentate prin verberexive, verbe impersonale, prin locuțiuni verbale sau au fost alese fenomene sintactice de tipul împletirii regentei cu subordonata sau alte forme de împletire sintactică); — să servească la deprinderea raționamentului sintactic, la stimularea argumentării și autocontrolului în deciziile de interpretare (nu întâmplător, de exemplu, la capitolul destinat funcțiilor sintactice, se urmăresc tipurile de erori posibile pentru fiecare funcție și se argumentează soluțiile corecte).

5. Lucrarea 'Teorie și analiză gramaticală' nu trebuie înțeleasă ca o carte „pentru școală”, care să se substituie manualului și să ofere soluții pentru o gramatică de nivel școlar. Poate însă să constituie o carte a profesorului și a autorului de manual, menită să ofere direcții și sugestii de înnoire.

Pornită din nevoia de înnoire a gramaticii de largă destinație și circulație, considerăm, totuși, că această carte a fost astfel concepută, încât oricare categorie de cititori să poată găsi ceva util în cuprinsul ei: — elevul și candidatul la diverse forme de examene găsește soluții de analiză pentru texte cu grad ridicat de dificultate, precum și numeroase recomandări și soluții de autocontrol pentru interpretările proprii (vezi, în text, recomandările speciale pentru gramatica de tip școlar); — profesorul și autorul de manual găsesc, pe lângă nenumărate date concrete de analiză și de interpretare, direcții de modernizare și idei pentru înnoirea modului de înțelegere a sintaxei); — cititorul nespecialist, dornic să se informeze în domeniul sintaxei, găsește soluții de analiză și discutarea unor fapte semnificative din sintaxa limbii române; — cercetătorul

recunoaște repunerea în circulație a unor idei și soluții formulate anterior, dar uitate sau neglijate (întîmplător sau cu bună știință), repunere însoțită de o argumentare detaliată, uneori cu argumente suplimentare, cu intenția convingerii cititorului asupra oportunității preluării lor (vezi, în acest sens, reluarea ideii pronomelor „semi-independente”, a articolului cu determinare sintactică, a definirii și a conceperii funcțiilor sintactice, a înțelegerii diatezei reflexive, a acceptării verbului ca centru al enunțului); — specialistul recunoaște, de asemenea, puncte de vedere teoretice și aplicative noi (se susține, de exemplu, soluția numelui predicativ ca poziție sintactică de sine stătătoare și cu argumente semantice din perspectiva „calculului de predicate”, împăcîndu-se, astfel, soluția relațională cu cea semantică; se completează interpretarea sintactică și semantică a elementului predicativ suplimentar cu noi date; se propun diateze noi etc.).

6. Bibliografia acestei cărți credem că este concludentă pentru două aspecte: (a) dorința de actualizare și de punere în circulație largă a ideilor celor mai valoroase pe care gramatica românească de tip structuralist și poststructuralist le-a produs; (b) dorința de a încorpora, într-o formă sau alta, dar, oricum, într-o formă prelucrată pentru intențiile noastre, informația teoretică cea mai nouă.

7. În concluzie, considerăm că lectura atentă a acestei cărți poate oferi, pentru cititori cu grade diferite ale pregătirii de specialitate, un prilej „de învățare”, atît în direcția aprofundării cunoștințelor despre funcționarea sintaxei, cît și pentru rezolvarea analizelor concrete de text, analize cu nenumărate dificultăți și ambiguități pe care textele (limba însăși) le conțin.

Partea I

PERSPECTIVA MORFOSINTACTICĂ ÎN STUDIUL GRAMATICII

Capitolul I: ASPECTE TEORETICE

Capitolul al II-lea: ASPECTE ALE CONVERSIUNII.

**MIJLOACE SINTACTICE DE RECU-
NOAȘTERE A CLASELOR MORFOLO-
GICE**

**Capitolul al III-lea: FORME OMONIME ALE LUI „A” ȘI
„CEL”. MIJLOACE SINTACTICE DE
DIFERENȚIERE. „CEL CARE”, „CEL
CE”, „CEEĂ CE” — PRONUME RELA-
TIVE COMPUSE SAU GRUPĂRI ANA-
LIZABILE?**

Capitolul I : ASPECTE TEORETICE

Ultimele manuale de limba română (elaborate pentru clasele a V-a și a VI-a) și, mai ales, recomandările din ultimele programe școlare au introdus principiul morfosintactic în studiul gramaticii, fără ca acesta să fi fost lămurit suficient din punct de vedere teoretic. Ne propunem, în cele ce urmează, să stabilim bazele teoretice ale acestui principiu, să prezentăm o succintă istorie a modului în care s-a ajuns la formularea lui, cum se manifestă intercondiționarea sintaxă-morfologie și, mai ales, care sînt consecințele practice ale principiului, remarcînd și alte aspecte decît cele (foarte puțin numeroase) subliniate de programe și manuale. O cercetare specială vom face, în final, conversiunii, domeniu pe care îl considerăm reprezentativ pentru o abordare din perspectiva morfosintactică.

1. Diviziunea gramaticii în morfologie și sintaxă și, implicit, repartiția faptelor între cele două domenii, ca și raportul dintre ele de intercondiționare sau, dimpotrivă, de autonomie sînt probleme cu o lungă istorie, modificarea punctelor de vedere mergînd paralel cu evoluția concepțiilor și a metodelor de cercetare în lingvistică. Nu vom urmări în amănunt evoluția acestui

Capitolul I : ASPECTE TEORETICE

Ultimele manuale de limba română (elaborate pentru clasele a V-a și a VI-a) și, mai ales, recomandările din ultimele programe școlare au introdus principiul morfosintactic în studiul gramaticii, fără ca acesta să fi fost lămurit suficient din punct de vedere teoretic. Ne propunem, în cele ce urmează, să stabilim bazele teoretice ale acestui principiu, să prezentăm o succintă istorie a modului în care s-a ajuns la formularea lui, cum se manifestă intercondiționarea sintaxă-morfologie și, mai ales, care sînt consecințele practice ale principiului, remarcînd și alte aspecte decît cele (foarte puțin numeroase) subliniate de programe și manuale. O cercetare specială vom face, în final, conversiunii, domeniu pe care îl considerăm reprezentativ pentru o abordare din perspectiva morfosintactică.

1. Diviziunea gramaticii în morfologie și sintaxă și, implicit, repartitia faptelor între cele două domenii, ca și raportul dintre ele de intercondiționare sau, dimpotrivă, de autonomie sînt probleme cu o lungă istorie, modificarea punctelor de vedere mergînd paralel cu evoluția concepțiilor și a metodelor de cercetare în lingvistică. Nu vom urmări în amănunt evoluția acestui

raport¹, ci ne vom opri la acele momente care servesc înțelegerii modului actual de concepere a relației dintre morfologie și sintaxă.

• Multă vreme distincția morfologie/sintaxă s-a întemeiat pe opoziția *paradigmatică* (=relații de înlocuire între termeni alternativi, deci de disjuncție)/*sintagmatică* (=relații de succesiune, deci de combinare sau de conjuncție). De aceea, morfologia era interesată de paradigmele cuvintelor și de categoriile gramaticale, implicând, fiecare, termeni alternativi, opozabili², iar sintaxa, de succesiunile de termeni și nicidecum de relațiile dintre construcții.

Găsim aici una dintre explicațiile tratării diatezei, cu toate valorile ei, în cadrul morfologiei, deși raporturile de diateză angajează combinații de cuvinte (grupurile subiect — verb — obiect, în cazul pasivului și al reflexivului, și subiect — verb, în cazul impersonalului), și nu verbe considerate izolat. Cum raporturile activ/pasiv, activ/reflexiv, activ/reciproc, personal/impersonal sînt de tip paradigmatic, termenii apărînd alternativ, ele au fost gîndite, de-a lungul unei întregi perioade lingvistice, ca aparținînd morfologiei. Și astăzi manualele școlare, mai conforme cu tradiția lingvistică, păstrează vechea repartitie a faptelor de diateză la morfologie.

În lingvistica actuală, este unanim acceptat că cele două tipuri de relații — paradigmatică și sintagmatică — caracterizează organizarea tuturor nivelelor lingvistice, ceea ce înseamnă că orice unitate a limbii, indiferent de nivel, se angajează simultan în relații pe plan orizontal (= sintagmatică) și pe plan vertical (= paradigmatică). Recunoașterea sintagmaticului în morfologie s-a dovedit extrem de fructuoasă pentru studiul limbii, antrenînd, pe de o parte, cercetarea relației dintre morfeme (rădăcină și afixele flexionare), iar, pe de altă parte, deschizînd perspectiva unei întregi serii de cercetări referitoare la sintaxa părților de vorbire. În egală măsură, recunoașterea paradigmaticului în sintaxă s-a dovedit extrem de utilă pentru rafinarea descrierii și înțelegerea funcționării nivelului sintactic. Relațiile dintre

¹ O prezentare a evoluției acestui raport găsim la Guțu Romalo (1968), p. 5—7.

² De exemplu, paradigma cuvîntului *carte* cuprinde termenii *carte*, *cartea*, (*unei*) *cărți*, *cărții*, *cărți*, (*unor*) *cărți*, *cărțile*, *cărților*, *care*, cu rare excepții, nu pot apărea în aceeași poziție sintactică; categoria gramaticală a numărului cuprinde, de asemenea, termeni alternativi: singularul și pluralul, care, în multe contexte, apar într-o relație de excludere.

structurile sintactice (de *sinonimie* și de *omonimie*), ca și ideea *clasei de substituție*, clasă de termeni substituibili într-o anumită poziție a lanțului sintactic, sînt cîteva concepte puse cu folos în circulație o dată cu introducerea perspectivei paradigmatică în sintaxă.

● Aducerea morfemului în prim plan a produs o schimbare radicală în conceperea morfologiei și a raportului ei cu sintaxa. Morfologia devine o „știință a morfemelor”, opunîndu-se sintaxei, „știință a sintagmelor”¹. În această nouă concepție, are loc o ștergere a granițelor prea pronunțate dintre morfologie și sintaxă, ca urmare a faptului că atît studiul cuvîntului (domeniul morfologiei), conceput ca succesiune de morfeme, cît și studiul sintagmelor și al combinațiilor mai largi decît sintagmele urmăresc amîndouă *c o m b i n a Ț i i d e t e r m e n i*, implicînd tipuri de relații și reguli de asociere asemănătoare. De exemplu, așa cum raportul de succesiune dintre morfemul radical și morfemele atașate (în cadrul flexiunii și al derivării) poate fi de interdependență, de dependență unilaterală, poate fi facultativ sau se manifestă ca incompatibilitate, tot astfel, în cadrul grupurilor largi de cuvinte, termenii componenți se presupun reciproc (= interdependență) sau se exclud (= incompatibilitate), există o condiționare unilaterală a apariției lor (= dependență unilaterală) sau, dimpotrivă, o libertate totală a alegerii (= relație facultativă).

Recunoașterea izomorfismului (= identitate de organizare) pentru cele două nivele a permis introducerea unor concepte și metode de descriere cu aplicabilitate, în egală măsură, în domeniul sintactic și în cel morfologic. Astfel, modalitatea de descriere în termenii relațiilor propuse de L. Hjelmslev sau analiza de tipul „constituenților imediați” se aplică ambelor domenii. Mai tîrziu, gramatica generativă a supus generării atît nivelul cuvintelor, deci al combinațiilor de morfeme, cît și nivelul enunțurilor, deci al combinării cuvintelor, introducînd pentru amîndouă un mecanism generativ.

● O dată cu gramatica generativă, asistăm la o nouă ierarhizare a faptelor lingvistice, din punctul de vedere al funcționalității lor generative, adică al rolului în generare (în producerea enunțurilor unei limbi prin combinarea de cuvinte). În această

¹ Vezi detalierea acestui aspect la Guțu Romalo, *loc. cit.*

nouă viziune, sintaxa se situează în centrul descrierii lingvistice, iar celelalte componente se definesc și se delimitează numai prin raportare la componentul sintactic. Se ajunge, astfel, ca multe dintre elementele de flexiune să înceteze de a fi privite prin ele însele, ci numai din perspectiva funcției lor în cadrul componentului sintactic.

Această îmbogățire și rafinare treptată a concepției lingvistice a dus în final, indiferent de metoda de lucru, la o perspectivă unificatoare, integratoare, asupra celor două componente (ceea ce numim morfosintaxă în studiul gramaticii). Există fapte de morfologie cu implicații sintactice, avînd o formă de manifestare în plan sintactic, așa cum multe fapte de sintaxă au un reflex morfologic. Urmărirea unui aspect sau a altuia: morfologic/sintactic este, în fond, o chestiune de reliefare și, implicit, de neglijare a unuia în favoarea sau în defavoarea celuilalt, în funcție de interesul existent într-o anumită etapă a cercetării. În ansamblu, însă, faptele se intercondiționează și o subordonare, din punct de vedere funcțional, a faptelor morfologice față de cele sintactice este de la sine înțeleasă, fiind urmarea caracteristicii limbii de a comunica prin combinații de cuvinte, și nu prin cuvinte și paradigme izolate.

2. Vom examina, în continuare, această manieră unificatoare de concepere a relației morfologie — sintaxă, urmărind unul dintre conceptele de bază ale gramaticii: partea de vorbire, noțiune considerată, prin tradiția gramaticilor, ca aparținînd morfologiei, dar care, după cum vom vedea, implică, în egală măsură, o perspectivă morfologică și una sintactică.

Partea de vorbire reprezintă o clasă de cuvinte caracterizată, pe de o parte, prin particularități morfologice (același comportament în raport cu categoriile gramaticale, afixe flexionare comune, aceleași disponibilități derivative), iar, pe de altă parte, prin trăsături sintactice apropiate (posibilitatea de a avea contexte comune și de a intra în relații sintactice asemănătoare).

2.1. Trăsăturile sintactice (ca și cele morfologice) sînt diferite de la o parte de vorbire la alta. Pe lîngă un număr de contexte comune mai multor părți de vorbire, există și contexte specifice, proprii unei singure clase morfologice. Distincția între contexte *comune*/*specifice* este evidentă în operația de con-

versiune¹, cînd trecerea unui cuvînt de la o parte de vorbire la alta se asociază cu păstrarea contextelor comune, dar cu modificarea contextelor specifice. Trecerea verbului în substantiv², de exemplu, se manifestă contextual prin păstrarea nemodificată a următoarelor vecinătăți: adverbul de loc și de timp (ex. *pleacă sus la munte* ⇒ *plecarea sus la munte*)³, grupul prepozițional circumstanțial sau necircumstanțial (ex. *se teme de vecin* ⇒ *temerea de vecin*, *scrie cu cretă pe tablă* ⇒ *scrisul cu cretă pe tablă*); nominalul în dativ (ex. *trimite ajutoare copiilor* ⇒ *trimiterea de ajutoare copiilor*)⁴, determinantul conjuncțional, indiferent de funcția sintactică a propoziției conjuncționale, deci indiferent că, în grupul verbal, apare în poziția de subiect, de complement direct sau indirect prepozițional (*dorește să plece* ⇒ *dorința să plece*, *cred că va uita* ⇒ *credința că va uita*, *se întîmplă să mai greșesc* ⇒ *întîmplarea să mai greșesc*, *se teme să nu greșească* ⇒ *temerea să nu greșească*, *întreabă dacă va reuși* ⇒ *întrebarea dacă va reuși*), acestea fiind contexte comune verbului și substantivului de proveniență verbală. Dar se caracterizează prin modificarea vecinătăților specifice: (a) nominalul în nominativ (= subiectul) devine genitiv (*copiii pleacă* ⇒ *plecarea copiilor*); (b) nominalul în acuzativ (= obiectul direct) devine genitiv sau grup prepozițional cu *de* (*citește romanul* ⇒ *citirea romanului*, *citește romane* ⇒ *citirea de romane*)⁵; (c) adverbul de mod devine adjectiv (*interpretează corect* ⇒ *interpretarea corectă*). Se suprimă total, în operația de nominalizare, vecinătatea reflexivului (*el se teme* ⇒ *temerea lui*; *Ion se înrudește cu Gheorghe* ⇒ *înrudirea lui Ion cu Gheorghe*)⁶.

Contextul specific, unic, așa-numitul „context diagnostic”, reprezintă un concept de bază în teoria actuală a părților de

¹ Vezi *infra*, cap. al II-lea.

² Exemplele care vor urma nu sînt numai de conversiune, în sensul specializat de la cap. al II-lea, ci de nominalizare în general, inclusiv cea realizată cu mijloace lexicale (derivate).

³ Avem în vedere aici specia „atributului adverbial”.

⁴ Se include, parțial, categoria pe care gramaticile o înregistrează ca „atribut substantival în dativ”.

⁵ Pentru diferența semantică dintre construcții, corespunzînd distincției individualizat/neindividualizat, vezi Dindelegan (1976), p. 169—170.

⁶ Pentru o detaliere a modificărilor contextuale intervenite în nominalizare, vezi Dindelegan, *op. cit.*, p. 170—172.

vorbire, contextul diagnostic fiind luat drept criteriu de definire și de delimitare a acestora. S-au propus definiții contextuale ale substantivului¹, verbului², prepoziției³, adverbului⁴, numeralului⁵.

Procedeul „contextului diagnostic” s-a dovedit extrem de util și în ce privește părțile de vorbire cu comportament eterogen; de exemplu, în cazul numeralului, a permis separarea riguroasă a clasei numeralului de alte cuvinte, care, deși sub aspect lexical se apropie de numeral, prezintă alt statut distribuțional.

2.2. Interesul actual pentru sintaxa părților de vorbire nu se limitează la particularitatea „contextului diagnostic” și la avantajele teoretice și aplicative ale utilizării lui.

Concepția generativă aduce în prim plan caracteristica **c r e a t i v ă** (generativă) a limbajului uman, constând în capacitatea cuvintelor de a se lega unele de altele — în virtutea unor reguli de legare individualizate pentru fiecare limbă —, legare al cărei obiectiv final este obținerea tuturor enunțurilor concrete ale unei limbi. Urmărirea cuvintelor din această nouă perspectivă (sintetică sau generativă, față de modalitatea mai veche analitică) a dat un impuls deosebit studiului sintaxei părților de vorbire, urmărite, de astă dată⁶, sub aspectul disponibilităților combinatorii: al posibilităților, dar și al limitelor lor de combinare, al constrângerilor de tot felul exercitate de cuvinte unele asupra altora în combinațiile lor sintactice.

Sintaxa părților de vorbire, astfel concepută, include:
(a) studiul posibilităților și al restricțiilor combinatorii distincte pentru fiecare parte de vorbire și pentru fiecare membru al ei;
(b) studiul aceluiași aspecte în condițiile determinării contextuale, ale impunerii lor de către anumite particularități ale contextului.

¹ Vezi Diaconescu (1970), p. 71—72.

² Vezi Guțu Romalo (1963) (a), p. 29 și urm.

³ Vezi Vasiliu (1967) (a), p. 306 și urm.

⁴ Vezi Ciompec (1985), p. 26—30.

⁵ Vezi Golopenția-Erețescu (1964), p. 503 și urm.

⁶ În cercetările anterioare și în gramatica școlară, sintaxa părților de vorbire este concepută extrem de restrictiv, limitându-se la inventarierea funcțiilor sintactice cu care poate apărea o parte de vorbire.

unde Refl semnifică vecinătatea unui reflexiv obligatoriu, nepro-nominal (*se bizuie, se teme*); Nominal semnifică un nume: substantiv sau pronume, iar indicii nom, dat, ac, k notează cazurile nominativ, dativ, acuzativ impuse de către verb nominalului sau cazul k impus de prepoziția cu care se construiește verbul (*citi*, de exemplu, impune celor trei nume cu care se combină forma de nominativ, de dativ și de acuzativ); Aj semnifică legătura cu un adjectiv, caracteristică verbelor copulative; P notează o propoziție subordonată necircumstanțială, care apare, conform principiului corespondenței, ca substituind un nominal în nominativ (v. *plăcea*), un nominal în acuzativ sau un nominal prepozițional (v. *păsa, teme*). S-au indicat cazurile de selecție a unei prepoziții (*a se bizui pe ... / în ... ; păsa de ... ; a se teme de ...*) și a unei conjuncții sau chiar a două elemente conjuncționale (*îmi place că / să lucrez*). Printr-un sistem de paranteze s-au notat anumite particularități ale determinantilor; paranteza rotundă indică posibilitatea suprimării unui determinant, deci calitatea lui de determinant facultativ (se poate spune: *El citește*, alături de *El citește o carte*, *El citește copiilor o carte*); lipsa acestei paranteze indică vecinătatea unui determinant obligatoriu (se spune numai *El devine profesor*, nu și *el devine ...*). Paranteza acoladă indică posibilitatea verbului de a admite succesiv mai multe construcții sintactice, realizări ale aceleiași funcții sintactice (*Îmi place cartea / să citesc*). Săgeata marchează un raport suplimentar de dependență între determinanți, deci un mijloc de a marca o relație între trei termeni: centrul verbal — nume — alt nume (v. situația copulativului *deveni*).

Regulile stabilite corespund următoarelor tipuri de construcții ale limbii române:

- bizui* : *El se bizuie pe colegi, El se bizuie pe puterile (lui),
El se bizuie că va primi ajutorul nostru;*
- citi* : *El îmi citește o poveste, El citește o poveste, El citește;*
- deveni* : *El îmi devine simpatic, El devine simpatic, El devine medic;*
- păsa* : *Îmi pasă de voi, Îmi pasă că (dacă) ești supărat,
Nu-mi pasă;*

*plăcea*¹: *Îmi place munca, Îmi place că ești optimist, Îmi place să fii optimist;*
teme: *El se teme de toți, El se teme că greșește, El se teme să nu greșească, El se teme.*

Nu se cuprind în acest dicționar regulile c o m u n e tuturor verbelor, cum ar fi: particularitatea limbii române de a nu exprima subiectul de persoana I sau a II-a sau particularitatea de a exprima oricare determinant și prin propoziție relativă (*Îmi place cartea / ce (ceea ce) citesc*). Acest dicționar înregistrează numai statutul verbului predicat, ignorând situația când verbul, trecut la o formă verbală nepersonală (infinitiv, gerunziu, supin, participiu), devine modifier (determinant al unui nume, al unui adjectiv sau al altui verb: *elevul rămas repetent, elev capabil de a face efort, l-am văzut citind cărți*).

Un dicționar stabilit pe aceste principii ar fi însă nesemnificativ pentru sintaxa substantivului, căci toate substantivele comune prezintă aceleași disponibilități combinatorii. Pentru substantiv se remarcă g l o b a l că el apare fie ca regent — centru al unui grup nominal —, fie ca subordonat — element selectat de centru, în cadrul unui grup verbal, adjectival, adverbial sau al unui grup nominal.

Ca centru de grup sintactic, substantivul acceptă un determinant adjectival căruia îi impune acordul (*cartea frumoasă*) sau, prin intermediul cazului genitiv și al prepoziției, admite atribute genitivale și prepoziționale (*cartea lui de geografie*). Dativul, posibil și el, este totuși nespecific grupului nominal, fiind limitat fie la anumite forme neaccentuate de pronume (dativul posesiv: *cartea-mi*), fie la un regent de proveniență verbală (*predarea limbii române străinilor*), fie, periferic, restrâns la o construcție arhaică (*domn Țării Românești*).

Ca subordonat, substantivul este „regizat” de verb, adjectiv, adverb sau alt nume prin intermediul cazului sau al prepoziției (*dau cărți elevilor, utile oamenilor, capabile de sacrificiu, gata de luptă, aidoma părinților, departe de casă, cărțile elevilor*).

● Cercetarea de tip (b) urmărește să stabilească condițiile c o n t e x t u a l e răspunzătoare de apariția anumitor caracte-

¹ În cazul lui a *plăcea*, dicționarul a înregistrat numai normele de construcție ale limbii literare, făcând abstracție de construcțiile neliterare *Îmi place de Ion, Îmi place pe Ion*.

ristici în forma cuvintelor vecine și tipul de restricție impus în situația contextuală dată. Din acest punct de vedere, verbul este nesemnificativ, trăsăturile lui sintactice nefiind impuse contextual, ci cuprinse în natura lui internă (spunem că sînt *i n e r e n t e*, *i n t r i n s e c e*, nesupuse nici unei determinări contextuale). Spre deosebire de verb, sintaxa substantivului românesc cuprinde reguli de tip contextual, deci restricții de formă care apar în anumite vecinătăți, în combinații cu anumite cuvinte, de tipul:

(a) În vecinătatea **predeterminanților** din seria: *alt, acest, acel, celălalt, același, care, ce, vreun, fiecare, oricare, orice, al meu*¹, substantivul apare obligatoriu nearticulat (spunem *alt școlar, acest școlar, oricare școlar*, și niciodată **alt școlarul, *acest școlarul, *oricare școlarul*).

(b) În vecinătatea **predeterminanților** din seria: *toți, însuși*, substantivul apare obligatoriu articulat hotărît (spunem *toate elevele, însuși profesorul*, și niciodată **toate eleve, *însuși profesor*).

(c) În vecinătatea **postdeterminanților** din seria: *acesta, acela, celălalt, meu, însuși*, substantivul apare obligatoriu articulat hotărît (spunem *elevul acesta, caietul celălalt*, și nu **elev acesta, *caiet celălalt*).

(d) În vecinătatea **postdeterminantului** *al meu*, substantivul apare nearticulat hotărît (spunem *(un) caiet al meu*, și nu **caietul al meu*).

(e) În grupul sintactic **Prepoziție + Nominal**, substantivul, exceptînd situația specială a prepoziției *cu*, apare nearticulat (spunem *Merg la facultate, Vorbesc despre examen*, și nu **Merg la facultatea, *Vorbesc despre examenul*). Dimpotrivă, în contextul **Prepoziție + Nominal + Determinant**, substantivul apare obligatoriu articulat (spunem *Merg la facultatea apropiată, Vorbesc despre examenul de admitere*).

Se știe că, în afara determinărilor contextuale enumerate sub (a) — (e), substantivul poate apărea articulat / nearticulat, în funcție de semantica lui: distincția individualizat / neindividualizat (*Trec copii / Trec copiii*) și articulat hotărît / nehotărît, în funcție de gradul diferit de individualizare (*Citesc o carte /*

¹ Formele indicate funcționează aici ca forme-tip, semnificînd întreaga serie flexiolară a cuvintelor.

Citesc cartea). Regulile care dirijează semantic selecția articolului sînt însă nesemnificative în situațiile contextuale indicate la (a) — (e). Rezultă, din această prezentare, o particularitate specială a articolului românesc, constînd în interferarea regulilor *semantic* cu cele *sintactice*, utilizarea articolului fiind dirijată, de la un context la altul, semantic sau sintactic.

3. Ceea ce caracterizează acest mod nou de abordare a sintaxei părților de vorbire, indiferent că obiectivul cercetării este de tipul (a) sau (b), este viziunea *unificatoare* între sintaxă și morfologie, morfologicul fiind *încorporat* în sintactic sub forma constrîngerilor flexionare exercitate de un cuvînt asupra cuvintelor vecine. Constrîngerile de formă gramaticală constau fie în impunerea unor particularități flexionare identice cu ale cuvîntului care le-a impus — ceea ce gramatica numește *acord gramatical* —, fie în impunerea unor particularități de flexiune (caz, mod, articulare) inexistente în forma cuvîntului care le-a impus — ceea ce teoria gramaticală numește *recțiune*¹.

3.1. *A c o r d u l*, deci repetarea de informație gramaticală dirijată de la un cuvînt spre alt cuvînt, intervine ca modalitate de realizare a coeziunii sintactice în cadrul grupului verbal și al celui nominal.

În grupul verbal, de exemplu, asigură legarea subiectului și a predicatului, repetîndu-se, cu direcția subiect → predicat, informația de număr, de persoană și, în unele situații, de gen. Această dirijare a formei gramaticale nu trebuie privită mecanic, ci diferențiat, în funcție de modalitatea de exprimare a subiectului și a predicatului. Astfel, pentru un predicat interjecțional sau adverbial, este evident că forma lui, care nu cunoaște distincții de număr și de persoană, nu va marca formal acordul; din aceleași rațiuni, acordul în gen apare numai la predicatele pasive cu auxiliar, unde participiul repetă informația de gen a subiectului (*problema este înțeleasă*). În același sens, pentru un subiect care nu cuprinde în forma lui informația de număr și de persoană (este cazul subiectelor exprimate prin forme verbale nepersonale: infinitiv, supin, (rar) gerunziu) sau numai

¹ Pentru aspectele teoretice ale acordului și ale recțiunii, vezi Guțu Romalo (1973), p. 58–65.

informația de persoană (este cazul subiectelor exprimate prin alte cuvinte decât cele care cunosc categoria gramaticală a persoanei), acordul este de tip *a n a l o g i c*¹: un substantiv subiect și un pronume subiect din clasa celor fără persoană vor impune predicatului o formă de persoana a III-a, după modelul pronumelui personal care poate apărea exact în același context ca substitut al substantivului; un infinitiv sau un supin subiect va impune predicatului o formă de singular și de persoana a III-a (*Îmi place a lucra*; *E greu de făcut*), după modelul unui substantiv sau pronume care apar în aceeași poziție sintactică.

Din tratarea absolut mecanică a acordului, apar în analiza gramaticală greșeli de tipul: subiectul *cartea* din *Îmi place cartea* are formă de pers. a III-a; pronumele subiect *acesta* din ... *cînd intră acesta* are formă de pers. a III-a; supinul *de făcut* și infinitivul *a lucra*, cu funcție de subiect (v. exemplele anterioare), sînt la singular și la pers. a III-a; predicatul interjecțional *uite* (din *Uite-l pe Ion!*) are formă de singular și de persoana a II-a etc.

Tot în grupul verbal, acordul asigură legarea numelui predicativ (sau a elementului predicativ suplimentar) de un nominal regent, în cadrul relației ternare la care participă: subiect — verb copulativ — nume predicativ sau subiect — verb — element predicativ suplimentar, verb — obdir — element predicativ suplimentar: nominalul subiect (eventual, obiect, în cazul elementului predicativ suplimentar) impune numelui predicativ (sau elementului predicativ suplimentar), cînd acesta se exprimă printr-un adjectiv, repetarea informației de gen și de număr (*El este bolnav* — *Ele sînt bolnave*; *Părinții îl cred plecat* — *o cred plecată*). Se observă, din sublinierea făcută, că acordul se limitează la situația numelui predicativ și a elementului predicativ suplimentar exprimate adjectival. Pentru alte situații, concordanța formală este posibilă (dat fiind raportul semantic de coreferențialitate dintre subiect și numele predicativ sau dintre nominal și elementul predicativ suplimentar), dar nu obligatorie (*Ea este ministru*, *Părinții o doresc profesor universitar*²).

¹ Apud Guțu Romalo (1973), *loc. cit.*

² Vezi Guțu Romalo (1973), *loc. cit.*

N-am indicat, pentru structurile ternare cu nume predicativ sau cu element predicativ suplimentar, și realizarea acordului în caz, cum, greșit, mai apare în practica școlară. În situația numelui predicativ, cazul nominativ este impus prin recțiune, și nu prin acord, fiind regizat de verbul copulativ. Elementul predicativ suplimentar, indiferent de poziția sintactică a numelui regent, apare în nominativ (sînt semnificative construcții de tipul: *S-a revenit asupra unei idei, considerate multă vreme eronată*, unde numele la care se referă este la genitiv, dar elementul predicativ suplimentar la nominativ). Nominativul este, fără îndoială, reflexul de suprafață al structurii bipropoziționale din care provine, structură în care ocupă poziția de nume predicativ (... *considerate că este eronată*).

În grupul nominal, acordul asigură legarea atributului adjectival (oricare tip de adjectiv) de centrul nominal: numele-centru (substantiv sau pronume) impune repetarea, în forma adjectivului, a informației de gen, număr și caz (*masă bogată, a unei mese bogate*). Acordul intervine și în cazul articolului genitival, ori de cîte ori se impune sintactic¹ prezența acestuia, și în cazul articolului demonstrativ, asigurînd determinanților pe care îi precedă o libertate de topică în cadrul grupului nominal: acordul evidențiază neechivoc cuvîntul regent, oricît de depărtată ar fi poziția lui.

3.2. Recțiunea, ca formă de manifestare a constrîngerilor sintactice, intervine în toate grupurile sintactice: în grupul verbal², de exemplu, este modalitatea de realizare a coeziunii sintactice între centrul verbal și numele vecine: verbul le impune fie o formă de caz (nominativul, dativul sau acuzativul), fie o formă prepozițională, determinînd selecția unei anumite prepoziții. În construcțiile: *Îmi place muzica, Îmi trebuie bani*, verbul impune celor două nume cu care se combină dativul și, respectiv, nominativul; în construcțiile: *El este medic, El devine medic*, verbul cere ambelor nume vecine forma de nominativ; în construcțiile: *Mă doare capul, Mă cuprinde teama*,

¹ Ca și pentru articolul hotărît, și în mai mare măsură decît la acesta, utilizarea articolului genitival este dirijată sintactic, și nu semantic. Între *acest caiet* al studentului și *caietul studentului* sau între *caietul studentului* și *caietul nou* al studentului nu apar diferențe de grad de individualizare, ci, în exclusivitate, deosebiri contextuale.

² Vezi Dindelegan (1977 și 1980).

numele vecine au, ca restricție de formă, acuzativul și, respectiv, nominativul ș.a.m.d. În construcțiile: *Mă bizui pe colegi* și *Depind de colegi*, verbul impune unuia dintre nume o construcție prepozițională, cerînd selecția unei anumite prepoziții. Și tot în grupul verbal, recțiunea este modalitatea de legare a verbului-centru de unul dependent: verbul regent impune celui alt construcția cu o anumită conjuncție, determinînd implicit o restricție modală. În construcțiile: *Doresc să plec*, *Vreau să plec*, verbul selectează pe *să*, obligînd la construcția cu conjunctivul; în construcțiile: *Afirm că a greșit*, *Aflu că a greșit*, *Presupun că a greșit*, verbul selectează pe *că* și deci exclude apariția conjunctivului în subordonată; în alte cazuri, verbul are libertatea de a alege între *că* și *să*, în funcție de distincția modală real/posibil (asertiv/nonasertiv): *Îmi place că ești sănătos* / *să fii sănătos*.

3.3. Restricțiile de formă gramaticală exercitate de cuvinte unele asupra altora în procesul combinării lor (acordul și recțiunea) constituie, în fond, o subordonare a morfologicului față de funcția combinatorie a limbii, perspectivă care credem a fi nota dominantă a cercetărilor actuale de sintaxă și morfologie. Chiar și pentru faptele de flexiune a căror determinare contextuală este mai puțin evidentă (timpurile verbale, de exemplu), cercetările moderne încearcă să surprindă relațiile lor contextuale mai profunde, fie în sensul găsirii unor trăsături contextuale răspunzătoare de apariția uneia sau a alteia dintre formele temporale, fie în sensul urmăririi consecințelor contextuale pe care folosirea unei forme temporale le determină, la rîndul ei¹.

4. Sugestii metodologice și de analiză

Sînt utile cîteva sugestii pentru cuprinderea în predare, din această perspectivă unificatoare morfosintactică, a relației morfologie—sintaxă.

• Organizarea predării-învățării în două etape: prima, în care atenția se concentrează în exclusivitate pe aspectele de flexiune, iar a doua, pe aspectele combinării cuvintelor, organizare cerută de nevoia didactică a sistematizării, nu este dăună-

¹ Pentru modalitatea contextuală de descriere a timpurilor, vezi lucrările Cristinei Călărășu (1977), (1978).

toare, dacă, în predare, profesorul nu pierde din vedere intercondiționarea celor două domenii, într-o imagine de ansamblu în care primează funcția combinatorie a limbii (se comunică prin combinații de cuvinte, și nu prin forme flexionare sau paradigme izolate).

- Perspectiva morfosintactică, nouă în învățământul școlar, nu trebuie să se limiteze la inventarierea funcțiilor sintactice ale unei părți de vorbire; ea înseamnă mai mult decât atât, iar întreaga discuție privind modul de abordare a sintaxei părților de vorbire a urmărit să demonstreze și să convingă în această direcție.

Atragem atenția, în continuare, asupra câtorva aspecte a căror abordare morfosintactică este absolut obligatorie:

- determinarea contextuală a articolului; distingerea construcțiilor în care articularea este dirijată semantic de construcțiile în care își pierde funcția semantică — de individualizare, fiind impusă sau, dimpotrivă, neacceptată de anumite particularități ale contextului; paralelismul de construcții: *omul acesta și acest om, omul acela și acel om, omul celălalt și celălalt om*, specific limbii române, este un argument convingător în această direcție;

- determinarea contextuală a cazurilor: cazul impus prin regim (reciune) de către verb (sau, mai rar, adjectiv) și de către prepoziție; necesitatea definirii și delimitării cazurilor pe baze contextuale;

- baza (explicația) contextuală a unei clase morfologice de verbe: verbele unipersonale;

- statutul sintactic al verbelor copulative, reflexive, impersonale, tranzitive, intransitive;

- sintaxa diatezelor;

- sintaxa modurilor nepersonale, concepută nu sub forma funcțiilor sintactice (subiect, atribut etc.) pe care le îndeplinesc, ci a limitării contextuale, în raport cu modurile personale;

- determinarea contextuală, în subordonatele necircumstanțiale, a opoziției modale conjunctiv / indicativ, unde o formă sau alta este impusă de regimul verbului sau al adjectivului-centru; construcțiile în care această distincție modală își păstrează baza (explicația) semantică;

● manifestarea paradigmatică a funcțiilor sintactice (clasa de substituție a fiecărei funcții).

Alegerea faptelor de mai sus s-a făcut în funcție de orientarea gramaticilor, care, în cazul acestora, absolutizează una sau alta din laturi: morfologică sau sintactică. Fiecare dintre problemele enumerate constituie un argument convingător în sprijinul ideii de *morfosintaxă*, deci de intercondiționare între domenii. Examinarea lor oferă, indiferent de nivelul la care se face cercetarea, inclusiv pentru nivelul școlar, un bun prilej de tratare a faptelor de gramatică din perspectiva unificatoare pe care am susținut-o în paginile anterioare.

Capitolul al II-lea: ASPECTE ALE CONVERSIUNII. MIJLOACE SINTACTICE DE RECUNOAȘTERE A CLASELOR MORFOLOGICE

1. În limba română, date fiind particularitățile flexionare ale acestei limbi (flexiune bogată, categorii gramaticale specifice sau manifestări proprii ale acestor categorii pentru fiecare parte de vorbire, selecția unor mărci specifice), clasele morfologice (= părțile de vorbire) se disting *n e e c h i v o c* prin indici morfologici, exceptând clasele mai puțin numeroase (prin numărul de clase și inventarul fiecărei clase) ale părților de vorbire neflexibile.

Caracteristicilor morfologice de recunoaștere a claselor li se asociază, ca mijloace *suplimentare*, caracteristicile sintactice: anumite disponibilități combinatorii (sau valențe), ca și funcții sintactice caracteristice. Și chiar dacă unele posibilități combinatorii sînt comune mai multor clase, există și valențe proprii unei clase¹ și, în aceeași măsură, funcții sintactice proprii unei clase (sau unui grup) și, mai adesea, apar incompatibilități de funcții: funcții imposibil de realizat de către o clasă morfologică (sau un grup de clase). Astfel, *adjectivul* are ca funcții caracte-

¹ Vezi *supra*, 2.1. întreaga discuție a „contextului diagnostic”.

ristice pe cea de atribut adjectival, de nume predicativ și de element predicativ suplimentar și este imposibilă apariția în pozițiile sintactice de subiect și de complement direct. *Adverbul* are ca funcție caracteristică pe cea de complement circumstanțial, neputînd apărea în poziția de subiect sau de complement necircumstanțial¹.

Puține sînt situațiile în limba română în care criteriile sintactice sînt singurele relevante în recunoașterea claselor. Ele intervin pentru delimitarea claselor cu rol de instrumente sintactice (prepoziția și conjuncția), în anumite cazuri de conversiune sau pentru forme din paradigmă cu statut dublu (vezi, de exemplu, forme de supin cu statut de verb sau de nume, apartenența la clasa verbului sau a numelui fiind evidențiată în exclusivitate sintactic). În cele mai multe situații, însă, criteriile sintactice se adaugă celor morfologice, oferind mărci suplimentare de recunoaștere.

2. *Conversiunea* (sau *schimbarea clasei morfologice*) este un procedeu gramatical (morfologic și sintactic; mai rar, numai sintactic) de trecere de la o parte de vorbire la alta, deci un procedeu gramatical de formare de cuvinte noi din cuvinte existente în limbă². Spre deosebire de derivare, unde este posibilă, de asemenea, trecerea la altă clasă morfologică, în cazul conversiunii, această trecere se face în absența afixelor derivative.

În operația de conversiune, trecerea la o nouă parte de vorbire este marcată morfologic prin selecția afixelor flexionare proprii clasei la care s-a trecut, iar, sintactic, prin ocurența (apariția) în contextele specifice noii clase, contexte în care realizează funcții caracteristice acestei clase. Astfel, dacă are loc trecerea de la clasa adverbului la substantiv, cuvîntul nou format, devenit acum flexibil, primește desinențe și articol, ca mărci ale numărului, cazului și determinării, iar, sintactic, poate apărea într-un context adjectival — ca regent pentru un adjectiv — și în pozițiile sintactice de subiect și de complement necircumstanțial (situații în care nu poate apărea adverbul).

¹ GLR (II, p. 153) înregistrează o construcție cu adverbul în poziția complementului direct: *învăță rusește*, dar subliniază „valoarea substantivală” a adverbului.

² Vezi Hristea (1984), p. 97—98.

În mod curent, caracteristicile morfologice și sintactice ale noii clase se manifestă simultan. În exemplele:

(1) „Căci astăzi dacă mai ascult
Nimicurile-aceste ...” (Eminescu, *P.* 143)

(2) „Căci mie mi-a dat soarta amara mîngîiere
O piatră să ador.
Murindului speranța, turbării răzbunarea...” (*ib.* 14),

substantivizarea s-a realizat simultan prin particularități morfologice: includerea cuvîntului în opozițiile substantivului de număr, caz, determinare și selecția mărcilor flexionare ale acestuia (articol, desinențe) și prin particularități sintactice: apariția într-o poziție sintactică proprie numelui, dar improprie gerunziului, de complement indirect în dativ (în 2); absența contextului negativ, specific pronomelui negativ (în 1).

Mai rar, trecerea se realizează în exclusivitate sintactic: în absența unor mărci morfologice specifice, identitatea gramaticală a noului cuvînt se relevă prin apariția în contexte și cu funcții necunoscute clasei inițiale. În exemplele:

(3) „Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sîmburul luminii de viață dătător,
Nu era *azi*, nici *mîne*, nici *ieri*, nici *totdeauna*
Căci unul erau toate și totul era una...”
(Eminescu, *P.* 88)

(4) „Din sînul vecinului *ieri*
Trăiește *azi* ce moare,
Un soare de s-ar stinge-n cer
S-aprinde iarăși soare.” (*ib.* 137)

(5) „Cînd e o-namorare de tot ce e al tău,
De-un zîmbet, de-un cutremur, *de bine și de rău*”
(*ib.* 172)

(6) „Averea să le aperi, mărirea ș-a lor *bine*;
Ei brațul tău înarmă ca să lovești în tine.”
(*ib.* 44)

(7) „Cît *rău* a făcut această concepție — nu se poate spune îndeajuns.” (Iorga, *P.A.* 2, 130),

cuvintele subliniate apar în poziția de subiect (în 3 și al doilea vers din 4), de atribut genitival (în primul vers din 4), de apozitie acordată (în 5, unde reia construcția regentului pronominal *tot*) și de complement direct (în 6 și 7), poziții sintactice imposibile în cazul adverbului, constituind semne indiscutabile ale trecerii adverbului în clasa substantivului.

Dificilă, în analiza gramaticală, este conversiunea exclusiv sintactică. Greșelile constau în nerecunoașterea noii clase (confundarea cu clasa din care provine cuvântul) și, implicit, nerecunoașterea determinantului acestor cuvinte. În (6) și (7), cuvintele subliniate, devenite substantive, primesc determinanți specifici noii clase: genitivul (*a lor bine*) și adjectivul relativ *cît* (*cît rău*). Calificarea lui *cît* ca adjectiv și, sintactic, ca atribut adjectival este total dependentă de recunoașterea corectă a calității substantive a regentului (*cît rău*).

3. După clasa morfologică în care se încadrează noul cuvânt, se produc (prin conversiune): *substantivizări* (trecerea la clasa substantivului), *adjectivizări* (trecerea la clasa adjectivului), *adverbializări* (trecerea la adverb) etc., iar, după clasa morfologică de origine, distingem mai multe tipuri de substantivizare: a adjectivului, a participiului, a gerunziului, a supinului, a pronumelui, a numeralului, a adverbului, a interjecției, mai multe tipuri de adverbializare, de adjectivizare etc.

3.1. *Substantivizarea prin conversiune cunoaște deci următoarele realizări:*

— *Substantivizarea adjectivului*, marcată prin articulare sau prin alte mijloace ale flexiunii substantivului, iar, sintactic, prin așezarea într-un context propriu substantivului, ca în exemplele:

(8) „E *un adînc* asemenea
Uitării celei oarbe.” (Eminescu, P. 135)

(9) „Acest cuvînt, *Divino*, mai zi-l o dată, zi-l”. (ib. 425)

(10) „Și apa unde-au fost căzut
În cercuri se rotește,
Și din *adînc* necunoscut
Un mîndru tînar crește.” (ib. 128)

(11) „Harap-Alb, dacă vede *reaua*, i-aruncă pelea cea
de urs și apoi fuge cît ce poate.” (Creangă, P.A. 111).

Recunoașterea substantivului din (10) — versul 3 — se realizează în exclusivitate sintactic: apariția în contextul unei prepoziții și legarea de un adjectiv subordonat; în celelalte exemple, se adaugă și criterii morfologice (articolul *un*; desinența *o* de vocativ; articolul hotărât *a* (*reana*), în condițiile absenței unui substantiv regent pe care să-l preceadă). Este cunoscut procedeul substantivizării adjectivului la Creangă, implicând un tipar sintactic cu o inversiune a relațiilor: regentul devine subordonat, iar subordonatul (substantivizat) devine regent (vezi „*un drăguț de biciușor*”, Creangă, *P.A.* 180; „*nici chioară de babă nu mai dă pe la biserică!*”, 230; „*nebuna de mătușa Mărioara*”, 210 etc.).

— Substantivizarea participiului

Participiul, prin natura lui adjectivală, are toate caracteristicile adjectivului, inclusiv disponibilitatea față de substantivizare; vezi exemplele:

(12) „Pe veci *pierduto*, vecinic *adorato!*” (Eminescu, *P.* 92)

(13) „Singur fuse *îndrăgitul*, singur el *îndrăgitorul*.”
(*ib.* 59).

Cele două exemple au o particularitate comună: importanța morfologicului în recunoașterea naturii substantivale. În (12), contextul adverbial este derutant, fiind păstrat de participiu dintre determinările de tip verbal; numai desinența *o* pentru vocativ este dezambiguizatoare. În (13), vecinătatea verbului copulativ este comună adjectivului și substantivului, prezenței articolului revenindu-i rolul hotărâtor în distingere.

— Substantivizarea gerunziului este rară (vezi *supra*, (2)) și trebuie explicată prin intermediul utilizării adjectivale a gerunziului (gerunziu → adjectiv → substantiv);

— Substantivizarea pronomelui

Dintre pronume se substantivizează, accidental, personalul, reflexivul, relativul, negativul:

(14) „Pierzându-ți timpul tău cu dulci *nimicuri*.” (*ib.* 91)

(15) „Pe-atunci erai Tu singur, încît mă-ntreb în *sine-mi*.”
(*ib.* 88)

(16) „acea linie monotonă... îmi pare un *ce anormal*.”
(Odobescu, *O.* 2, 23)

Vecinătatea dativului posesiv (*sine-mi*) (în (15)) și absența contextului negativ, alături de folosirea pluralului în *-uri* (în (14)) sînt semnele sigure ale substantivizării. Articulația cu articol nehotărît, ca și așezarea într-un context adjectival (*ce anormal*) dovedesc calitatea substantivală a lui *ce* (în (16)).

— *Substantivizarea numeralului*

Este cunoscut că numeralul fracționar și numerele *zece*, *sută*, *mie*, *milion*, *miliard* funcționează, în oricare context, ca substantive, dar și alte numere se pot substantiviza. În exemplul:

(17) „De ce să fiți voi sclavii *milioanelor* nefaste?”

(Eminescu, P. 44)

articolul și forma de plural sînt semnele clare ale utilizării substantive (numerele nu disting flexionar categoria numărului și sînt indiferente la determinare).

— *Substantivizarea supinului*¹ ca în exemplul:

(18) *Mersul* pe jos este sănătos; *statul* în picioare este obositor.

Forma articulată poartă semnele morfologice clare ale trecerii la clasa substantivului. Supinul fără articulare are o situație ambiguă sub aspectul includerii în clasa verbului sau a numelui, deoarece forma este aceeași pentru verb și substantiv, iar contextul prepozițional, prezent în cazul amîndurora, este nedezambiguizator. În cazul supinului fără articulare, includerea în clasa verbului sau a numelui se realizează în exclusivitate sintactic², în funcție de restricțiile impuse determinantilor:

(a) are comportament nominal (fiind rezultat al conversiunii) supinul care apare în vecinătatea unui adjectiv, cu care se acordă: „cu ochii painjenți *de-atîta uitat*”, Eminescu, P. 213, sau în vecinătatea unui determinant cu *de*: „am plecat

¹ Nu includem în aceeași categorie și infinitivul lung. Cum forma infinitivului a încetat, ca formă verbală, a fi activă în româna actuală și cum sufixul *-are* apare și la radicale verbale neinfinitivale (vezi: *vînzare*, *crezare*), am adoptat, pentru infinitivele lungi substantivizate, soluția derivării cu un sufix abstract (vezi și LRC (1985) (b), p. 216), și nu pe aceea a conversiunii.

² Vezi Guțu Romalo (1964), unde se discută în detaliu acest aspect. (21)

la cules de mere”, unde obiectul direct (la origine) ia forma prepozițională cu *de*, ca oriunde în vecinătatea unei forme verbale nominalizate (vezi: *culesul de mere*, *fiertura de mere* etc.);

(b) are comportament verbal supinul cu regim de acuzativ, deci supinul care este determinat de un nominal cu funcție de obiect direct și căruia îi impune cazul acuzativ: „la o clacă *de dres drumul*”, Creangă, *P.A.* 183; „l-am văzut umblînd prin târg, ... *după cumpărat sumani*”, *ib.* 216, precum și supinul cu regim de dativ sau de nominativ, construit cu un obiect indirect sau cu un nume predicativ (ori element predicativ suplimentar): „nici nu se gîndește *la spus copiilor ceva*”; „niște babalîci gubavi și ofticoși, numai buni *de făcut popi*”, Creangă, *P.A.* 260;

(c) are situație incertă supinul fără determinanți: „așa ni era obiceiul să facem *la scăldat*”, Creangă, *P.A.* 221; „aveam grozavă ciudă pe dînsa, nu numai *pentru pupat*”, *ib.* 221, construcții în care nu există nici un argument cert pentru includerea într-o clasă sau alta, soluția fiind urmarea unei decizii subiective.

În construcțiile de sub (18), se pune, de asemenea, problema distingerii între supinele substantivizate și participiile substantivizate, distincție care se rezolvă semantic: [—Abstract], pentru participiile substantivizate / [+Abstract], pentru supinele substantivizate, cu toate consecințele gramaticale care decurg din aceasta. Numai supinele substantivizate denumesc acțiunea, avînd sensul unor abstracte verbale și fiind deci sinonime cu infinitivele lungi sau cu alte derivate substantivale abstracte. Participiile, ca orice adjective substantivizate, denumesc persoana / obiectul care poartă calitatea (participiile de la verbe intransitive; vezi: *îndrăgostiții* „persoane care au calitatea de a se fi îndrăgostit”) sau persoana / obiectul care suferă acțiunea (participiile de la verbe tranzitive, aproape general pasive; vezi: *Mă sperie spusele tale*, unde *spuse* „lucruri care au caracteristica de a fi fost spuse”).

— *Substantivizarea adverbului* (vezi exemplele (3)–(7)). Atragem atenția asupra predilectiei lui Eminescu pentru conversiunea adverbului temporal realizată în exclusivitate sintactic. Adăugăm, pentru același tipar lexico-sintactic, exemplul:

(19) „Sau bestiile care pe azi îl țin în fiară” (*ib.* 16),

unde așezarea lui *azi* în poziția de complement direct și reluarea prin forma neaccentuată de pronume personal sînt semnele unice ale substantivizării. Sînt mult mai numeroase cazurile de substantivizare realizată, simultan, morfologic și sintactic: *binele făcut* (articol și determinant adjectival), *ajută-ți aproapele!* (articol și poziția de complement direct).

— *Substantivizarea interjecției*

Substantivizarea interjecției se realizează frecvent prin corelarea particularităților sintactice (așezarea interjecției într-o anumită poziție sintactică) cu cele morfologice (articulare, formă flexionară de plural sau de genitiv), ca în exemplele:

(20) „*Oful* nostru era că nu reușim.”

(21) „Se auzeau mii de *ahuri* și *ofuri*.”

Substantivizarea fără indici morfologici, ca în:

(22) „Numai *scîrț* uitase Pavel să puie.” (Creangă, P.A. 246)

este mai rară și producătoare de confuzii. În cazul utilizării după verbe „de informare” („de enunțare”), trecerea de la planul vorbirii directe (ca în: *Se auzea: „trone!”*, „*Hm!*” *făcu el*) la cel al vorbirii indirecte, ceea ce presupune substantivizarea interjecției (ca în: „de se auzea numai *chiu* și *vai* în toate părțile” Creangă, P.A. 187), este greu de precizat tranșant. Grafic, un rol important revine aici semnelor de punctuație. Dacă ele marchează apartenența interjecției la vorbirea directă, atunci interjecția, nesubstantivizată, reprezintă în sine o principală incidentă neanalizabilă.

3.2. *Adjectivizarea prin conversiune* nu poate fi în exclusivitate un procedeu sintactic, căci orice adjectiv presupune realizarea acordului cu forma regentului, ceea ce impune mărci evidente de flexiune. De aceea, gerunziul adjectivizat este clar numai la feminin singular sau la plural, unde se pune în evidență acordul:

(23) „Astfel notele *murinde*

Blînde, palide, încet,

Zbor sub mîna-ți *tremurînde*

Ca dulci gînduri de poet.” (Eminescu, P. 13)

și rămîne neconcludent la masculin singular (gerunziu verbal sau adjectival), unde nu se marchează acordul.

- Adjectivizarea este regulată, gramaticalizată, în cazul participiului. Și chiar dacă participiul păstrează caracteristici combinatorii de tip verbal¹, sub aspect morfologico-sintactic se comportă adjectival (flexiune adjectivală, acord)² și îndeplinește funcțiile sintactice ale adjectivului: atribut adjectival, nume predicativ, element predicativ suplimentar.

- Adjectivizarea este regulată, gramaticalizată, în situația pronumelor devenite adjective pronominale.

- Adjectivizarea este accidentală, încărcată de valori stilistice în cazul substantivului. Un anume tip de epitet, frecvent la Eminescu în perioada de tinerețe, dar și după aceea³, are ca suport gramatical adjectivizarea substantivului:

(24) „Să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare,
Ce zilele-mi *copile* și albe le-a țesut,
Ce auzi odată *copila*-mi murmurare ...” (ib. 6)

3.3. Adverbializarea prin conversiune este regulată la adjectivele calificative, care, în context verbal, exceptînd verbele copulative și poziția de element predicativ suplimentar, devin adverbe de mod. Semnul trecerii la adverb este în exclusivitate morfologic: invariabilitatea formei, deci lipsa flexiunii. Poziția sintactică este, de astă dată, neconcludentă, căci în context verbal — verb predicativ — pot apărea și adjectivele cu funcție de element predicativ suplimentar. O greșeală frecventă este confundarea celor două situații. Astfel în:

(25) „Amintiri
Țîrîiesc *încet* ca greieri,
Printre negre, vechi zidiri,
Sau cad *grele, mîngîioase*.” (Eminescu, P. 81)

determinantul verbal *încet* este adverb, deci complement de mod, căci este folosit invariabil, în timp ce *grele, mîngîioase*, care presupun și ele o determinare verbală, dar nu numai verbală

¹ Vezi Dindelegan (1976), p. 188.

² Face excepție participiul neacordat din structura formelor verbale compuse, dar acesta n-are niciodată independență.

³ Vezi comentariul la Mancaș (1983), p. 210.

(*cad grele, mîngîioase*), au o formă variabilă, adjectivală, și funcționează ca elemente predicative suplimentare.

● Adverbializarea este accidentală în cazul altor părți de vorbire. S-a discutat mai frecvent adverbializarea substantivului. Sînt convingătoare analizele realizate de Valeria Guțu Romalo¹ și de Georgeta Ciompec² unor secvențe ca: *noaptea, ziua, iarna, joia*, cu sens temporal (v. *învață noaptea, va pleca joia, s-a îmbolnăvit iarna*) sau *mănunchi, covrig, colac, țintă, tun, glonț, turtă, unghie, carne*, cu sens modal sau cantitativ-intensiv (v. *a strîns florile mănunchi, doarme covrig, privește țintă, înghețat tun, vine glonț, beat turtă*, „cu care era prieten *unghie și carne*”, Creangă, *P.A.* 246; „*plini ciucur de rîie*”, *ib.* 196), în care cuvintele își modifică statutul original, devenind sau tinzînd să devină adverbe. Invariabilitatea formei, ca și reducerea posibilității de combinare cu adjectivul, pînă la imposibilitatea acestui context, pentru unele dintre ele, sînt semnele³ morfosintactice ale acestei treceri la clasa adverbului.

Așa cum sugera Valeria Guțu Romalo, încadrarea unui cuvînt la altă clasă morfologică ține de *d i n a m i c a* limbii, cu faze oscilante, intermediare, cînd cuvîntul păstrează atît caracteristici ale vechii clase, cît și semnele clasei spre care se orientează. În cazul nostru, modalele au toate caracteristicile noii clase, în timp ce temporalele păstrează încă (chiar dacă limitat) disponibilități combinatorii ale substantivului: combinarea cu unele adjective (*Învață noaptea toată, întreagă; s-a întîmplat joia trecută*). Se observă că, în acest proces, mai conservatoare sînt particularitățile sintactice, cele morfologice fiind primele la care se renunță.

● S-a discutat, de asemenea, despre adverbializarea⁴ unor numere. Și nu avem în vedere numeralul adverbial, care, prin natura lui, se comportă adverbial; ne referim la numerele multiplicative, din construcții ca: *Muncește înzecit* (adverbializarea aici trebuie explicată prin intermediul utilizării adjectivale a acestui numeral) sau la unele numere ordinale, din construcții ca: „*Mai întii învață, apoi se distrează*” sau „*Luca Moșneagu, însurățul de-al doilea ...*” (Creangă, apud *GLR*, I, 200).

¹ Vezi Guțu Romalo (1964), p. 59 și urm.

² Vezi Ciompec (1985), p. 32–33.

³ Vezi și alte argumente la Ciompec, *loc. cit.*

⁴ Vezi Ciompec, *op. cit.*, p. 33.

● S-a semnalat, adesea¹, adverbializarea unor forme, la origine, pronominale. Devenită marcă exclamativă, forma ce se adverbializează: *Ce frumoasă ești!*, *Ce mult suferă!*, semnele trecerii la clasa adverbului fiind, pentru acest pronume invariabil, numai sintactice: devine un determinant adjectival sau adverbial, poziție sintactică proprie adverbului.

3.4. Scopul acestei discuții nu a fost o înregistrare exhaustivă a cazurilor de conversiune din limba română, lucru, de altfel, imposibil, avînd în vedere „deschiderea” față de acest procedeu a limbajului poetic, unde, accidental, cu funcție stilistică, oricînd alte forme pot fi supuse conversiunii, ci a fost să sublinieze importanța factorului sintactic și corelarea lui cu cel morfologic în recunoașterea conversiunii și în încadrarea corectă a cuvîntului la o clasă sau alta².

Fără să fie un procedeu cu mare productivitate în limba română în realizările ei stilistice neutre (în comparație cu derivarea), există, totuși, cîteva tipuri de conversiune (substantivizarea supinului, adjectivizarea participiului, adverbializarea adjectivului) cu frecvență mare, devenite regulate, gramaticalizate. Altele, dimpotrivă, sînt accidentale și, pentru aceste situații, confuzia dintre clase este frecventă, iar apelul la criteriul sintactic de delimitare este absolut necesar.

¹ Vezi, de exemplu, Georgeta Ciompec, în *LRC* (1985) (a), p. 244.

² Am făcut abstracție de toate celelalte aspecte privind conversiunea: — semantic, încărcătura semantică pe care o primește noul cuvînt, încorporînd și încărcătura semantică a noii clase gramaticale; — lexical, deci aspecte legate de îmbogățirea vocabularului; — stilistic, valorile expresive ale procedeuului.

Capitolul al III-lea: FORME OMONIME ALE LUI „A” ȘI „CEL”. MIJLOACE SINTACTICE DE DIFERENȚIERE. „CEL CARE”, „CEL CE”, „CEEA CE” — PRONUME RELATIVE COMPUSE SAU GRUPĂRI ANALIZABILE?

1. În româna actuală, forma „A” corespunde unor unități gramaticale diferite ca valoare și ca funcție, distincțiile realizându-se exclusiv sintactic (contextual), în cazul utilizărilor invariabile, și morfosintactic, pentru utilizările variabile. Oricum, rolul contextului (al particularităților de distribuție) este hotărîtor în dezambiguizarea formei.

1.1. A_1 , prepoziție exprimînd un raport causal de genitiv, se utilizează, e obicei, în vecinătatea unor nume (numerale, pronume și adjective pronominale) care nu cunosc flexiunea de caz, deci nu pot exprima flexionar genitivul. Ea apare în următoarele situații:

(a) cînd urmează să fie pus în genitiv un numeral cardinal sau un substantiv precedat de un numeral cardinal ca determinant (ex. *carte a cinci dintre elevi*, *carte a cinci elevi*, *vom insista asupra a trei idei*)¹;

¹Cf. Manolin (1968), p. 69, unde se demonstrează distribuțional calitatea de prepoziție a acestei ocurențe a lui *a*.

(b) cînd urmează să fie pus în genitiv un pronume sau un adjectiv pronominal invariabil: pronumele și adjectivele nehotărîte *orice, ceva, tot* (ex. „tinzînd în pofida a **orice**”, Munteanu, *I.L.R.* 222; „cu prețul a **tot** genul de năpaste”, *ib.*, 367) și pronumele relative *ce, ceea ce* (ex. „în cazul nuvelei *O făclie de Paște* și a **ce** mai publica nu după mult timp”, *ib.*, 424; „constatarea a **ceea ce**¹ putea face Maiorescu din materia brută”, *ib.*, 167). După locuțiunile prepoziționale *în pofida, în cazul*, ca și după regentele substantivale *prețul, constatarea*, pronumele *orice, ce, ceea ce* și adjectivul pronominal *tot* ar trebui să aibă formă de genitiv. Cum însă cuvintele în discuție nu cunosc forma de caz², relația de genitiv se exprimă *analitic*, cu ajutorul prepoziției *a*.

(c) Cu aceeași valoare, prepoziția *a* se utilizează și în cîteva construcții în care cuvîntul următor cunoaște forme variabile de caz, fiind posibile în limba actuală două construcții sinonime cu valoare de genitiv. Astfel, alături de: *cunoașterea multor lucruri | tuturor lucrurilor, numeroaselor aspecte, mulțimii de lucruri* |, în care genitivul se exprimă flexionar, printr-o formă proprie a substantivului sau a pronumelui (devenit adjectiv), înregistrăm și construcții prepoziționale cu *a* (ex. „semnalarea a o **mulțime** de lucruri”, Munteanu, *I.L.R.* 153, „ordinea a **toate** cîte ființează”, *ib.*, 332, „cunoașterea a destul de **multe** lucruri”). Paralelismul pune în evidență un caz de *sinonimie gramaticală*, constînd în posibilitatea alegerii între două construcții fără nici o modificare în planul semnificației.

● *A₁* se folosește, uneori, și pentru a exprima o relație de dativ, fie în construcții arhaice: „deade pîne a **flămîndzi**”, Dosoftei, *V.S.* (apud DLR, tomul I, partea I, 2), fie în construcții neologice: „Contrar a **ce** se zice, ironia nu distruge”, Simion, *S.R.* I, 416, unde prepoziția *contrar*, construită curent cu dativul, păstrează, în fața invariabilului *ce*, regimul prepozițional din limba de origine (adj. fr.: *contraire à*, loc. prep. fr. *contrairement à*).

● *De reținut*: prepoziția *a* impune numelui cu care se combină o formă de acuzativ, dar întreaga construcție prepoziție + nominal este echivalentă cu un genitiv sau cu un dativ.

¹ Relativele *ce* și *ceea ce* au, în aceste exemple, o situație sintactică aparte, incluzîndu-se atît în structura regentei, cît și a subordonatei, relația de genitiv fiind cerută numai de poziția față de regentă (vezi, pentru comentariul acestei situații, partea a II-a, capitolul I.6.1.)

² Ca pronume, *tot* are forme de caz numai la plural; *toți, toate/tuturor*.

1.2. A_2 , prepoziție marcînd un raport modal de asemănare, apare, ca orice prepoziție, în grupuri de trei termeni, servind la legarea unui complement de mod de regentul verbal (ex. „are să înceapă a-i mirosi a *catrință*”, Creangă *P.A.* 187; „că face a *vînt și vreme rea*”, *ib.*, 201; „Bate-un cîntec mort și viu, / Ca furtuna descrescîndă / Care muge a *pustiu*”, Eminescu, *P.* 13). Dificultatea în recunoașterea ipostazei A_2 provine din limitarea, în româna actuală, a frecvenței de apariție și a distribuției acestei prepoziții: sensurile locative și temporale sînt de mult ieșite din uz, iar sensurile modale sînt și ele mult limitate.

1.3. A_3 , articol genitival, are determinare contextuală, fiind cerut în următoarele construcții:

— cînd leagă un genitiv sau un adjectiv posesiv de un regent substantival nearticulat sau articulat nehotărît (*carte a elevului, această carte a elevului, o carte a elevului, carte a mea*);

— cînd leagă un genitiv sau un adjectiv posesiv de un regent pronominal (*cel al profesorului², nimic al profesorului, toți ai casei, cîtiva ai profesorului*);

— cînd între regentul substantival articulat hotărît și determinantul în genitiv sau cel posesiv se intercalează alți determinanți sau un copulativ (*haina nouă a elevului, haina nouă a ta, haina este / ajunge / devine a elevului*);

— cînd determinantul în genitiv sau adjectivul posesiv precedă regentul substantival („*ale turnurilor umbre*”, *elevii ale căror lucrări au fost notate³*);

— cînd leagă un genitiv de un regent adjectival în condițiile unui adjectiv provenit, prin derivare lexicală, dintr-un verb tranzitiv (*om iubitor al cărților, echipă deținătoare a cupei⁴*).

Articolul genitival variază ca formă după genul și numărul regentului; forma *a* se utilizează numai pentru un regent cu formă de feminin singular. În construcțiile cu articol genitival,

¹ Vezi *supra*, cap. I.4, sublinierea dublei ipostaze a articolului: dirijat de reguli semantice și de reguli sintactice, articolul genitival avînd determinare contextuală foarte clară.

² Vezi *infra*, 2.2., ipostaza pronominală a lui *cel*.

³ Regentul substantival al pronumelui în genitiv *ale căror* este *lucrări*, pe care îl precedă.

⁴ Pentru semnalarea acestei ocurențe a articolului, vezi Dindelegan (1976), p. 178–179.

forma de genitiv a determinantului, cînd apare genitivul, și nu adjectivul posesiv, este marcată clar fie prin terminația substantivului (desinență, articol; uneori, desinență și articol) sau a pronumelui (*carte a Mariei, carte a elevului, carte a acestuia*), fie prin terminația determinantului adjectival care precedă substantivul în genitiv (*părți ale noului roman, cărți ale acestui elev*).

1.4. A_4 , pronominal, apare în condițiile în care centrul substantival sau pronominal lipsește, articolul preluînd funcția centrului: (a) *a colegului carte este nouă* $\Rightarrow$ (b) *a colegului $\emptyset$ este nouă*. A din (b) funcționează pronominal, avînd toate caracteristicile semantico-gramaticale ale pro-formelor: se decodează mediat, prin intermediul numelui pe care îl înlocuiește (*carte*) și preia informația de gen și de număr a acestuia (forma de feminin și de singular este urmarea acestui tip de repetare de informație morfologică). Repetarea informației de număr este facultativă; vezi exemplul: „unde se pomenește școli ca a lui Baloș în Moldova?”, Creangă, *P.A.* 190, unde a preia informația de gen a antecedentului *școli*, dar nu și pe cea de număr. Cum poziția lui sintactică poate fi oricînd alta decît a antecedentului (vezi, în ultimul exemplu, antecedentul apare în poziția de subiect, în timp ce pronominalul a este regizat de adverbul de comparație cu funcționare prepozițională *ca*), repetarea informației de caz este cu totul întîmplătoare.

Pronominalul a (și seria lui flexionară) are cîteva particularități distribuționale: — cere obligatoriu prezența unui determinant; — acest determinant se limitează la un genitiv sau un posesiv (să se observe că sînt exact contextele articolului genitival); — apare numai în poziții de nominativ și de acuzativ prepozițional, nu și de genitiv-dativ¹. Caracteristica de a cere o determinare obligatorie este obișnuită pentru centrele verbale (sînt numeroase verbe cu determinanți nesuprimabili), dar este rară pentru centrele nominale (centrele substantivale cu determinanți nesuprimabili apar numai în contextul unor prede-determinanți care cer nearticularea; vezi: *acest / alt elev a venit*; centrele pronominale, exceptînd pe a și *cel*, ca semiindependente,

¹ Ocupă, rar, și o poziție de genitiv-dativ, limitată la situațiile cînd e folosit la plural și în vecinătatea unui posesiv: *plecarea alor mei, trimit alor mei cadouri*; nu sînt posibile construcțiile: **plecarea alui meu, *plecarea alor colegilor*.

nu apar în situația de a impune ocurența obligatorie a unor determinanți). Această caracteristică a determinării obligatorii i-a făcut pe cercetători să creeze o clasă specială de pronume: *pronumele semiindependente*¹.

● Adoptarea acestei soluții de interpretare rezolvă practic mult discutata problemă a „subiectului în genitiv” (vezi: *Ai lor au câștigat*), ca și situația unor construcții în care prepoziții cu regim de acuzativ apar în contexte de genitiv (vezi exemplul din Creangă; vezi și *Am discutat cu Ion despre colegii mei și despre ai lui, M-am bazat pe ai lui*); grupurile *ai lor, ai lui*, din poziția subiectului, respectiv o poziție prepozițională, sînt analizabile în: pronominalul *ai*, centru de grup, cu funcție de subiect (deci în nominativ) și de obiect prepozițional (deci în acuzativ), și un determinant al centrului în genitiv, îndeplinind funcția de atribut pronominal genitival (în exemplul din Creangă: *(ca) a lui Baloș*, are funcția de atribut substantival genitival). O asemenea soluție, adoptată ferm și la nivel școlar, ar asigura înțelegerea, din perspectiva dinamicii limbii, a funcționării omonime a unor forme, forme deja constituite deplasîndu-se spre alte clase morfologice, prin apariția în contexte modificate (vezi aici ștergerea regentului substantival) față de etapa anterioară.

1.5. A_5 , pronume semiindependent din construcții populare și regionale, corespunzător formei de masculin singular *ăi*, și de masculin plural *ăi*; vezi: „pe una din fetele lui Zamfirache Ulierul din Colentina, *a de* s-a logodit cu Ilie Bogasierul”, I.L. Caragiale, *O. 3*, p. 168.

În exemplul din Caragiale, *a* funcționează pronominal, căci, ca și A_4 , se decodează mediat, pe baza unui raport de coreferențialitate cu antecedentul *fetele*, preluînd deci și informația de gen a acestuia. Ca și A_4 , este un pronume *semiindependent*, care nu poate apărea singur, cerînd ocurența obligatorie a unei determinări. Dar, spre deosebire de A_4 , al cărui determinant obligatoriu aparține, semantic, zonei „posesiei”, iar, gramatical, clasei genitivului, A_5 are un determinant obligatoriu

¹ La Manoliu (1968), p. 70–71, apare demonstrația distribuțională pentru utilizarea pronominală a lui *a*; autoarea introduce conceptul de „pronume semiindependent” (p. 91 – 92); Coteanu (1969), p. 111, îl numește „pronume anaforic”, vezi și Guțu Romalo, în *LRC* (1985) (a), p. 99, 111.

propozițional, caracterizat, semantic, prin funcția restrictivă, iar, sintactic, prin selecția unui relativ invariabil *de*, restrîns ca circulație la aria populară¹. Această diferență distribuțională și de semantică a determinantului, ca și luarea în considerație a seriei de forme flexionare căreia îi aparține: *ăl(a)*, *ăi(a)* apropie pe *A₅* de pronominalul semiindependent *cel*², incluzîndu-l, ca realizare populară și regională, în clasa acestuia.

1.6. *A₆*, ca interjecție, nu pune probleme de recunoaștere, aparținînd clasei de interjecții totdeauna izolate de restul enunțului³. Mai specială, în acest caz, este interpretarea semantică, această interjecție putînd exprima senzații și stări afective diferite: durere, satisfacție, surprindere, a căror dezambiguizare nu se obține sintactic, ci numai prin trimitere la contextul extralingvistic, la situația de comunicare.

• Să se observe că n-au intrat în discuție aparițiile lui *a* în care și-a pierdut autonomia, incluzîndu-se fie ca formă componentă a unor locuțiuni adverbiale: *de-a lungul*, *de-a latul*, *de-a binelea*, *de-a gata*, *de-a rostogolul* etc., fie ca afix mobil (auxiliar) din structura unor forme verbale compuse, fie ca marcă a infinitivului (s-a probat, pentru situația actuală a infinitivului, pierderea funcției prepoziționale și utilizarea lui *a* ca afix mobil⁴). Cu atît mai puțin puteau să intre în discuție realizările arhaice prepoziționale, cu sens locativ, temporal și modal, încorporate astăzi în forma unor cuvinte: *acasă*, *aminte*, *afund*, *alături*, *alocuri*, *aseară*, *amurg*, *alene*, *anevoie* etc.

2. O situație similară cu *a* a fost semnalată și analizată pentru *cel*⁵ (și formele lui flexionare), în cazul căruia s-au deosebit:

2.1. *CEL₁*, articol demonstrativ, ocurent în grupuri de trei termeni: regent substantival articulat hotărît + articol demonstrativ + determinant adjectival (sau prepozițional sau adverbial); vezi construcțiile: „Cînd *ochiul* tău *cel mîndru* străluce în afară”, Eminescu, *P.* 172; „Poate-ar învia în ochiu-i

¹ Cf. Vulpe (1980), p. 134–136.

² Vezi *infra*, 2.

³ Vezi Constantin Dominte, în *LRC* (1985) (a), p. 300.

⁴ Vezi Gușu Romalo, în *LRC* (1985) (a), p. 192.

⁵ Vezi Manoliu (1968), p. 90–91 și Gușu Romalo, în *LRC* (1985) (a), p. 231.

⁶ *CEL₁*, *CEL₂*, *CEL₃* notează, de fapt, clase de forme flexionare;

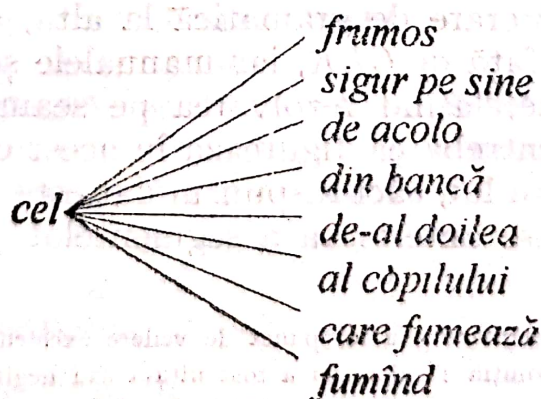
ochiul lumii **cei**¹ antice, ib. 122; „... sublimă însă este / cununa cea de laur”, ib. 12, unde articolul se acordă cu regentul, primind de la acesta forma de gen, număr și caz. Tendința este de pierdere a acordului în caz pentru formele de genitiv-dativ ale regentului (vezi: „să facem pocinog sfântului Nicolai **cel** din cuiu”, Creangă, P.A. 181).

Ca și articolul posesiv, **cel**¹ asigură coeziunea elementelor în cadrul grupului nominal, permițând o libertate de topică a determinantului precedat de articol. Semantic, el are rolul de enfazare (de marcarea suplimentară) a informației de individualizare a regentului substantival.

2.2. CEL₂, pronume semiindependent, deosebindu-se de **CEL₁** prin absența centrului substantival, deci prin apariția în structuri numai cu doi termeni, în care **cel** preia funcția centrului de grup; vezi construcțiile: *Toți elevii sînt atenți, numai cei din față vorbesc*; „La aceste vorbe, mulți dintre boieri s-au simțit atinși; *cel cu pricina* a rămas ca opărit”, Creangă, P.A. 316.

În grupurile de doi termeni, cu **cel** ca „centru” de grup, el are toate caracteristicile semantice și gramaticale ale pro-formelor: presupune o relație de coreferențialitate cu un antecedent (vezi: *elevii* → *cei*, *boieri* → *cel*), preluînd și informația de gen a antecedentului. Sub acest aspect, se aseamănă cu **A₄**, de care îl apropie și caracteristica prezenței unui determinant obligatoriu. Este motivul pentru care a fost inclus în aceeași clasă a *pronumelor semiindependente*.

Se deosebește, însă, de pronominalul **a** prin acceptarea unei clase mult mai bogate de determinanți; vezi:

¹ Să se observe forma regională *cei* pentru genitiv-dativul feminin singular.

fiind observabilă distribuția identică cu a pronumelui demonstrativ de depărtare *acela*. Ca centru de grup nominal, *cel* impune formelor apte de a primi acordul (adjectivul și articolul genitival) repetarea informației de gen și de număr, iar, pentru adjectiv, și a informației de caz.

2.3. *CEL*₃, adjectiv demonstrativ, ocurent ca și *CEL*₂ în structuri binare, cu deosebirea că *cel*₃ apare ca adjunct (ca determinant), el fiind acela care se supune acum rigorilor formale ale acordului; vezi construcția: „În cea oglindă mișcătoare / Vrei să privești un straniu joc...?”, Eminescu, *P.* 169, unde forma de feminin, singular, acuzativ este impusă, prin acord, de regentul *oglinadă*.

Apariția acestei serii de forme este strict limitată stilistic și dialectal (forme populare și moldovenești), fiind corespunzătoare formelor adjectivale literare antepuse. În aceeași arie stilistică și dialectală, apar, în postpunere, formele *cela*, *ceia* (vezi: „vă ard câteva jordanii prin țolul *cela*”, Creangă, *P.A.* 263).

3. „*CEL CARE*”, „*CEL CE*”, „*CEEA CE*” — *pronume relative compuse sau grupări analizabile?*

Întrebarea la care trebuie să răspundem este dacă toate aceste grupuri se comportă identic sau, dimpotrivă, trebuie tratate diferențiat, unele ca grupuri neanalizabile, aparținând clasei pronomelor relative compuse, iar altele ca analizabile, alcătuite din regentul pronume demonstrativ semiindependent *cel* (sau oricare dintre formele lui flexionare) + pronumele relativ *ce*. Întrebarea este cu atât mai actuală¹, cu cât constatăm diferențe sensibile de la o lucrare de gramatică la alta, apar diferențe de interpretare chiar față de *GLR*, iar manualele școlare dau soluții oscilante și confuze, lăsând rezolvarea pe seama întâmplării și a liberului arbitru. Întrebarea figurează în acest capitol și în acest punct al desfășurării lui, căci răspunsul dat este direct dependent de modul de tratare anterioară a segmentelor *AL* și *CEL*.

¹ Prezentarea următoare reia un punct de vedere excelent argumentat de Teodorescu (1972), p. 75–87. Soluția Teodorescu a fost uitată sau neglijată de lucrări mai noi, aducându-se din nou, în tratarea acestor grupuri, incertitudine și confuzie, extrem de dăunătoare pentru nivelul școlar.

3.1. CEL CARE are, grație unei caracteristici de distribuție, o situație foarte clară, comportându-se ca o grupare analizabilă. Caracteristica de distribuție invocată are în vedere posibilitatea disocierii grupului prin prepoziție, prepoziția fiind cerută de construcția verbului din subordonată; vezi:

cel *la care mă gîndesc*
de care depind
cu care colaborez
pe care mă bizui etc.,

unde *la*, *de*, *cu*, *pe* sînt cerute de regimul verbului din subordonată. În aceste condiții, regentul și relativul pot apărea cu prepoziții diferite, cerute de verbe diferite: *mă gîndesc la cel pe care te bizui*. Propoziția atributivă relativă apare ca unul dintre termenii alternativi ai unei clase de substituție acceptate de pronumele semiindependent *cel*.

Caracteristica acestui regent pronominal de a cere cu obligativitate prezența unei determinări nu reprezintă un argument în măsură să probeze sudura grupului. Sînt numeroase alte situații din grupul verbal și chiar din grupul nominal¹ în care determinantul are statut obligatoriu, fără ca aceasta să fi antrenat considerarea grupului (verb + determinant, nume + determinant) ca neanalizabil.

3.2. CEL CE se deosebește de gruparea *cel care*, neadmițînd disocierea prin prepoziție (sînt neacceptate construcțiile: **mă gîndesc la cele de ce depinzi*), ceea ce ar putea fi interpretat (cum, de altfel, s-a și întîmplat) ca un argument în favoarea sudării grupului. O analiză mai atentă a distribuției lui *ce* evidențiază, însă, că acest argument în sine nu este concludent, căci, exceptînd propozițiile interogative indirecte, unde relativ-interogativul *ce* admite separarea de regent prin prepoziție (vezi: *întrebarea la ce lucrezi*, *întrebarea din ce trăiești*), în atributivele relative neinterogative, distribuția lui *ce* este mult limitată, neadmițînd nici una dintre construcțiile prepoziționale (nu sînt posibile: **mă interesează planul la ce te-ai gîndit*, **mă intere-*

¹ Arătăm (vezi *supra*, 1.4.) că există numeroși determinanți obligatorii ai verbului și că, în mai mică măsură, există și determinanți obligatorii ai numelui.

sează lucrul pe ce te bizui), neadmițând deci, pentru poziția sintactică a lui *ce* din subordonată, decât situația de subiect și de obiect direct neprepozițional. Prin urmare, grupul *cel ce* se comportă, din acest punct de vedere, ca și *planul ce*, *lucrul ce*, ultimele grupări nefiind niciodată interpretate ca neanalizabile. Nu sînt posibile nici construcții ca: **mă interesează de cel ce depinzi*, cu trecerea prepoziției selectate de verbul din subordonată înaintea pronominalului *cel*, construcții care, dacă ar fi acceptate, ar constitui un semn cert pentru o comportare sudată a grupului.

Pe de altă parte, nu credem că, din dorința constituirii unei paradigme complete pentru singularul *ceea ce*¹, trebuie atrase în paradigmă formele *cel ce*, *cei ce*, *cele ce*, mai ales că legătura lui *ceea ce* cu această paradigmă s-a slăbit sau chiar s-a pierdut, sensul neutru izolîndu-l de celelalte forme. Urmărind fenomenul acordului, se observă că *ceea ce* nu mai este simțit ca formă de feminin: *cel ce este grăbit*, *cei ce sînt grăbiți*, dar **ceea ce este grăbită*². Celălalt corespondent feminin: *cea ce* (vezi: „*Cea ce-nconjură mulțimea i-o romantică copilă*”, Eminescu, P. 34) este, astăzi, ieșit din uz. Deci, chiar dacă am accepta, neglijînd alte argumente, că *cel ce* reprezintă o formă neanalizabilă de pronume relativ compus, paradigma actuală a acestui pronume este, oricum, incompletă, lipsindu-i, în româna actuală, forma de feminin singular.

În concluzie, nu există temeiuri suficiente pentru tratarea grupului *cel ce* altfel decât *cel care*, pronumele semiindependent *cel* avînd capacitatea de construcție cu oricare dintre conectivele atributivelor relative (vezi: *cel care...*, *cel ce...*, *ăl de...*³).

3.3. Există, însă, temeiuri suficiente de a le distinge pe amîndouă de gruparea *ceea ce*, care, în româna actuală, a devenit grup neanalizabil. Invariabilitatea formei — la genitiv-dativ nu primește formele flexionare curente, ci forme analitice, construindu-se cu prepoziția *a* (vezi *supra*, 1.1. (b)), — ca și caracte-

¹ Vezi motivarea includerii în aceeași paradigmă cu *ceea ce* la Avram (1986), p. 144.

² Vezi Avram, *op. cit.*, p. 145.

³ Vezi A., *supra*, 1.5.

ristica de a nu impune niciodată⁴, prin acord, forma de feminin sînt trăsături care scot grupul *ceea ce* din paradigma grupurilor *cel ce*, *cei ce*, *cele ce*, conferindu-i un statut morfologic aparte. În plus, imposibilitatea de disociere a grupului, ca și așezarea prepoziției cerute de verbul din subordonată în fața întregului grup (vezi construcția din GLR: „rețeta fericirii sau *despre ceea ce* nu se vorbește⁵) sînt argumente suficiente pentru a proba că acest grup, morfologic, „aparte” are și sintactic un tratament distinct, fiind neanalizabil. El funcționează ca un pronume relativ (după formă, un relativ compus), avînd nenumărate contexte comune cu relativul *ce*, contexte în care apare în variație liberă cu acesta; vezi toate propozițiile relative neinterogative, exceptînd atributivele:

Mă întristează $\begin{cases} \text{ce} \\ \text{ceea ce} \end{cases}$ s-a întîmplat,

Apreciază $\begin{cases} \text{ce} \\ \text{ceea ce} \end{cases}$ îi dă satisfacții, Se gîndește la $\begin{cases} \text{ce} \\ \text{ceea ce} \end{cases}$

s-a întîmplat,

Trăiește din $\begin{cases} \text{ce} \\ \text{ceea ce} \end{cases}$ primește,

Merge spre $\begin{cases} \text{ce} \\ \text{ceea ce} \end{cases}$ îi place etc.

Există, însă, și contexte proprii lui *ceea ce*: este cazul apozitivelor introduse prin *ceea ce*, unde acest relativ compus funcționează ca substitut propozițional, chiar frazal (vezi: „Rămînea să tragem toate concluziile, *ceea ce* nu s-a întîmplat și e trist”), după cum există contexte specifice lui *ce*: este cazul atributivelor relative introduse prin *ce* (vezi: *întrebarea ce mi-ai pus*, fiind imposibil **întrebarea ceea ce...*).

⁴ Demonstrativul *asta*, folosit și el cu sens neutru, poate să determine, prin acord, apariția unei forme de masculin (vezi *asta este trist*), dar există alte nenumărate situații cînd impune femininul, nemaiavînd o folosire neutră.

⁵ Apud GLR, I, p. 160; vezi și argumente convingătoare la Avram, *op. cit.*, p. 145

3.4. În concluzie, demonstrarea existenței unui pronominal semiindependent *cel*, variantă contextuală a demonstrativului de depărtare *acela* (vezi 2.2), oferă premisele pentru a trata identic grupurile *cel care* și *cel ce*.

- Adoptarea unei perspective dinamice în studiul sintaxei, cu înțelegerea permanentelor treceri de la grupurile cu statut analizabil la cele neanalizabile¹, oferă rațiuni teoretice pentru acceptarea posibilității de comportare sintactică diferită în cazul unor grupuri cu structură și origine identice.

- Tratatamentul diferențiat al lui *ceea ce*, în raport cu *cel care*, *cel ce*, are consecințe dintre cele mai serioase în operația concretă de segmentare a unui text și de calificare a subordonatelor. Atributivele determinative nu pot apărea decât în vecinătatea demonstrativului semiindependent *cel* (oricare i-ar fi formele flexionare).

¹ Nu este singura situație care necesită introducerea unei perspective dinamice făcând posibile interpretări diferite pentru grupuri cu structuri și origini identice. Și mai concludente, din acest punct de vedere, sînt locuțiunile (vezi *infra*, partea a II-a, cap. I.4)

10V **2.2. Verbe și construcții impersonale derivate**, deci forme impersonale obținute contextual de la verbe personale. Avem în vedere aici paradigma diatezei impersonale¹, bazată pe opoziția *personal/impersonal*.

O clasificare a acestei categorii de verbe și de construcții impersonale se poate face după relația cu verbul „de bază” și după caracteristicile construcției impersonale obținute contextual.

(a) Verbe impersonale a căror paradigmă stabilește relația cu un verb personal intransitiv (*Oricine călătorește mult / Se călătorește mult; Oricine merge pe jos / Se merge pe jos; vezi, din aceeași serie, și: Se calcă pe iarbă, Se doarme mult, Se ajunge târziu, Nu se întârzie, Se insistă asupra...).* Trecerea de la statutul sintactic de verb personal la cel impersonal antrenează modificări ale întregii construcții: — includerea unei mărci impersonale (*se*); — „absorbția” poziției sintactice a subiectului, verbele devenind inapte sintactic de a se combina cu subiectul (dobîndesc, astfel, o particularitate comună cu a construcțiilor de sub 2.1. (a) și (b). Dar, spre deosebire de acestea, unde lipsa subiectului apare în orice construcție, verbele de la 2.2. (a) își pierd poziția de subiect numai în anumite contexte.

Analizînd un exemplu ca: *S-a procedat cum se căzuse de acord*, se constată că el prezintă caracteristicile tipului 2.2. (a): verbul *a proceda* este intransitiv, putînd fi folosit atît în construcții personale, cît și în altele impersonale (v. *El procedează bine / Se procedează bine*). Prin impersonalizare, *a proceda*, ca orice verb intransitiv, își pierde capacitatea combinării cu subiectul. Ca atare, propoziția introdusă prin *cum* din fraza impersonală nu poate fi analizată, în nici un caz, ca subiectivă², avînd în vedere că verbul și-a pierdut poziția sintactică de subiect, pierzîndu-și, inclusiv, posibilitatea de combinare cu subiectiva. Trecerea la statutul impersonal nu afectează însă capacitatea verbului de a se combina cu un determinant modal, realizat adverbial (*Se procedează bine*) sau ca propoziție (*~ cum se căzuse de acord*). De observat, în exemplul analizat, că și centrul verbal

¹ Ca și în cazul pasivului, al reflexivului, al reciprocului, numim această diateză servindu-ne de unul dintre termenii ei opozabili.

² Exemplul figurează într-unul din manualele de limba română ca tip de subiectivă.

al subordonatei a fost supus impersonalizării: locuțiunea verbală personală și intransitivă (*cineva*) *a căzut de acord* devine, prin același mecanism, impersonală: *se cade de acord*.

(b) Verbe impersonale a căror paradigmă stabilește relația cu un verb personal tranzitiv:

Oricine știe	<	faptul că...		Se știe	<	faptul că...
		că ai plecat				că ai plecat;
Oricine dorește	<	faptul să...		Se dorește	<	faptul să...
		să reușim				să reușim

Trecerea verbului tranzitiv de la statutul personal la cel impersonal antrenează modificarea construcției: — forma verbului se schimbă din activă în reflexivă (*Se știe faptul că...*) sau în pasivă cu auxiliar (*Este știut faptul că...*); — este „absorbită” poziția sintactică a vechiului subiect (agentul poate rămâne neexprimat); — facultativ, agentul poate fi trecut într-o poziție secundară, de obiect prepozițional (*Se știe de către studenți că...*); — obiectul direct (realizat ca nominal sau ca propoziție) este „mișcat” în poziția de subiect, un subiect sau o subiectivă postpuse verbului (*Se știe faptul că ai plecat*). Coexistența primei și ultimei modificări probează că impersonalizarea construcției s-a realizat simultan cu pasivizarea ei. De altfel, ceea ce caracterizează verbele tranzitive românești este exprimarea *s o - l i d a r ă*¹ a valorilor pasiv și impersonal: prin pasivizare, obiectul direct — când este nominal nonpersonal sau propoziție conjuncțională (*El știe totul; El știe că...*) — trece în poziția subiectului, producându-se simultan și impersonalizarea (noul subiect este realizat ca propoziție conjuncțională sau ca nominal nonpersonal)². Ca orice subiect nonpersonal, el preferă topica postpusă.

¹ Cf. Valeria Guțu Romalo, în Iordan (1967), p. 193.

² Nu există o legătură necesară între pasivizare și impersonalizare decât pentru verbele tranzitive cu obiectul direct propozițional sau nume inanimat; pentru celelalte verbe

Dacă în 2.2. (a), *se* îndeplinește funcția de marcă impersonală, aici *se* funcționează concomitent ca marcă pasivă și impersonală. De asemenea, spre deosebire de tipul anterior, unde verbul își pierde capacitatea de combinare cu poziția subiectului, aici verbul își pierde capacitatea de combinare cu obiectul direct (devine, contextual, intransitiv), păstrând însă aptitudinea de combinare cu subiectul (sau cu subiectiva). Trebuie făcută sublinierea că poziția noului subiect nu este atribuită de verbul de bază, ci este o poziție dobândită contextual, din partea formei pasive a verbului.

2.3. Deși sursa valorii impersonale este atât de diferită: inerentă verbului (vezi tipurile 2.1. (a)–(g)) vs. dobândită contextual (vezi tipurile 2.2. (a) și (b)); dobândită prin impersonalizare (vezi 2.2. (a)) vs. pasivizare (2.2. (b)), există un element comun pentru toate aceste verbe și construcții, care permite reunirea lor în *clasa verbelor și a construcțiilor impersonale*. Nota lor comună este o restricție combinatorie: imposibilitatea referirii la persoană prin subiect, indiferent că această poziție există sau nu există. Din această restricție sintactică decurge o particularitate flexionară a acestor verbe (ca și trăsătura sintactică, și aceasta apare fie în situația de particularitate inerentă, de dicționar, fie de particularitate dobândită contextual): trăsătura unipersonalității, deci apariția verbului numai cu formă de persoana a III-a.

3. Verbe reflexive și construcția lor

Verbele reflexive sînt verbe însoțite de forme reflexive cu semnificație „reflexivă”. Prin semnificație „reflexivă” înțelegem orientarea acțiunii săvîrșite de subiect (sau a stării caracterizînd subiectul) tot asupra subiectului, semnificație prezentă în cazul reflexivelor propriu-zise, dar și în cazul reflexivelor reciproce și al reflexivelor posesive, la care, după cum vom vedea, intervin și semnificații suplimentare. Eliminăm deci din discuție, ca neavînd nici o relație cu semnificația reflexivă, refle-

tranzitive, cu obiectul direct personal, pasivizarea nu antrenează impersonalizare, căci, în poziția subiectului, ajunge, acum, un nominal personal, impunînd caracteristici de construcție personală (vezi: *El ceartă pe Ion* → *Ion este certat*; *El mă ceartă* → *(Eu) sint certat*). Dată fiind această particularitate a clasei verbelor tranzitive cu obiectul personal, este posibilă apariția lor într-o construcție impersonală.

xivele pasive și impersonale¹. Forma reflexivă, ca purtătoare a semnificației „reflexive” (numai a acestei semnificații sau asociată cu semnificații suplimentare), o găsim în următoarele tipuri de construcții:

3.1. Construcțiile personale cu reflexiv obligatoriu, realizate în jurul verbelor personale care, în orice apariție a limbii române, nu pot fi decât reflexive: — cu reflexiv în acuzativ (vezi: *el se bosumflă, el se burzuluiește, el se căciulește, el se codește de la ..., el se cramponează de ..., el se dedă abuzurilor, el se erijează în ..., el se eschivează de la ..., el se extaziază în fața ..., el se gudură, el se hazardează, el se lamentează, el se lăfăie în ..., el se mîndrește cu ..., el se pretează la ...* etc.); — cu reflexiv în dativ (vezi: *el își dă seama de ..., el își bate joc de ..., el își închipuie că ...* etc.).

Are statut de reflexiv obligatoriu și reflexivul cu rol semantic dezambiguizator, asigurînd actualizarea unui sens al verbului total diferit de sensul pe care verbul corespunzător nereflexiv îl are. Astfel, forma *uita* în context reflexiv actualizează sensul „a privi”, iar, în context nereflexiv, sensul „a pierde din memorie” (ex. *El se uită la televizor* vs. *El uită primele versuri*). Contextul reflexiv asigură aici delimitarea a două unități lexicale: *uita*₁ și *uita*₂, iar, pentru *uita*₁, reflexivul are statut obligatoriu, avînd absolut aceeași situație cu reflexivul verbelor discutate anterior: *a se bosumfla, a se burzului* etc.

Verbele cu reflexiv obligatoriu nu participă la paradigma diatezei reflexive — orice paradigmă presupune prezența alternativă a măcar doi termeni —, nesatisfăcînd opoziția semantico-sintactică reflexiv/nonreflexiv (activ). Verbele aici în discuție sînt intrinsec reflexive: reflexivitatea este o trăsătură internă, o trăsătură a lor de dicționar, în configurația lor semantico-sintactică incluzîndu-se trăsătura [+Reflexiv].

● Inventarul verbelor cu reflexiv obligatoriu este extrem de bogat în limba română, cu specificarea că mai numeroase sînt verbele cu formă de acuzativ a reflexivului. El cuprinde atît verbe din fondul vechi și popular al limbii (vezi: *a se bosumfla, a se burzului*), cît și verbe neologice (vezi: *a se erija*,

¹ Vezi, pentru analiza de detaliu a acestor tipuri de reflexiv, *supra*, 2.2.

a se eschiva, a se preta). Clasa verbelor cu reflexiv obligatoriu are o extindere și mai mare în varianta populară a limbii (numeroase forme literare nereflexive primesc aici o utilizare reflexivă, iar altele, limitate ca circulație la varianta populară, au aici formă obligatoriu reflexivă), semn al existenței unei distincții, în plan stilistic și pragmatic, între construcția reflexivă și cea nereflexivă: reflexivul este simțit ca formă „participativă” (dinamică), asemănătoare, ca efect stilistic și pragmatic, dativului „etic”. Cum varianta reflexivă și cea nereflexivă (dacă există două variante ale aceluiași verb) nu circulă în același registru al limbii, distincția, semnificativă în plan general stilistic și pragmatic, este nesemnificativă în plan sintactic. Ne limităm doar a spune că tiparul de construcție cu reflexiv obligatoriu, frecvent în limba română, este și mai frecvent în registrul popular și familiar al limbii. Și, pentru a susține această remarcă, dăm o listă de verbe și locuțiuni verbale reflexive cu vădită circulație populară, extrase din Creangă, P.A.: *a se arunca* (în partea mîne-sa), 102; *a se așterne* (pe somn), 117; *a se chiti* (că ...), 213; *a se chiurchiuli*, 120; *a se crăci*, 41; *a se cărăbăni*, 114; *a se descotorosi*, 208; *a se drîmboi*, 204; *a se găsi* („tocmai tu te-ai găsit să mănînci jaratic?”), 98; *a se hîrjoni*, 132; *a se iți* (la ...), 116; *a se îndrăci* (de ciudă), 135; *a se lepăda* (de ...), 107; *a se linciuri*, 127; *a se lua* (de ...), 117; *a se ogoi*, 133; *a se olicăi*, 122; *a se oțeri*, 104; *a se pîrpăli*, 125; *a se potrive* (cuiva), 105; *a se pripi*, 144; *a se răsufli* (folosit personal), 39; *a se sclifosi*, 204; *a se scumpi*, 102; *a se tîrîi*, 131; *a se tologi*, 117; *a se văicări*, 125; *a se zăbovi* (folosit personal), 139; *a-și avea parte* (de ...), 102; *a-și face samă* (de ...), 122; *a-și găti* (de băut), 288; *a-și sări din minți*, 232; *a se da* (la treabă), 102; *a se pune de pricină*, 241; *a se pune cu rămășag*, 120; *a se strica de rîs*, 134.

● De remarcat, pentru verbele cu reflexiv obligatoriu în acuzativ, folosirea intransitivă, deci imposibilitatea selectării altui acuzativ în afara reflexivului și, implicit, imposibilitatea atribuirii poziției sintactice de obiect direct. Asistăm la incompatibilitatea Refl_{ac} — Obdir, explicabilă prin imposibilitatea unui centru verbal de a impune de două ori același caz, exceptînd situațiile de poziție repetată prin coordonare (*citește cărți și reviste*) sau de coreferențialitate (*îl văd pe el, îi dau lui*). Con-

structura acestor verbe include un determinant sau doi determinanți, dintre care unul este obligatoriu subiectul, iar celălalt, fie un determinant prepozițional (vezi: *a se apuca de ...*, *a se aștepta la ...*, *a se așterne pe ...*, *a se bizui pe/în ...*, *a se depărta de ...*, *a se deprinde cu ...*, *a se feri de ...*, *a se lăsa de ...*, *a se lepăda de ...*, *a se mira de ...*, *a se pomeni cu ...*, *a se pricepe la ...*, *a se pune la/pe ...*, *a se teme de ...* etc.), fie un determinant în dativ (vezi: *a se jura cuiva* („jură-mi-te că ...”, Creangă, P.A. 105), *a se potrivi cuiva* („Fiul craiului ... se potrivește Spînului”, ib. 105)). Construite conjuncțional (vezi: *se teme să/că ...*, *se miră că/cum ...*, *se apucă să ...*, *se pricepe să ...*, *se deprinde să ...* etc.), propoziția conjuncțională nu va ocupa niciodată poziția obiectului direct, ci numai pe aceea a obiectului indirect prepozițional. Numai verbele cu reflexiv obligatoriu în dativ pot fi folosite tranzitiv (vezi: *iși închipuie o scenă de luptă*), dativul și acuzativul fiind aici cazuri coocurente, atribuite simultan vecinătăților.

● Există verbe cu reflexiv obligatoriu a căror formă reflexivă nu are nici o legătură cu semnificația „reflexivă”: sînt verbe din clasa *impersonalelor intrinsece* (vezi *supra*, 2.1. (a), (b) și (d), fie lipsite total de subiect (vezi: „și ajungînd el în pădure pe cînd *se amîja de ziuă*”, Creangă, P.A. 67), fie cu un subiect realizat ca subordonată conjuncțională (*se întîmplă să ...*, *se cade să ...*, *se cuvine să ...*). Reflexivul nu are aici legătură nici cu semnificația „impersonală”, căci impersonalitatea acestor verbe este urmarea unor restricții combinatorii impuse poziției subiect: subiect realizat ca propoziție conjuncțională sau ca nominal nonpersonal, restricții care se manifestă indiferent dacă verbul are sau nu are formă reflexivă (*merită să ...*, dar *se întîmplă să ...*). Complet desemantizat (avem în vedere aici semantica specială a pro-formelor, caracterizate prin coreferențialitate cu un antecedent sau cu un subsecvent), reflexivul devine aici o componentă formală obligatorie, inclusă în structura verbului.

3.2. Construcții cuprinzînd *pronominalul*¹ „reflexiv”, caracterizate, în limitele unei propoziții, prin identitatea referențială a subiectului și a obiectului direct (ex.:

¹ Termenul atrage atenția asupra calității de substitut a acestui reflexiv.

el se amăgește, el se apără, el se ascunde, el se cruță, el se laudă) sau prin identitatea referențială a subiectului și a obiectului indirect (ex. *el își alege o meserie, el își impune restricții, el își pregătește un ceai*). Calitatea de obiect direct, respectiv de obiect indirect a reflexivului se poate pune în evidență prin dublarea acestuia printr-o formă accentuată de pronume reflexiv, dublarea fiind o trăsătură sintactică definitorie pentru funcțiile de obiect direct și indirect (vezi: „numai pe sine nu se vede cît e de „frumușel”, Creangă, P.A. 128; *își impune sieși mai multe restricții decît altora*). Și, pentru a evita eventuale „capcane” de tipul: *el se bizuie numai pe sine*, unde, aparent, reflexivul răspunde afirmativ testului dublării, se verifică și tranzitivitatea verbului; or, *a bizui* este intransitiv, neacceptînd o folosire ne-reflexivă cu un determinant personal în acuzativ (**El îl bizuie pe altul, *El îl bizuie pe Ion* sînt construcții imposibile). Oricare dintre verbele de la 3.2. are capacitatea de a apărea atît într-o construcție reflexivă (vezi: *el se amăgește, el își impune*), cît și într-una nereflexivă, cu obiectul direct/indirect realizat altfel decît printr-un anaforic, realizat deci printr-un cuvînt cu referință proprie (vezi: *el amăgește pe copil; el impune copilului restricții*). Verbele aici în discuție participă la opoziția reflexiv/nonreflexiv, angajîndu-se în *paradigma diatezei reflexive*¹.

Reflexivul cu rol *pronominal* (de substitut) se include în lanțuri de coreferențialitate „la distanță” de cîte trei

¹ Repunem, astfel, în discuție teoria Ecaterinei Teodorescu asupra diatezei reflexive (vezi Teodorescu (1965), p. 545 și urm.), care atribuia diatezei reflexive construcțiile cu reflexiv „obiectiv” (deci reflexivul pronominal). Teoria ne apare extrem de convingătoare din perspectiva naturii sintactice a opozițiilor de diateză, opoziții care angajează relații alternative între structuri (diateza reflexivă cu opoziția activ / reflexiv: *Ion amăgește copilul / Ion se amăgește; Ion impune copilului restricții / Ion își impune restricții; diateza reciprocă* cu opoziția reciproc / nonreciproc: *Ion apără pe Gheorghe / Ion și Gheorghe se apără (unul pe altul); Ion trimite lui Gheorghe / Ion și Gheorghe își trimit (unul altuia); diateza pasivă și pasiv-impersonală* cu opoziția activ/pasiv (*Ion laudă pe Gheorghe / Gheorghe este laudat de Ion*) și opoziția activ/pasiv-impersonal (*Ion știe că... /* { *Este știut că... / Se știe că...*); diateza impersonală cu opoziția personal/impersonal: *Ion merge pe jos / Se merge pe jos*). În

funcție de caracteristicile sintactice și sintactico-selecționale ale verbului-centru, există verbe care nu se angajează decît în unele opoziții (vezi verbele intransitive personale, care se angajează în sistemul opozițional al diatezei impersonale, dar nu și în cel al diatezei pasive etc.), după cum există verbe care nu se angajează în nici una dintre opozițiile de diateză (de exemplu, verbele cu reflexiv obligatoriu nu satisfac opozițiile de diateză).

termeni (vezi: *Ion_i se_i cruță pe sine_i* ; *Ion_i își_i impune sieși_i*¹), deosebindu-se de alte pro-forme, care se angajează în lanțuri de coreferențialitate „la distanță” de numai doi termeni, fără cuprinderea subiectului (vezi: *Ion_i îl_j cruță pe Gheorghe_j* ; *Ion_i îi_j impune lui Gheorghe_j*).

Pronominalul „reflexiv”, primind caz și funcție de la centrul verbal, ocupă poziția de obiect direct, respectiv de obiect indirect în dativ, făcând imposibilă legarea verbului cu poziții sintactice identice, exceptând cazurile de coreferință: *Se laudă pe sine*. În consecință, în construcții propoziționale ca: *El se laudă că ...*, *El se amăgește că ...*, propoziția nu poate apărea în poziția unui obiect direct, ci a unui indirect prepozițional.

3.3. Construcții cuprinzând pronominalul „reflexiv și reciproc”, realizate cu forme de reflexiv în acuzativ (vezi: „și așa, *una pe alta se îndemnau* la treabă”, Creangă, *P.A.* 10; „*Se privesc*, par a se soarbe în dorința lor aprinsă”, Eminescu, *P.* 38), dar și cu forme de reflexiv în dativ (vezi: „începură ... *a-și da ghiont una alteia*”, Creangă, *P.A.* 14, „și, de colè până colea, *și-au plăcut unul altuia*”, *ib.* 83; „Ei șoptesc, multe *și-ar spune*”, Eminescu, *P.* 60). Caracteristicile reflexivului din acest tip de construcții sînt:

— Își păstrează semnificația „reflexivă”, căci orientează grupul obiectului (direct sau indirect) asupra grupului subiectului;

— Dobîndește, suplimentar, o semnificație „reciprocă”, constînd în săvîrșirea acțiunii de două sau mai multe subiecte, fiecare dintre ele suferind efectele acțiunii făcute de celălalt sau de celelalte sau fiecare atribuind acțiunea subiectului sau subiectelor opuse. Purtătoare ale semnificației „reciproce” sînt și mărcile pronominale *unul pe altul/pe celălalt*, *unul altuia/celuilalt*, dar acestea apar ca mărci reciproce suplimentare (facultative), construcția reciprocă neputîndu-se realiza în absența reflexivului;

— Reflexivul are statut pronominal — de dublu substitut —, înlocuind simultan două nominale din structura de bază (vezi structura de bază: *X îndemna pe Y și Y îndemna pe X*; *X dă ghiont lui Y și Y dă ghiont lui X*);

— Reflexivul se angajează într-un lanț de coreferențialitate „la distanță”, lanț de trei termeni, fiecare, cu excepția

¹ Folosirea aceluiași indice *i* urmărește să marcheze coreferențialitatea.

reflexivului, reprezentat prin cîte doi componenți: (*X și Y*), *se, îndemnau (una pe alta)*; (*X și Y*), *își, dau ghiont (una alteia)*.

Verbele aici în discuție apar atît în construcții nereflexive, nereziproce (*X îndeamnă pe Y, X dă ghiont lui Y*), cît și în construcții reflexive reziproce (*X și Y se îndemnau una pe alta, X și Y își dau ghiont una alteia*), participînd la opoziția semantică-sintactică a diatezei reziproce.

● Există și o clasă de verbe *intrinsec reziproce*, care, în orice apariție a lor în limba română, prezintă trăsătura reziprocității (vezi: *a coexista, a coincide, a comuta, a concorda, a contrasta, a conviețui, a semăna (cu); a se asemăna, a se alia, a se căsători, a se certa, a se împrieteni, a se înrudi* etc., clasa verbelor semantic „simetrice”). Aceste verbe nu participă la opoziția reziproc / nonreziproc.

3.4. Construcții care cuprind un pronominal „reflexiv și posesiv”¹, tipar de construcție propriu limbii române², limitat la formele neaccentuate (clitice) de dativ. Caracteristicile semantică-sintactice ale acestei construcții sînt:

— Reflexivul apare cu semnificație „reflexivă”, orientînd nominalul posesor spre subiect.

— Reflexivul adaugă o semnificație suplimentară „posesivă”, evidentă prin posibilitatea reluării cliticului în dativ printr-o formă de genitiv sau de adjectiv posesiv (vezi: „iară și arată puterile sale”, Creangă, *P.A.* 114; „văzîndu-și pe fiii fiilor săi împrejurul mesei sale”, *ib.* 46).

— Reflexivul se include, sintactic, într-o structură *ternară*, implicînd, pe lîngă prezența verbului, și alt nominal (obiect direct sau indirect prepozițional³); vezi construcțiile: „căci tot își pierdeau vremea în zadar”, Creangă, *P.A.* 246, „abia își puteau scoate mămăliga”, *ib.*, 195, „să-mi arăt puterile”, *ib.*, 122 — cu raportare la nominalul obiect direct.

¹ Cu aceeași semnificație „posesivă” poate apărea și forma neaccentuată (clitică) de dativ a pronumelui *personal*.

² Pentru analiza de detaliu a acestei construcții și pentru compararea cu „dativul inalienabil” din franceză, vezi Dobrovie (1987), p. 173—175.

³ Este posibil ca „posesia” să privească și subiectul (vezi construcții cu verbe intransitive: *I-a murit nevasta, I s-a întors nevasta*), dar acest subiect este coocurent numai cu un pronume *personal* în dativ, nu și cu un reflexiv în dativ.

și construcțiile: *iși caută de trebi*”, *ib.*, 194, „*iși vede de drum*”, *ib.*, 258 — cu referire la obiectul indirect prepozițional.

— Reflexivul se include, semantic, într-un lanț de coreferențialitate „la distanță”, cu trei termeni exprimați: *El_i și_i-a pierdut cartea (sa_i)*, dar, mai adesea, cu posesivul (sau genitivul) neexprimat, ceea ce, grafic, sugerăm printr-o „urmă vidă”, neexprimată fonetic, notată ca *e_i*: *El și_i-a pierdut cartea (e_i)*.

— Reflexivul posesiv exclude prezența altui genitiv, exceptând cazurile de genitiv coreferențial (*Și_i-a pierdut cartea lui i_i*), dar nu exclude prezența altui dativ (vezi: *să-mi spun necazul lumii întregi*; *să-mi arăt puterile întregii clase*; *să-mi trimit copilul părinților*); coocurențe și incompatibilități care, conform teoriei și „principiului cazurilor”¹, trimit spre interpretarea funcțională a dativului ca genitiv².

— Dativul reflexiv și posesiv apare grupat cu două clase de verbe: verbe care, independent de contextul posesiv, acceptă determinanți în dativ (vezi: *dau cuiva ceva* / *îmi dau copilul*; *pregătesc cuiva ceva* / *îmi pregătesc temele*; *povestesc cuiva ceva* / *îmi povestesc viața* etc.) și verbe care nu admit, în afara dativului posesiv, combinarea cu alt dativ (vezi: **văd cuiva* vs. *îmi văd de treabă*; **aud cuiva* vs. *mi-am auzit numele*; **uit cuiva* vs. *îmi uit obligațiile* etc.). Pentru a doua clasă de verbe, găsim, în incompatibilitatea de combinare cu alt dativ, un argument în plus de susținere a ideii că forma de dativ are ca suport (ca centru) numele, și nu verbul. Pentru prima clasă de verbe, cele care admit combinarea cu un dativ, adesea un dativ „beneficiar” (sau „de destinație”), semnificația „posesivă” și de „beneficiar” (sau „de destinație”) se amalgamează uneori, construc-

¹ „Principiul cazurilor” postulează că un centru predicativ atribuie un caz și numai unul (de același tip), dar poate atribui, simultan, cazuri diferite. Acest principiu apare și în interpretarea semantică a „cazurilor” (cf. Fillmore (1968, 1969, 1970), unde orice propoziție de bază se reprezintă prin $P \rightarrow \text{Verb } C_1 C_2 \dots C$, fiecare „caz” apărând o singură dată și orice propoziție cuprinzând cel puțin un „caz”), și în interpretarea sintactico-semantică a „cazurilor” la N. Chomsky (cf. Chomsky (1981, 1982), unde, în poziție „argumentală”, fiecare nominal primește un caz și numai unul).

² Vezi „dativul cu interpretare de genitiv” la Dobrovie (1987). Devine actuală, dintr-o perspectivă cu totul diferită (funcțională), o idee mai veche a Mariei Manoliu, potrivit căreia, din punct de vedere distribuțional, s-ar putea completa paradigma pronumelui personal și reflexiv și la genitiv, distingându-se și aici o formă accentuată: *meu* / *tău* / *său*... și una neaccentuată: *-mi* / *-ți*, *-i* (sau, la reflexiv, *-și*), forma neaccentuată fiind omonimă cu a cliticului de dativ (vezi Manoliu (1967), p. 285–286).

ția devenind ambiguă. Astfel, ne întrebăm dacă reflexivul din *Și-a pregătit tema* are o interpretare „posesivă” sau „de beneficiar” (*și-a pregătit tema sa* sau *tema și-a pregătit-o pentru sine, nu pentru profesor*) sau dacă reflexivul din *Și-au povestit viața* are o interpretare „posesivă” (= *fiecare și-a povestit, pe rând, viața sa*) sau o interpretare „reciprocă” (= *fiecare a povestit celuilalt viața*). Includerea unei mărci suplimentare reciproce (*și-au povestit unul altuia viața*) ar avea efect dezambiguizator.

3.5. Dacă adăugăm la reflexivele cu semnificație „reflexivă” și alte construcții reflexive cu semnificație diferită de cea „reflexivă”: reflexivele pasive, reflexivele impersonale și cele impersonal-pasive, avem imaginea *n a t u r i i o m o n i m e* a construcțiilor reflexive românești, al cărei reflex semantic îl constituie ambiguitatea.

● *Recomandări pentru analiza sintactică*

● Reflexivul *obligatoriu* (3.1.), depronominizat, *n u* se analizează de sine stătător; el intră în componența verbului, cu indicația: „verb cu reflexiv obligatoriu”.

● Reflexivul *pronominal* (3.2.) *n u* intră în structura verbului (și a predicatului), funcționând ca parte de propoziție de sine stătătoare (după caz, obiect direct sau indirect) și, suplimentar, ca marcă reflexivă.

● Reflexivul *pronominal reciproc* (3.3.) *n u* intră în structura verbului (și a predicatului), funcționând ca parte de propoziție de sine stătătoare (complement direct sau indirect), și, suplimentar, ca marcă de reciprocitate.

● Reflexivul *pronominal posesiv* (3.4.) *n u* intră în structura verbului (și a predicatului), constituind o parte de propoziție de sine stătătoare, al cărei specific este dat de prezența într-o structură ternară, implicând o subordonare și față de nume¹.

● Reflexivele *nepronominale pasive, impersonale și impersonal-pasive* (vezi *supra*, 2.2. (a) și (b)) intră în structura verbului (și a predicatului), funcționând ca marcă pasivă sau impersonal-pasivă, în cazul diatezei pasive, și ca marcă impersonală, în cazul diatezei impersonale.

¹ Vezi *infra*, partea a II-a, cap. II, 2.5.

• Pentru construcțiile ambigue, se indică ambiguitatea și posibilitățile diferite de interpretare, inclusiv consecințele pentru analiză.

4. Locuțiunea verbală din perspectivă sintactică¹; locuțiunea—centru de grup verbal

4.1. Conceptul de *locuțiune* este *lexico-sintactic*, și nu în exclusivitate lexical. Prin urmare, nu este suficient ca o grupare de cuvinte să fie sinonimă cu un singur cuvânt, așa cum se consideră în mod curent în practica școlară, pentru ca gruparea să aibă statut de locuțiune. Este falsă o argumentare ca: *a avea nevoie* sau *a avea obicei* sînt locuțiuni verbale, pentru că sînt sinonime cu *a trebui*, respectiv cu *a obișnui*, în construcții ca: *Am nevoie de cărți* = *Îmi trebuie cărți* și *Avea obicei să doarmă după-masă* = *Obișnuia să doarmă după-masă*. Pentru definirea locuțiunilor și delimitarea lor de grupurile libere (analizabile) de cuvinte, la argumentele de natură lexico-semantică (există un sens unitar al grupării, verificabil, uneori², și prin sinonimia cu un singur verb; sensul global nu se constituie din însumarea sensurilor elementelor componente) și de natură lexico-stilistică (analitismul construcției le încarcă, față de cuvintele simple corespunzătoare, cu mai mare forță expresivă³, fiind preferate,

¹ O excelentă punere a problemei, cu sublinierea componentei sintactice a conceptului de locuțiune, găsim la Dimitrescu (1958), Vasiliu (1964), Guțu Romalo (1973), p. 127–128, Hristea (1984), p. 140–143.

² Sînt situații cînd nu găsim în limbă un sinonim perfect cu grupul locuțional și altele în care, deși există acest sinonim, grupul nu are caracteristicile unei locuțiuni. De altfel, singur criteriul sinonimiei este cu totul insuficient pentru stabilirea calității de locuțiune.

³ Funcția expresivă a locuțiunii, în raport cu cuvîntul simplu corespunzător, a fost remarcată de numeroși cercetători, locuțiunea fiind apropiată, din acest punct de vedere, de figurile de stil (vezi Munteanu (1988), p. 509). Așa s-a explicat preferința pentru locuțiune a scriitorilor de factură populară și orală, a lui Creangă, în mod special. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că, raportate la unitățile frazeologice de tipul *expresiiilor*, locuțiunile au o expresivitate mult mai mică (vezi Hristea (1984), p. 142). Trecerea la statutul de locuțiune, ceea ce înseamnă și o gramaticalizare, prin mijloace sintactice, a grupului, duce, implicit, la o „tocire” a expresivității. În fond, sînt adevărate ambele puncte de vedere, gradul de expresivitate, mai mare sau mai mic, depinzînd de termenul de referință: cuvîntul sinonim corespunzător sau o expresie idiomatică analizabilă. Raportată la cuvîntul sinonim corespunzător (cînd acesta există; vezi nota 2), expresivitatea locuțiunii este, fără îndoială, mai mare; în raport cu o expresie idiomatică analizabilă, ea este mai mică.

din acest motiv, în varianta orală și populară a limbii), trebuie adăugate și, chiar mai mult, trebuie apreciate ca *hotărâtoare* argumentele de natură sintactică și lexico-sintactică¹. Dintre acestea menționăm:

(a) pierderea *totală* a autonomiei unui element component, ca în situațiile în care nu mai există independent în limbă sau nu mai există în forma „împietrită” din locuțiune. S-a arătat adesea² că locuțiunile conservă, în forma lor fixă, arhaisme lexicale, semantice și morfologice. Cuvinte ca: *brînci* (pluralul de la *brîncă* „mînă”), *ort* „monedă de valoare mică”, *habar* „veste, știre” și „grijă”, *rost* „gură” și „rînduială, organizare”, *hac* „răfuială definitivă cu cineva”, *seamă* „socoteală, calcul”, *ghes* „ghiont, lovitură ușoară”, *iveală*, abstract verbal de la verbul *ivi* etc., folosite în stadii mai vechi ale limbii și ca apariții independente, se întîlnesc astăzi numai în locuțiuni (vezi: *a da brînci*, *a da ortul popii*, *a nu avea habar*, *a-i veni de hac*, *a băga de seamă*, *a da ghes*, *a da la iveală*). Forme flexionare astăzi ieșite din uz se conservă în locuțiuni (vezi pluralul masculin al substantivului *cîmp* din *a bate cîmpii*, *a-și lua cîmpii* sau pluralul feminin *roate* al substantivului *roată* din *a pune pe roate*). Sensuri ieșite din uz se conservă în locuțiuni (vezi sensul locativ al prepoziției *a* conservat ca *atare* în forma *aminte* din locuțiunea *a-și aduce aminte* sau în forma *afund* din locuțiunea *a se da afund*);

(b) neclaritatea organizării sintactice interne a grupării. Astfel, verbe la origine tranzitive ajung să se construiască prepozițional: *a băga de seamă*, *a aduce de veste*, *a prinde de veste*, *a avea de gînd*, *a da de veste*, *a da de știre* sau verbe construite prepozițional ajung să piardă prepoziția: *a ține minte*; adjective (sau participii) cu folosire substantivală nu-și găsesc motivarea sintactică: *a o lua la sănătoasa*, *a scoate din sărite*, devieri de regim care au ca efect *o pacizarea organizării sintactice a grupului*;

(c) pierderea *parțială* a autonomiei sintactice a unui component. Spre deosebire de (a), avem în vedere aici cazurile

¹ Vorbim de argumente de natură lexico-sintactică, și nu numai sintactică, avînd în vedere că locuțiunea, actualizînd alt sens decît sensul verbului component, prezintă și alte disponibilități combinatorii în raport cu acesta.

² Vezi Dimitrescu, *op. cit.*, p. 41 și urm.

în care componentele există independent, în limbă, pierderea autonomiei lor intervenind numai în grupul analizat. Semnele pierderii acestei autonomii sînt variate :

— invariabilitatea formei, deci prezența unei forme unice pentru cuvinte care, independent de contextul locuțional, au paradigmă completă ; vezi : *a-și bate joc, a da foc, a da năvală, a ține minte, a lua parte*, unde substantivul apare cu formă unică de nominativ-acuzativ, singular, nearticulat ;

— pierderea articolului în cazul unui component substantival, care, la origine, a avut o determinare atributivă : *a da vestea că ... ⇒ a da veste că ..., a da porunca să ... ⇒ a da poruncă să ..., a da răspunsul că ... ⇒ a da răspuns că ..., a avea obiceiul să ... ⇒ a avea obicei să ..., a avea voia să ... ⇒ a avea voie să ..., a lăsa vorba că ... ⇒ a lăsa vorbă că ...* etc. În condițiile pierderii articolului, calitatea atributivă a subordonatei este îndoielnică, existînd semne gramaticale ale reorganizării grupului ;

— restrîngerea distribuției unui component pînă la pierderea completă a posibilităților combinatorii pe care cuvîntul, în alte contexte, le are. Putem spune, de exemplu, *a face haz mare* și *a face haz, a face un chef de pomină* și *a face chef, a lua parte activă la ...* și *a lua parte la ...*, *a avea mare nevoie de ...* și *a avea nevoie de ...*, *ai toată voia (de la mine) să ...* și *ai voie (de la mine) să ...*, dar nu putem spune : **a sta de vorbă lungă, *a da năvală mare, *a trece cu vederea noastră, *a ține mintea noastră, *a pune pe roate solide, *a găsi cu cale bună*, substantivul component pierzîndu-și disponibilitatea de combinare cu determinantul său caracteristic : adjectivul.

Se observă, din analiza acestor criterii, că unele grupuri au un caracter locuțional indiscutabil, fiind grupări al căror statut neanalizabil s-a cristalizat deja în limbă ; altele, dimpotrivă, prin toate caracteristicile morfosintactice, au comportare analizabilă : *a face un chef, a avea obiceiul, a avea prilejul, a duce vestea, a da vestea, a lăsa vorba că ...* Între aceste două extreme se situează altele, numeroase, cu o comportare oscilantă de la o construcție la alta (vezi : *ai toată voia de la mine* dar și *ai voie să ...*) și altele cu caracteristici contradictorii (după criteriul invariabilității, de exemplu, *a lua parte, a avea minte, a avea nevoie*, cu substantivul component invariabil, se comportă

ca locuțiuni; după criteriul capacității combinatorii, substantivul suportă, limitat, determinanți adjectivali: *a lua parte activă*, *a avea destulă minte*, *a avea mare nevoie*, grupul fiind analizabil)¹. Acest statut oscilant este semnul unui „proces dinamic continuu”², în cadrul căruia grupări libere de cuvinte tind să capete caracter fix, transformându-se, la un moment dat, în locuțiuni. Transformarea nu este instantanee, ci rezultatul unei lungi perioade lingvistice, cu faze intermediare, oscilante, care fac ca granița dintre grupările libere și locuțiuni să nu fie tranșantă³, nici ca moment de realizare a trecerii definitive la statutul locuțional, nici ca interpretare la un moment dat a grupării⁴.

● Recomandări pentru didactică

— Inventarul de locuțiuni al limbii române este în continuă mișcare. În consecință, locuțiunile nu trebuie învățate pe dinafară, ca un inventar definitiv constituit; stabilirea lor trebuie să apară ca rezultat al unei interpretări contextuale.

— Nu orice sinonimie a unui grup de cuvinte cu un cuvânt autonom permite calificarea grupului ca locuțiune.

— Nu orice unitate frazeologică a limbii române, unitate relevantă la nivel lexical și stilistic, are și statut de locuțiune. Se elimină acele unități frazeologice care au o organizare internă transparentă, fiind alcătuite prin actualizarea disponibilităților combinatorii ale elementelor componente; vezi *a-și lua inima în dinți*, *a face zile fripte cuiva*, unde *a lua*, păstrându-și statutul tranzitiv, primește determinanții lui obișnuiți: un complement direct și un circumstanțial, combinându-se și cu un dativ posesiv sau *a face*, păstrându-și regimul lui curent, primește un determinant obiect direct și unul obiect indirect în dativ, iar sub-

¹ Dimitrescu, *op. cit.*, p. 35 și urm., stabilește, de altfel, trei clase de locuțiuni verbale după criteriul gradului de sudură a componentelor.

² Apud Valeria Guțu Romalo, *loc. cit.*

³ În același sens, s-au exprimat: Valeria Guțu Romalo, *loc. cit.*, Stati (1972), p. 126–128, Hristea, *loc. cit.*

⁴ Cauze diferite: de istorie internă (evoluția din interiorul limbii române înseși), dar și de istorie externă (contactul dintre limbi; numeroase locuțiuni sînt de tip neologic), uneori conlucrind, determină, într-un anumit moment al evoluției limbii, această direcție a mișcării spre constituirea de noi grupări neanalizabile.

stantivul component își păstrează determinantul adjectival. Și chiar dacă se observă natura lor semantic unitară, se va comenta, suplimentar, organizarea lor liberă la nivel sintactic¹.

— Orice calificare a unui grup ca locuțiune se face pe baza cercetării prealabile a comportamentului sintactic. Pentru grupările cu statut indecis, oscilant, aprecierea poate să difere de la un context la altul: în prezența unor indicii clari de autonomie a componentelor, interpretarea ca grup analizabil este obligatorie; în absența acestora, soluția locuțiune vs. gruparea analizabilă este o chestiune de decizie (vezi *supra*, 1.3.2.1., interpretarea grupărilor *mi-e milă / frică, rușine, dor ...*).

— O dată stabilită calitatea locuțională a unui grup verbal, este total nerecomandabil să se aprecieze regimul lui (personal / impersonal, tranzitiv / intransitiv) și, implicit, calitatea sintactică a determinantilor, mai ales a determinantilor propoziționali, după regimul verbului simplu cu care, eventual, gruparea este sinonimă. Sinonimia lexicală (a unei locuțiuni cu un verb simplu) nu determină automat identitatea de regim. A *da poruncă*, de exemplu, este la limita dintre grupările libere și locuțiuni, iar lipsa articolului dintr-o construcție ca *a dat poruncă să ...* este un semn în direcția transformării în grupare neanalizabilă. Gruparea este, cel puțin în stadiul actual al limbii, intransitivă, cum probează imposibilitatea construcției cu un acuzativ neprepozițional (**o luptă a dat-o poruncă el*), în timp ce sinonimul său, *a porunci*, are un regim tranzitiv indubitabil.

4.2. Locuțiunile verbale, o dată constituite, prezintă toate disponibilitățile combinatorii ale unui centru de tip verbal, satisfăcând tipare sintactice dintre cele mai diferite:

— Realizează structuri bivalente *t r a n z i t i v e*, cu obiectul direct exprimat printr-un nominal: „Și după *ce-am pus la cale unele* ca aceste”, Creangă, *P.A.* 245; „Mai pasă de *ține minte toate cele*”, *ib.*, 205, sau ca propoziție conjuncțională prin conectorii *că, să, dacă*: „*am găsit cu cale să* mă întorc la d-ta acasă”, *ib.*, 93; „*știu dinainte ceea ce au de gând să* izvodească

¹ Pentru distingerea expresiilor idiomatice de cele de tip locuțional, vezi, în detaliu, Hristea, *op. cit.* p. 142.

puternicii pământului", *ib.*, 95; „a ținut minte că ne-am întâlnit într-o zi de joi”; „nu țin minte dacă ți-am dat sau nu cheile”. Structurile tranzitive pot fi pasivizate sau reflexivizate, după regulile curente; vezi pasivul: „Toate detaliile au fost ținute minte la examen” și impersonalul-pasiv: „Și unde prisosește darul nu se mai bagă în samă amarul”, Creangă, *P.A.* 143; vezi reflexivul reciproc: „Ei s-au ținut minte (unul pe celălalt) o viață întreagă”.

Există și locuțiuni verbale cu regim variat, oscilând între o construcție tranzitivă și una intransitivă prepozițională (vezi: „Harap-Alb își aduce aminte de aripa cea de furnică”, Creangă, *P.A.* 140, alături de: „mi-l aduc aminte și astăzi”), construcția cu subordonată conjuncțională (*îmi aduc aminte că ...*) fiind formal nerelevantă pentru regimul locuțiunii.

— Realizează structuri bivalente *i n t r a n z i t i v e*, construite cu dativul (vezi: „vom pute veni de hac și Spînului”, Creangă, *P.A.* 109; „el, sireicanul, mi ț-o vede și dă de știre lui Păsărilă”, *ib.*, 142) sau construite prepozițional, locuțiunea selectând o anumită prepoziție (vezi: „dacă n-am ținut samă de vorbele lui”, *ib.*, 109; „să-l învăț eu a-și mai bate altă dată joc de om!”, *ib.*, 252; „la care luam parte cu cea mai mare însuflețire!”, *ib.*, 256; „satură-te de făcut șagă cu mine, cîrpa-ciule!”, *ib.*, 252; „de stăpîni calici mi-am avut parte”, *ib.*, 102). Unele dintre aceste locuțiuni sînt obligatoriu reflexive; *a-și bate joc*, *a-și aduce aminte (de ...)* sau folosite reflexiv în varianta populară: *a-și avea parte*; altele apar în construcții reflexive ca urmare a participării la opozițiile de diateză posibile pentru structurile intransitive (vezi reflexivul reciproc: „Fetele ... numa-și dau ghiont una alteia”, *ib.*, 221; „ne duceam băieții și fetele unii la alții cu lucrul, ca să ne luăm de urît”, *ib.*, 219).

— Realizează structuri bivalente *i m p e r s o n a l e*, fie neacceptînd deloc poziția subiectului (vezi: „de nu-i păru rău după Ion”, *ib.*, 164, locuțiunea combinîndu-se cu un dativ și o construcție prepozițională), fie acceptînd poziția subiectului realizată ca propoziție subiectivă

(vezi: „fără să-l trăsnească prin minte *ce*¹ i se poate întâmpla”, *ib.*, 105, locuțiunea combinându-se cu un acuzativ și o propoziție subiectivă).

— Realizează structuri monovalente *intransitive personale*, fie nereflexive (vezi: *a o lua la sănătoasa*, *a o lua razna*²), fie cu reflexiv obligatoriu (*a-și lua tălpășița*, Creangă, *P.A.* 245; *a-și sări din minți*³, *ib.*, 232; *a se strica de râs*, *ib.*, 143), sau structuri monovalente *intransitive impersonale*, cu poziția subiectului ocupată de o propoziție conjuncțională (vezi: „căci *nu mai era de chip* să doarmă⁴”, *ib.*, 140).

● Trecerea de la statutul de grup analizabil la statutul de grup locuțional antrenează, în multe situații, modificări de regim, evidente mai ales în cazul în care verbul de sine stătător din structura primară era folosit tranzitiv (vezi: „*ai toată voia de la mine să ...*” ⇒ *ai voie să ...*; *a da răspunsul că ...* ⇒ *a da răspuns că ...*; *a avea obiceiul să ...* ⇒ *a avea obicei să ...*). Originea tranzitivă, cu ocuparea inițială a poziției de obiect direct, are încă efecte asupra regimului grupului, care, în ansamblu, cel puțin în stadiul actual al limbii, rămâne intransitiv.

5. *Ipostaze sintactice ale conjuncției DACĂ*

5.1. Se discută mult ipostaza *circumstanțială* a lui DACĂ, ceea ce vom nota cu DACĂ₁. DACĂ₁ reprezintă un element de relație subordonator care introduce diverse tipuri de subordonate circumstanțiale, de la condiționale și temporale la cauzale, concesive și opoziționale. Mai ales textele populare înregistrează aceste multiple folosiri, mai puțin folosirea opo-

¹ În poziția subiectului apare aici o propoziție relativă, corespunzătoare subiectului nonpersonal cu care se poate combina această locuțiune (*fără să-l trăsnească prin minte ceva*), dar e posibilă și o subordonată conjuncțională (*fără să-l trăsnească prin minte că...*).

² Acuzativul *o* și-a pierdut, în stadiul actual de limbă, valoarea de funcție atribuită, neactualizând o valență de acuzativ, ci se cuprinde în structura formală a locuțiunii (este situația formelor neaccentuate de acuzativ feminin cu valoare neutră, frecvent incluse în structura unor locuțiuni verbale).

³ Într-un stadiu mai vechi al limbii, cînd grupul era încă analizabil, dativele reflexive funcționau ca dative „posesive”.

⁴ Vezi *supra*, 2.1. (c), unde se discută gruparea *nu-i chip*, cu substantivul neprepozițional. Apariția unei prepoziții (*nu-i de chip*) opacizează, în și mai mare măsură, organizarea internă a grupului, fiind semnul trecerii totale în clasa locuțiunilor verbale.

zițională, folosire târzie, sub influență străină, caracteristică limbajului cult¹:

— folosire condițională (vezi: „*Dacă Ț-a ajuta Dumnezeu să mă rînduiești mai degrabă în locul d-tale, îi vedè, moșule dragă, ce prefacere are să iè împărăția*”, Creangă, *P.A.* 119);

— folosire temporală („*Harap-Alb, dacă vede reaua, i-aruncă pelea cea de urs, și apoi fuge cît ce poate cu sarcina în spate...*” *ib.*, 111);

— folosire cauzală („*Dacă nu v-am lăsat să intrați aici înaintea mea, așa mi se cade*”, *ib.*, 133; „*Dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelege?*” *ib.*, 189);

— folosire concesivă („*Și dacă se întîmplă să nu nimească paserile cu săgeata, ele tot nu scăpau de dînsul*”, *ib.*, 128).

Deși concurat de conjuncția DE, DACĂ₁ are o mare utilizare în varianta populară și orală a limbii, ocupînd, în ordinea frecvenței, poziția a patra, după *că*, *să* și *cînd*, dar înainte de *cum*, *ca să*, *că să*, *de*². În textele de limbă cultă se preferă folosirile condiționale (eventual, temporale) și opoziționale ale lui DACĂ₁:

— folosire condițională („*Dacă astăzi și-ar da cineva osteneala să recitească acele articole critice, ar dobîndi desigur încredințarea că...*”, Maiorescu, C. 333);

— folosire opozițională („*Dacă pe la 1857 a fost poate iertat unui literat francez să zică..., în anul 1873 nu mai este iertat unui literat să zică așa în treacăt...*”, *ib.*, 179).

5.1.1. Ca folosire specială, derivînd, la origine, din cea condițională, se înregistrează DACĂ₂, ocurent în propoziții principale, de tip afectiv (sub aspectul valorii stilistice) și enunțiativ optativ (ca intenție de comunicare); vezi: „*Dacă aş ajunge acasă mai repede!*”³. Deși aparține inițial unor structuri bipropoziționale, cu o principală subînțeleasă, în forma actuală, DACĂ₂ și-a pierdut statutul de conectiv subordonator, devenind o marcă optativă și exclamativă.

¹ Apud GLR, II, p. 333.

² Apud Vulpe (1980), p. 240.

³ Vezi Georgeta Ciompec, în LRC (1985) (a), p. 279.

5.2. Este mai puțin discutată ipostaza necircumstanțială a lui DACĂ (ceea ce notăm cu DACĂ₃), reprezentând semnul interogației totale în vorbire indirectă. DACĂ₃ poate fi selectat de acele cuvinte care admit introducerea interogației totale în vorbire directă sau indirectă și care, sub aspect morfologic, pot fi: — verbe (*El întreabă dacă..., El cercetează dacă..., El se frământă dacă...*); — adjective și participii (*curioasă dacă..., interesată dacă...*); substantive provenind din aceste verbe și adjective sau înrudite cu acestea (*întrebarea dacă..., gândul dacă..., curiozitatea dacă...*). Sub aspect semantic, poate fi selectat de: — verbe și substantive „de informare” (*El întreabă dacă..., El se interesează dacă..., Întrebarea dacă...*); — verbe și substantive „de control” (*El verifică dacă..., El cercetează dacă..., Verificarea dacă...*); — verbe, adjective și substantive „dubitandi” (*El se frământă dacă..., El se gândește dacă..., El stă în cumpănă dacă...*). Cuvintele regente sînt fie intrinsec interogative, acceptînd numai contexte interogative (vezi: *a analiza, a cerceta, a controla, a examina, a întreba, a proba, a verifica*), fie contextual interogative, acceptînd numai în anumite contexte introducerea întrebărilor. (Astfel, nu putem spune: **Eu am știut dacă se întoarce*, **Eu am văzut dacă se întoarce*, dar sînt acceptate construcțiile: *Nu știu dacă..., Vreau să știu dacă..., Nu văd dacă..., Vreau să văd dacă...*, unde folosirea regentului la formă negativă sau la conjunctiv face posibilă introducerea întrebării). A doua categorie de regente, mult mai numeroase decît prima, reprezintă regentele care, în anumite contexte, primesc propoziții asertive (*Eu știu că..., Eu văd că...*), în vecinătatea lor înregistrîndu-se valoarea de adevăr a subordonatei: adevărat / fals, iar, în alte contexte, primesc propoziții interogative, în vecinătatea lor nemaînregistrîndu-se valoarea de adevăr a subordonatei (*Eu nu știu dacă..., Vreau să știu dacă...*).

● În funcție de clasa morfologică a regentului, de regimul sau de construcția acestuia, DACĂ₃ poate introduce următoarele tipuri de subordonate:

(a) completive directe după verbe tranzitive („numai vreau să știu dacă mi-l dai ori ba”, Creangă, *P.A.* 98; „ — Doamne,

nu știu *dacă* ai la știință ori ba, dar eu slujesc la poarta raiului", *ib.*, 168) ;

(b) complementive indirecte după verbe intransitive (de obicei, reflexive) și după adjective și participii („*nehotărâtă dacă* procedează bine sau nu", Anghel, S.M. 357 ; „*nesigur dacă* o așteptase cu adevărat sau nu", *ib.*, 371¹ ; *El se frământă dacă* să plece ; *El se gîndește dacă* să plece) ;

(c) subiective după verbe impersonale sau devenite în context impersonale (*Mă interesează dacă* ..., *Nu se știe dacă* ..., *Nu este cunoscut încă dacă* ...) ;

(d) atributive după substantivele provenite din verbe sau adjective apte de a primi interogative (vezi : *întrebarea dacă* ..., *gîndul dacă* ..., *curiozitatea dacă* ...) ;

(e) predicative după un verb copulativ și un subiect realizat ca substantiv din clasa (d) (vezi : *întrebarea este dacă* ... ; *curiozitatea este dacă* ...).

În sintaxa de tip popular și oral, este posibilă absența acestui *dacă*, în construcții intermediare între vorbirea directă și indirectă (vezi Creangă : „măcar că au pățit multe, tot cearcă prin pădurea lui, să vadă $\sqrt{-}$ nu l-or pute gâbui cumva", P.A. 112 ; „Și cum sta el în cumpene $\sqrt{-}$ să-l ieie, să nu-l ieie, calul se și scutură de trei ori", *ib.*, 99, unde persoana verbului din subordonată indică trecerea la vorbirea indirectă, dar lipsa lui *dacă* este semn de vorbire directă).

5.2.1. O funcție specială dobîndește *dacă* în vecinătatea adverbului *abia*, în construcții de tip oral : „Și *de-abia dacă*-l mai aud", unde pierde funcția conectivă, dobîndind o funcție în exclusivitate modală, de aproximare și incertitudine. Obținută din contaminarea a două construcții : *de-abia îl aud*, dar *nu știu sigur dacă îl aud*, noua construcție pierde legătura sintactică cu structura originală, *dacă* pierzîndu-și, implicit, funcția conectivă.

¹ Ca și în cazul regentelor verbale, cele mai multe adjective sînt contextuale interogative, avînd capacitatea de a primi interogativă numai în contextul folosirii negative ; astfel, nu se poate spune **Sigură dacă va ajunge*, adjectivul cerînd o propoziție asertivă, dar se poate spune *nesigură dacă va ajunge*, forma negativă determinînd pierderea capacității asertive.

5.3. Cele mai mari dificultăți de recunoaștere și de analiză le pune *dacă* din structuri necircumstanțiale și neinterogative, ceea ce vom indica prin $DAC\check{A}_4$. Spre deosebire de $DAC\check{A}_3$, *dacă* din această ipostază sintactică are ca regent un verb „neinterogativ”, deci un verb care nu primește, în nici un context al său, o construcție interogativă în vorbire directă sau indirectă. $DAC\check{A}$ îndeplinește, sintactic, o funcție conectivă, iar, semantic, o funcție modală ipotetică. „Evenimentul” așezat în poziția subiectului sau a obiectului este prezentat ca o ipoteză, chiar și în condițiile plasării lui în trecut față de momentul comunicării (vezi: „și *dacă* întru aceasta am adus mai multe și mai lungi citate decât este obiceiul, am făcut-o pentru a preciza mai bine caracterul d-tale literar înaintea acelor auditori...”, Maiorescu, C. 576, unde, din punctul de vedere al momentului realizării comunicării, evenimentul „a aduce citate” este un fapt săvârșit: este sigur că am adus mai multe citate, dar ne este prezentat ca ipotetic). De remarcat poziția frecvent anteverbală a subordonatei ipotetice, explicabilă prin nevoia de dezambiguizare contextual-sintactică a construcției: calitatea necircumstanțială subiectivă sau completivă directă se evidențiază, adesea, prin reluarea în regentă printr-un substitut propozițional, care îndeplinește funcția sintactică a subordonatei. Au rolul de substitut propozițional pronumele cu valoare neutră *aceasta, asta, o, totul*, dar și substantive cu valoare generală: *faptul, lucrul*...

• Subordonata ipotetică poate apărea în următoarele poziții sintactice:

(a) *ca subiect* (vezi: „Dar *dacă* se vorbește bine sau rău și cum trebuie să se vorbească într-un mod unitar, *aceasta* nu privește alfabetul...”, Maiorescu, C. 246; „*Dacă* ziarul a reușit să-și mențină statutul de independență și să depășească încercări de natura celor arătate, *faptul* se datorește atitudinii constante a cvasitotalității membrilor redacției”, „Adevărul”, II, nr. 369, 1);

(b) *ca obiect direct* (ex.: „și *dacă* întru aceasta am adus mai multe și mai lungi citate decât este obiceiul, am făcut-o pentru a preciza mai bine caracterul d-tale literar”, Maiorescu, C. 576; „și *dacă* în rîndurile următoare ne încercăm să mai

aducem un șir de dovezi pentru a o întări, o facem din încrederea că..." *ib.*, 120).

• Construcția cu **DACĂ**₄ este opțională în cazul a numeroase regente, selecția lui *dacă* sau a lui *că* și să avînd semnificație modală (vezi distincția modală real / ipotetic din: *Mă doare că vorbești nepoliticos* / *Mă doare dacă vorbești nepoliticos*). Dar este obligatorie în cazul copulativului a însemna construit propozițional (ex.: **Dacă** reușește înseamnă că a muncit mult), asigurînd distingerea subiectivei de predicativa introdusă prin *că*, și devine aproape obligatorie pentru una din folosirile impersonale și predicative ale lui *a fi* (vezi: **Dacă** n-a venit e pentru că a fost obosit¹).

6. Două variante ale împletirii regentei cu subordonata

6.1. Acomodarea formei relativului după regimul regentului; tipul de construcție „*dau cui cere*”

Tipul de construcție aici în discuție privește nu orice fel de subordonată relativă, ci numai relativele *neinterogative*, adică subordonatele introduse prin pronume, adjective și adverbe relative care nu reprezintă transpuneri în vorbire indirectă ale interogativelor parțiale². Ca poziție sintactică, acest tip de construcție poate avea ca regent:

— un verb sau un adjectiv cu regim de dativ, funcționînd ca subordonată completivă indirectă; vezi:

(a) *Dau cui cere*:

(b) „De aici a ieșit un folos pentru care nu pot fi îndeștul de *recunoscător* *cui* n-a alergat după mine cu ultimele metode ale științei”, Iorga, *P.A.* 1, 10;

— un verb tranzitiv construit cu *pe*, funcționînd, față de acesta, ca subordonată completivă directă; vezi:

(c) „*Să blesteme pe-oricine* de mine-o avea milă”, Eminescu *P.* 88;

¹ Pentru comentarea acestui tipar sintactic, vezi *supra*, 1.3.2.1. (g—h').

² Este o mare deosebire între tipul de relative: *El m-a întrebat pe cine vor avansa*, *El s-a interesat pe cine vor avansa*, unde relativa reprezintă o transpunere în vorbire indirectă, după un verb „de informare”, a unei interogative parțiale, și tipul: *El laudă pe cine merită*, unde relativa nu este și interogativă, regentul *a lăuda* neadmițînd introducerea unei interogații.

— un verb, un adjectiv sau un adverb cu regim prepozițional, funcționând, în relație cu regentul, ca subordonată completivă indirectă; vezi:

- (d) „Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost De-mi țin la el urechea — și rîd de cîte-ascult Ca de dureri străine?”, Eminescu, *P.* 54;
- (e) „Elena este *austeră cu cine* o bănuiește de infidelitate”, Călinescu, *I.L.R.* 338;
- (f) „ele nu se pot pune *alătura de ceea ce* a făcut aproape fără instrumente... această nenorocită umanitate preistorică”, Iorga, *P.A.* 2, 283;

— un substantiv sau pronume construite cu genitivul sau prepozițional, funcționând, față de aceste regente, ca atributivă; vezi:

- (g) „În teatrul unde se intră cu plată și nu se ispitește lumea cu *prezintarea a ceea ce*¹ e mai strident și mai josnic în viață...”, Iorga, *P.A.* 2, 404;
- (h) „De unde nu mai străbătu *Nimic din ce-au apus* —”, Eminescu, *P.* 170;
- (i) „Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea, Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea, [...] *Ca dovadă de ce* suflet stă în piepții unei rochii...”, Eminescu, *P.* 120.

În mod special, în acest capitol, nu interesează decît relațiile cu regent verbal (tipurile (a), (c) și (d)), dar, ca structură sintactică și ca probleme pe care le ridică, toate construcțiile aici enumerate reprezintă a c e l a ș i tipar de construcție, cu aceleași trăsături și explicații privind împletirea regentei cu subordonata.

În acest tip de construcție pot apărea pronume relative sau nehotărîte cu funcție relativă (vezi exemplele (a)–(h)), adjective pronominale relative (vezi (i): *de ce suflet* și (j)) și, mai rar, adverbe relative (vezi (k)):

- (j) „Dacă e însemnat Asachi, dacă merită recunoștința noastră și *a cîtor generații* românești se vor succeda, nu e pentru nuvele, nici pentru versuri...”

¹ Grupul prepoziția *a* + pronume în acuzativ apare în locul unei construcții genitive, recurgîndu-se la exprimarea prepozițională deoarece pronumele *ceea ce* este invariabil și deci nu cunoaște flexiunea de caz (vezi *supra*, partea I, cap. III, 1.1.).

- (k) „Înamorați de-a ta ființă,
De cum zîmbești, de cum te miști”, Eminescu, P.
159.

● Elementele sintactice comune ale construcțiilor (a)–(k) sînt: — relativul are calitatea unui dublu substitut, substituind un nominal din regentă și unul din subordonată (vezi, de exemplu: (a) *Dau omului — omul cere*; (c) *să blesteme pe omul — omul o avea milă*; (d) *rîd de povești — ascult povești* etc.) și incluzîndu-se, în consecință, atît în organizarea regentei, cît și a subordonatei; — în organizarea celor două propoziții, substitutul pronominal relativ se include cu funcții diferite (vezi, de exemplu: (a) complement indirect în regentă și subiect în subordonată; (c) complement direct în regentă și subiect în subordonată; (d) complement indirect prepozițional în regentă și complement direct în subordonată), funcții care cer mărci formale diferite (vezi: (a) dativ și nominativ; (c) acuzativ și nominativ; (d) acuzativ prepozițional și acuzativ neprepozițional); — regentul are un regim puternic marcat, prepozițional sau cazual, iar relativul ocupă, față de regent, această poziție sintactică puternic marcată; — forma relativului este unică, neputînd exprima simultan ambele relații sintactice; ca atare, va exprima relația cea mai puternic marcată formal, cea față de regent; — se ajunge, astfel, la excepții de la regula de construcție a subiectului (vezi subiectul în dativ din (a), (b) și subiectul în acuzativ — un acuzativ prepozițional — din (c), (e), (g), (h)) sau de la regula de construcție a complementului direct, ocurent în contextul altei propoziții decît *pe* (în (d), (f)).

● O situație deosebită o are prezența, în acest tip de construcție, a adverbului relativ (vezi (k)). Adverbul *cum* din (k) funcționează și el ca dublu substitut, substituind nominale cu prepoziții diferite: *înamorați de felul, zîmbești în felul*; va păstra, în structura contrasă, prepoziția cerută de regimul regentului: *înamorați de cum...*

● Este deosebit de interesantă prezența adjectivului relativ în aceste construcții (vezi (i) și (j)). În fenomenul de împletire a regentei cu subordonata, un adjectiv relativ antrenează și regentul său substantival, întregul grup substantiv + adjectiv avînd dublă subordonare: și față de propoziția regentă, și față de propoziția subordonată. Astfel, în (i) grupul *ce suflet*

(adjectiv relativ + regentul său substantival) se include și în structura regentei, subordonându-se regentului *dovadă* (*dovadă de ce suflet*), ceea ce explică construcția cu prepoziția *de*, și în structura subordonatei, raportându-se la predicatul *stă* (*ce suflet stă*), față de care reprezintă grupul subiectului. În consecință, *de suflet* este atribut substantival prepozițional în regentă și subiect, în subordonată (un subiect în acuzativ cu prepoziție), iar relativul *ce* este un atribut adjectival în ambele propoziții. Tot astfel, în (j) grupul *a câtor generații* (adjectiv relativ + regent substantival) se include și în propoziția regentă, subordonându-se față de *recunoștința*, ceea ce explică forma de genitiv și coordonarea cu adjectivul posesiv *noastră*, și în propoziția subordonată, în structura căreia reprezintă grupul subiectului (*câte generații se vor succeda*). Substantivul *a... generații* îndeplinește în regentă funcția de atribut substantival genitival, iar, în subordonată, funcția de subiect (un subiect cu formă de genitiv); adjectivul *câtor* are, în ambele propoziții, funcția de atribut adjectival (forma de genitiv se explică prin acordul cu genitivul substantivului)¹.

6.2. *Ipostaze sintactice ale „ridicării” componentelor din subordonată în regentă*²

● „Ridicarea” componentelor înseamnă, în cadrul unui enunț bi- sau multipropozițional, o deplasare a unui component sau a unui grup de componente spre stînga, cu trecerea peste un regent verbal (sau adverbial) sau chiar peste două regente verbale (sau unul verbal și unul adverbial), ceea ce, implicit, înseamnă deplasarea componentului (componentelor) din subordonată în regentă; vezi:

- (a) Ion $\left\{ \begin{array}{l} \text{trebuie să} \\ \text{s-a nimerit să} \\ \text{era să} \\ \text{mi se pare că} \\ \text{se dovedește că} \end{array} \right\} \text{ fie / este la locul acciden-} \\ \text{tului,}$

¹ Pentru analiza acestui tip de construcție, cu relativul inclus în organizarea sintactică a două propoziții, vezi Guțu (1957), p. 165–166.

² Un punct de plecare pentru semnalarea și interpretarea acestor construcții găsim în Stati (1972), p. 160–164; vezi, mai recent, Dobrovie (1987), p. 313 și urm. și Dindelegan (1990).

construcții rezultate din trecerea constituentului *Ion* peste un regent verbal;

(b) Cartea aceasta { e necesar să
e posibil să
e important să
e obligatoriu să
e greu să
peșemne că
poate că
probabil că } fie / este cea mai bună,

construcții rezultate din trecerea grupului *cartea aceasta* peste un regent adverbial;

(c) „nu ajunsesese încă ceea ce bănuiam că trebuie să ajungă”;
„întrebări cărora probabil că vor încerca să le afle un răspuns”

rezultate din deplasarea la stînga peste două regente, ambele verbale (*bănuiam că trebuie să...*), sau unul verbal și altul adverbial (*probabil că vor încerca să...*), ceea ce înseamnă includerea componentului deplasat nu în regenta imediată a subordonatei, ci în regenta regentei.

În (a) și (b) saltul înseamnă: (1), iar, în (c), înseamnă: (1).

(2)

(2)

(3)

Componentul deplasat se poate lega sintactic de restul enunțului, incluzîndu-se, prin mărci formale, în organizarea lui sintactică, sau poate fi așezat într-o poziție parantetică, fiind totalmente rupt sintactic de rest, ruptură care se asociază și cu o izolare prin pauză (grafic, prin virgulă). Legarea sintactică poate fi totală (vezi acordul în construcții ca: *Ei trebuiau să plece*) sau parțială, prin conectori propoziționali (vezi *cărți pe care bănuiam că le-ai citit, elevi care tre-*

buie să plece) sau printr-o topică obligatorie a componentelor (vezi: *Cine crezi că va lipsi?*, *Pe cine trebuie să întâlnesc?*).

Izolare (sau „dislocarea la stînga”, cum apare în terminologia unor cercetări recente¹) îmbracă și ea multiple forme sintactice;

- (d) „*Cît despre inima mea, s-o dea Dumnezeu oricui*”, Creangă, *P.A.* 101;
 „*și din partea apei, mi se pare că i-om duce dorul*”, *ib.*, 104;
 „*Unul ca dînsul, și încă necunoscător de locurile acestea, cum crezi că ar putea face această slujbă?*”, *ib.*, 108;
 „— *Astfel de noapte bogată, Cine pe ea n-ar da viața lui toată?*”, Eminescu, *P.* 172;
 „*să transformi la propriu apa în vin, iată o realizare măreață*”, Buzura, *R.* 41.

În cuprinsul acestei prezentări ne limităm la cazurile de „legare sintactică”, totală sau parțială, a componentului deplasat, reprezentînd cazurile cu consecințe sintactice importante pentru organizarea de ansamblu.

● **Motivații și rațiuni diverse:** pragmatice, semantice, sintactice, separate sau coexistente, stau la baza acestui proces sintactic complex al deplasării componentelor din subordonată în regentă.

Din punct de vedere **pragmatic**, este o modalitate de a asigura adevăarea noului enunț la enunțurile anterioare, prin alegerea pentru „capul” enunțului a aceluși component sau a acelor componente care asigură coerența discursului. Sub aspectul intenției de comunicare, deplasarea are efectul de focalizare a interesului asupra componentului/componentelor din pozițiile „forte” ale enunțului, poziția primului loc sau a „capului” de enunț.

Din punct de vedere **semantic**, este un mijloc de modalizare și de subiectivizare a enunțului, prin încorporarea unor verbe și construcții cu o încărcătură semantică modală,

¹ Vezi Dobrovie, *op. cit.*, p. 338 și urm.

sunt modalizatori de subiectivitate, deci cuvinte care introduc atitudinea vorbitorului (sau a colectivității) în legătură cu aserțiunea din subordonată; vezi:

(e) Cartea aceasta { *îmi pare că*
mi se pare că
se crede că
pesemne că
bănuiesc că
consider că
apreciez că } *este cea mai bună,*

sunt modalizatori apreciativi:

(f) Cartea aceasta { *e greu să*
e imposibil să
e util să
e periculos să
e important să } *fie cea mai bună,*

sunt modalizatori deontici (de recomandare, de interdicere sau de permisiune):

(g) Cartea această { *e obligatoriu să*
e interzis să
e permis să
e recomandabil să
merită să
se cuvine să } *fie citită.*

Din punct de vedere sintactic, constatăm că există situații în care deplasarea este facultativă, vorbitorul avînd posibilitatea alegerii între construcția originală, fără mutare,

și construcția sinonimă rezultând din mutarea unui constituent (*Îmi pare că Ion este obosit și Ion îmi pare (că este) obosit*), semn cert al unei motivații extrasintactice a deplasării, o motivație pragmatică și/sau semantică. Există și construcții în care deplasarea este obligatorie, condiționarea sintactică a fenomenului fiind, în acest caz, primordială. Condiționarea sintactică intervine în următoarele construcții:

— în frazele interogative parțiale, când este interogată un component din subordonată, oricare ar fi poziția lui în subordonată; vezi:

(h) „— Ce mai trebuie să fac și n-am făcut?”;

(i) „— Moșule, care crezi dumneata că e mai mare putere pe lume?”, Vulpescu, S.P. 302;

(j) „Ce tărie de cuget trebui’ să aibă acest om, dacă ...?”, *ib.*, 34;

(k) „Cît ai vrè tu să trăiești?”, *ib.*, 60, unde sînt deplasați spre stînga un obiect direct din subordonată (în (h)), un subiect din subordonată (în (i)), întregul grup sintactic conținînd atributul interogativ (în (j)) și un circumstanțial cantitativ (în (k)). Cum marca interogativă, într-o frază interogativă parțială, trebuie să apară în „capul” enunțului, deplasarea componentului (sau a grupului) din subordonată în poziția primului loc este obligatorie;

— în frazele exclamative, când exclamația privește un component din subordonată; vezi:

(l) „Cît de amărită trebuie să fii!”, unde a avut loc deplasarea grupului adjectival din subordonată, îndeplinind, față de copulativul din subordonată, funcția de nume predicativ. Cum marca exclamativă, într-o frază exclamativă, ocupă poziția „capului” de enunț, deplasarea, și în aceste construcții, este obligatorie;

— în subordonate relative (pronominale sau adverbiale), unde subordonarea regentei față de restul enunțului este asigurată de un relativ deplasat din subordonată; vezi:

(m) „cocoțată pe două piciorușe scurte, subțiri de necrezut și care te așteptai să se frîngă la fiece pas”, Vulpescu, S.P. 7;

„Cartea care trebuie să apară mai întîi este neinteresantă”;

„blestemele *care* nu se putea să nu plouă asupra lui”, Vulpescu, S.P. 173,

unde deplasarea subiectului din subordonată în regentă asigură legarea regentei de textul anterior; *care* nu funcționează și ca subiect al regentei, căci regenta are ocupată poziția de subiect: un subiect inclus, în primul exemplu (*te așteptai să ...*), și propoziția subiectivă, în celelalte două (*trebuie să apară, nu se putea să ...*);

- (n) „... de a cere de la clasele noastre culte atîta conștiință *cîtă* trebuie să o aibă”, Maiorescu, C. 144;
 „... despre lucruri *pe care* oricine-n locul lui ar fi căutat să le evite”, Vulpescu, S.P. 150;
 „... cel *pe care* veniseră să-l ia înapoi”, *ib.*, 50;
 „... întrebări *căroră-ncercau* să le afle-un răspuns”, *ib.*, 80,

unde deplasarea complementului direct sau indirect (în dativ) în regentă asigură legarea sintactică a acesteia de textul anterior. Spre deosebire de deplasarea subiectului (vezi exemplele de la (m)), deplasarea obiectului lasă o „urmă” vizibilă în propoziția originară, marcată prin forma neaccentuată a pronumelui personal, relativul incluzîndu-se într-un lanț de coreferențialitate la mare distanță: *cîtă ... o, pe care ... le, pe care ... -l, căroră ..., le*. Că relativul nu funcționează ca obiect direct al regentei, este dovedit prin prezența cliticului în subordonată, dar și prin relațiile în care se angajează regentul, poziția obiectului direct fiind fie ocupată de completiva directă (vezi: *ar fi căutat să le evite, încercau să le afle*), fie imposibil de atribuit, în cazul verbelor intransitive (*trebuie, veniseră*);

- (o) „... acela-n care te-ncredeai sau *în care* te făceai că te încrezi”, Vulpescu, S.P. 53;
 „în urma unui accident stupid, *de care* nu simte că este cu nimic vinovat”, *ib.* 462,

unde deplasarea complementului indirect prepozițional asigură subordonarea regentei față de o propoziție anterioară. Că relativul reprezintă aici un constituent deplasat din locul său original, neatribuit de vecinătatea verbală lîngă care a ajuns după mutare, o dovedește prezența unei prepoziții impuse de regimul verbului

(sau al adjectivului) din subordonată: *a te încrede în ..., vinovat de ...*

Comună pentru toate exemplele (h) — (o), indiferent de motivul sintactic care a determinat „mişcarea” constituentului, este disocierea funcțiilor elementului mutat: în regentă, el funcționează ca marcă interogativă (vezi (h) — (k)), exclamativă (vezi (l)) sau ca marcă de subordonare (vezi (m) — (o)), iar, în subordonată, ca element component al organizării sintactice. În construcțiile curente, fără deplasare, cele două funcții coexistă în limitele aceleiași propoziții.

● Urmărim, în cele ce urmează, consecințele sintactice și morfosintactice ale „ridicării” componentelor asupra construcției de ansamblu. Indiferent de detaliile sintactice ale „ridicării”: funcția componentului „ridicat”, tipul de regentă în care este „ridicat” (principală interogativă, principală exclamativă, subordonată relativă sau principală enunțiativă), salt peste un regent sau peste două regente, „ridicarea” produce în construcția de ansamblu o perturbare a organizării originare, opacizînd, într-o măsură mai mare sau mai mică, organizarea inițială și creînd construcții cu un anumit grad de discontinuitate.

● „Ridicarea” în principale interogative și în subordonate relative produce construcții deviante, într-un anumit punct al lanțului construcției, care se a u t o r e g l e a z ă ulterior, într-un punct mai îndepărtat al lanțului, semn clar că „lectura” textului se face pe grupuri sintactice, și nu pe componente izolate. Astfel, în enunțurile interogative: *Cine crezi că va întârzia? Pe cine trebuie să anunți?*, construcția este deviantă în prima parte, dar autoreglată în partea a doua și, tot astfel, în subordonatele relative: *cartea pe care venisem să mi-o dai, cartea pe care bănuiam că mi-o dai*, construcția este deviantă în limitele relativei, dar autoreglată în subordonata acesteia.

● Deosebit de puternice sînt efectele „ridicării” unui subiect din subordonată, „sărind” peste un verb impersonal sau peste o construcție impersonală din regentă. Dacă subiectul „ridicat” este un nominal cu formă de plural, noua poziție antrenează adesea schimbarea statutului flexionar al noii vecinătăți verbale: din verb cu formă unică de persoana a III-a singular

capătă, prin acord, și formă de plural (vezi: *Cărțile trebuiau să fie citite, Cărțile meritau să fie citite, Lucrările se dovedesc (că sînt) utile, Materialele sînt periculos de manevrat*). Dacă subiectul „ridicat” este un nominal personal, „deplasarea” poate avea ca efect și personalizarea verbului: verbul regent dobîndește, prin acord, statut flexionar personal, adică distinge formal cele trei persoane (vezi: *Tu trebuiai să fii acolo, Tu erai să cazi, Tu îmi pari (că ești) obosit, Eu m-am nimerit (să fiu) acolo, Tu ești imposibil de contrazis*).

● Construcțiile nou formate în urma „ridicării” componentelor impun reanaliza mentală a modului de producere, cu readucerea constituentului (sau a constituentilor deplasați) în poziția de origine, reanaliză posibil de făcut ori de cîte ori condițiile contextuale o permit, adică modificările morfosintactice și schimbarea de poziție n-au fost atît de profunde încît să fi opacizat organizarea internă a construcției.

Recomandări pentru analiza construcțiilor obținute prin „ridicarea” subiectului

— Pentru regentele impersonale rămase cu formă de persoana a III-a singular sau formă care nu distinge singularul de plural (vezi *trebuie*), subiectul se readuce în subordonată, ca subiect real al acesteia (vezi: *Trebuie să pleci tu; Mi se pare că ești obosit tu; E bine să fie citită cartea*).

— Pentru construcțiile în care subiectul „ridicat” este un relativ, un interogativ sau un exclamativ (vezi: *cartea care trebuie să fie tradusă, Cine (crezi că) trebuie să vină?, Ce frumoasă trebuie să fi ajuns!*), deși mental reanaliza este obligatorie, asigurînd înțelegerea organizării enunțului, readucerea în poziția originară nu este posibilă, dată fiind dubla funcție a acestuia: de component al ultimei subordonate, dar și de marcă relativă, respectiv interogativă sau exclamativă.

— Pentru construcțiile în care „ridicarea” subiectului a determinat schimbarea statutului flexionar al regentului (ex. *ei trebuiau să plece, ei erau să cadă*), reanaliza și readucerea subiectului în poziția originară nu se mai pot face: formal, ca subiect observabil, nominalul „ridicat” a devenit subiectul regentei, chiar dacă noua poziție nu a atribuit ea această funcție.

Cercetătorii au propus pentru asemenea construcții soluția unui grup neanalizabil: *predicat compus* (sau *complex*)¹.

— În condițiile personalizării verbului, dublată fie de suprimarea copulativului din subordonată (vezi: *Pepeii s-au nimerit coți*, *Tu pari obosit*, *Ideea se dovedește falsă*), fie de suprimarea auxiliarului pasiv (vezi: *Cărțile trebuiau citite*, *Filmele meritau văzute*), fie, mai rar, de suprimarea existențialului *a fi* (vezi: *M-am nimerit acolo*, „*Fetele împăratului întâmplându-se de față*”, Creangă, *P.A.* 107), structura noii construcții nu mai este transparentă, trimițând la o interpretare „de suprafață” mult îndepărtată de structura originală: subiect + predicat + element predicativ suplimentar². Interesantă pentru noul tipar sintactic este asocierea centrului verbal cu vecinătăți a căror funcție nu este atribuită de acesta: și subiectul, și elementul predicativ suplimentar sînt poziții atribuite de verbul suprimat din subordonată³.

6.3. Asocierea celor două variante de împletire a regentei cu subordonata

În construcțiile:

(p) „... cînd mama și tata se gîndesc la neajunsurile vieții¹ / , la ce poate² / să le aducă ziua de mîne³ /”, Creangă, *P.A.* 202;

(r) „O scenă nefirească¹ / pentru ceea ce ne-am obișnuit² / să numim sănătatea morală, pudoarea țărănească³ /”, Simion, *S.R.*, I, 429;

(s) „... mă ținea la curent¹ / cu ceea ce bănuia el² / că ți se întîmplă³ /”, Buzura, *R.* 461,

¹ Soluția, lansată de Valeria Guțu în Guțu (1956) și Guțu Romalo (1973), p. 129, a fost preluată de numeroși alți cercetători. Vezi, mai jos (2.7.), posibilitatea de susținere și a unei noi soluții, cu două „predicații”: subiect + predicat + propoziție predicativă suplimentară.

² În ultimele construcții, cele obținute prin suprimarea existențialului *a fi*, verbul personalizat apare nu într-o vecinătate adjectivală sau participială, ci într-una adverbială, provenind din circumstanțialul de loc al structurii originare (vezi structura de bază: *S-a nimerit să fiu acolo*). În aceste condiții, deși provenind dintr-un circumstanțial de loc, noua vecinătate reprezintă totuși o „predicație suplimentară”, fiind componentul care dă indicații asupra predicației suprimate.

³ Pentru o discuție detaliată, vezi *infra*, cap. al II-lea, 2.7.

1. Preambul teoretic

Teoria *funcțiilor sintactice* s-a explicitat, rafinat și îmbogățit continuu, pe măsura progreselor teoretice înregistrate în studiul limbii, a modificării concepției generale asupra structurii și funcționării ei.

1.1. În gramatica tradițională românească, deși principiul de bază care organizează descrierea sintaxei este al funcțiilor sintactice, nu găsim o teorie explicită a acestora. Sintaxa este concepută ca un inventar aprioric de părți de propoziție și de tipuri de propoziții, fiecare îndeplinind o funcție sintactică specifică, inventar considerat un dat primar al analizei, mai presus de orice nevoie de justificare și de demonstrare. Întrebări de tipul: „constituie complementul indirect în dativ și cel indirect prepozițional aceeași funcție sintactică?” sau „reprezintă complementul direct personal și cel nonanimat neprepozițional, în construcțiile cu dublu obiect, aceeași funcție?” etc. nu-și găsesc locul, pentru că se pornește adesea de la un inventar dat de funcții. Puținele modificări de inventar propuse au avut rațiuni în exclusivitate semantice: exprimarea instrumentului, a asocierii, a restrîngerii (acțiunii sau a calității), a schimbului, a cumulului, a excepției, a opoziției etc., avînd ca efect creșterea inventarului de componente circumstanțiale și de propoziții corespunzătoare.

Definițiile date funcțiilor sînt neunitare¹: exclusiv formală, în funcție de calitatea morfologică a regentului, în cazul atributului; semantice, pentru complementele circumstanțiale; vag semantice și cu elemente formale, pentru complementele necircumstanțiale; logicizante, în cazul părților principale de propoziție și, în fapt, sînt adesea neoperante pentru delimitare și recunoaștere.

În această concepție, relațiile sînt privite ca exterioare și secundare descrierii: inventarul de funcții nu se stabilește potrivit specificului relațional în care se angajează fiecare funcție, ci

¹ Lipsa de consecvență în definirea părților de propoziție este comentată de Valeria Guțu Romalo în Guțu Romalo (1963) (b), p. 25–35 și (1973), p. 90.

inventarul, o dată stabilit, se completează cu observația „exterioară” că părțile de propoziție, respectiv funcțiile, stabilesc între ele mai multe tipuri de relații (coordonare, subordonare, interdependență, relație apozitivă).

1.2. În gramatica structuralistă românească s-au realizat modificări esențiale privind conceperea funcțiilor sintactice: (a) s-a propus un concept relațional de funcție, relațiile fiind implicate în definire, delimitare, descriere; (b) inventarul de funcții nu mai apare ca un fapt aprioric, ci este supus controlului, justificării și demonstrației (apare foarte clară ideea că stabilirea inventarului de funcții privește interpretarea faptelor sintactice ale unei limbi); (c) în locul definițiilor neunitare și neoperante, s-au propus, pentru fiecare funcție, definiții riguroase, strict gramaticale, întemeiate pe particularitățile relaționale ale funcțiilor.

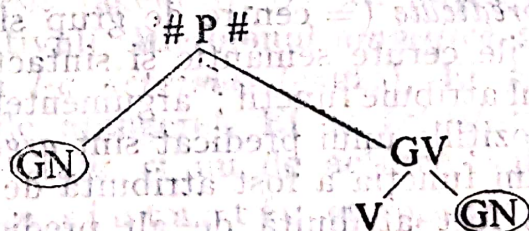
Un asemenea mod de concepere și de definire a funcțiilor sintactice se propune în Guțu Romalo (1973), unde, utilizându-se ideea structuralistă că orice unitate lingvistică, indiferent de nivel, se angajează simultan în relații de succesiune (sintagmatice) și de înlocuire (paradigmatice), se definește *funcția sintactică*, în general, și fiecare funcție, în parte, prin luarea simultană în considerație a celor două tipuri de relații. În această concepție, orice funcție reprezintă, în plan paradigmatic, o clasă de substituție, deci de termeni neopozabili, substituibili în aceeași poziție, iar în plan sintagmatic, o poziție constantă și o relație specifică, specificul manifestându-se ca tip de relație sau ca formă a ei de realizare.

În această concepție, pentru ca o poziție sintactică să se constituie ca funcție de sine stătătoare, e necesar să existe argumente relaționale distinctive (diferențiatore de o poziție apropiată), ceea ce pune în cu totul alți termeni problema inventarului de funcții sintactice ale unei limbi. În acest moment s-au născut și au încercat să fie rezolvate întrebări de felul: „numele predicativ este o poziție sintactică de sine stătătoare sau intră în structura predicatului?”; „complementul indirect în dativ alcătuiește o funcție distinctă de cel prepozițional sau ambele reprezintă aceeași funcție?” etc.

În aceeași viziune, fraza nu mai apare ca entitate distinctă, independentă de nivelul propozițional, căci propozițiile subordonate nu reprezintă altceva decât realizări posibile ale funcțiilor, fiind termeni alternativi, alături de alți termeni (realizați ca părți de propoziție), ai unei clase de substituție. Adoptarea concepției *clasei de substituție* ca manifestare a relațiilor paradigmatiche proprii unei funcții atrage după sine renunțarea la organizarea descrierii după principiul propoziție vs. frază, nemaexistând rațiuni pentru o distingere atât de tranșantă a celor două părți ale sintaxei tradiționale: sintaxa propoziției/sintaxa frazei.

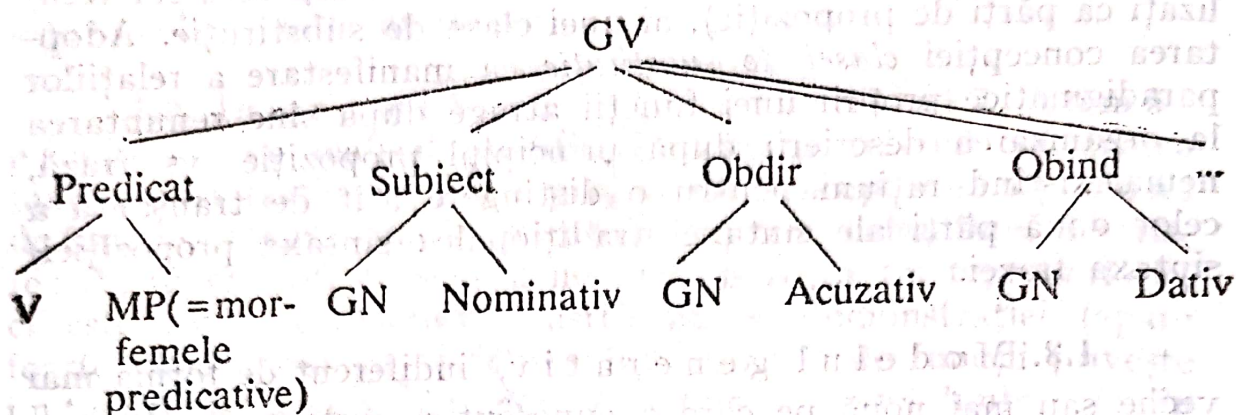
1.3. Modelul generativ, indiferent de forma mai veche sau mai nouă pe care a cunoscut-o, susține, în alți termeni și în altă viziune, aceeași idee a naturii *relaționale* a funcțiilor.

În modelul generativ clasic (vezi Chomsky (1965), iar, în lingvistica românească, Vasiliu, Golopenția (1969)), faptul că funcția sintactică are o accepție integral relațională ne este dovedit de eliminarea funcțiilor din reprezentările sintactice, considerându-se că informația lor este total *predictibilă* din informația „categorială”, mai exact a relațiilor dintre categorii. În consecință, în locul unei reprezentări sintactice funcționale, se propun reprezentări „categoriale”, de tipul:

care pot furniza integral și informația funcțională. Subiectul și obiectul se deosebesc după relațiile pe care GN le angajează în arbore: [GN, P] reprezintă subiectul, adică un grup nominal dominat direct de P(= propoziție), iar [GN, GV] reprezintă obiectul, adică un grup nominal dominat de un GV (= grup verbal).

● În gramatica generativă românească, s-au propus și reprezentări sintactice corelând informația funcțională cu cea categorială (vezi Dindelegan (1974)), de tipul:

unde noutatea constă, printre altele, în atribuirea unui rol deosebit de important cazului: pe de o parte, rolul de concatenare, de asigurare a legăturii și a coeziunii grupului, iar, pe de altă parte, rolul de ierarhizare a determinantilor, asigurând așezarea grupurilor nominale, în raport cu centrul, într-o anumită poziție, ceea ce înseamnă atribuirea unei anumite funcții.

● Modelele ulterioare, generative (vezi Chomsky (1981 — 1982), iar, pentru aplicarea la limba română, Dobrovie (1987)) și relaționale (vezi „gramatica relațională” elaborată de D. Perlmutter și P. Postal), pe lângă natura relațională a funcțiilor, propun câteva idei noi, de sorginte logico-semantică: — cuvintele se împart în *predicate* (= centre de grup sintactic) și *argumente* (= complinirile cerute semantic și sintactic de predicat); — numai predicatul atribuie funcții; argumentele primesc funcții de la acesta; — pozițiile unui predicat sînt *argumentale* și *neargumentale*, după cum funcția a fost atribuită de predicatul lângă care se află sau a fost atribuită de alt predicat, ajungînd în noua vecinătate după o „mișcare” a constituenților în cadrul enunțului¹.

● Comună modelelor generative, mai vechi sau noi, este distingerea funcțiilor strîns legate de centru (vezi funcțiile de sub dominanța lui GV; pozițiile „argumentale”, în viziunea

¹ Toate cazurile de impletire a regentei cu subordonata discutate la 6.2. reprezintă exemple de vecinătăți *neargumentale* (subiect neargumental, obiect neargumental etc.) ale verbului din regentă.

mai nouă) de cele mult mai slab legate de centru (exterioare lui GV), ceea ce înseamnă, sintactic, distincția subiect, obiecte vs. circumstanțiale și unii determinanți prepoziționali slab legați de verb.

2.0. Prezintă, în cele ce urmează, principalele aspecte ale conceperii formale (relaționale) a funcțiilor sintactice, urmărind consecințele teoretice și avantajele practice ale acestei orientări. Ne limităm la funcțiile atribuite în cadrul grupului verbal, deci de un centru verbal, și strâns legate de acesta¹. Încercăm să adaptăm discuția, sub anumite aspecte, la nivelul și pentru necesitățile școlare.

2.1. Subiectul

Funcția de *subiect*, atribuită de centrul verbal, reprezintă o clasă de substituție având ca termen caracteristic nominalul (substantiv, pronume) în nominativ, iar, ca relație sintagmatică specifică, relația de interdependență cu verbul și acordul pe care subiectul îl impune predicatului. Definiția propusă de Valeria Guțu Romalo: „poziția sintactică realizată prin nume în nominativ impunând acordul verbului cu care intră în relație de interdependență”² trimite în exclusivitate la elemente de formă gramaticală, singurele în măsură să circumscrie neechivoc situațiile de subiect din limba română.

Ceea ce unește elemente semantice foarte eterogene: *Elevul citește* (agentul), *Se știe făptașul* (pacientul), *Mă doare capul* (locativul), *Microfonul amplifică sunetul* (instrumentul), *Nedreptatea l-a deprimat* (cauza), *El primește o scrisoare* (ținta, punctul de ajungere), *El se întristează* (cum *a întrista* este un verb de stare, și nu de acțiune, subiectul nu este un agent³) și elemente sintactice eterogene: cu topică antepusă (*Copilul citește*) și postpusă (*Se citește cartea*), cu regent personal (*El aleargă*) și impersonal — intrinsec impersonal (*S-a întâmplat o nenorocire*) sau impersonal pasiv (*S-a auzit un neadevăr*) —, realizat prin nominal (*Vine toamna*), dar și prin forme verbale

¹ Nu vom discuta deci circumstanțialele și determinanții prepoziționali facultativi.

² Apud Guțu Romalo (1973), p. 109.

³ Acest participant personal, dar nonagent apare sub numele de „experientator” (engl. *experiencer*).

nepersonale (*Se aude tunînd, E greu de făcut, E greu a face, Trebuie făcut ceva*), permițînd includerea lor în aceeași poziție sintactică, a subiectului, nu sînt considerațiile: „autor al acțiunii”, „despre cine sau despre ce se vorbește în propoziție”, ci numai elemente de formă gramaticală: forma de nominativ (pentru cuvintele care cunosc categoria cazului) și acordul din relația subiect-predicat, iar, pentru cuvintele care nu cunosc forma de caz și de număr, posibilitatea substituției cu un nominal în nominativ acordat.

Astfel, în construcțiile: *Îmi place filmul, Mă indispușne rezultatul, S-a întîmplat o nenorocire, S-a auzit un neadevăr*, substantivele *filmul, rezultatul, o nenorocire, un neadevăr* au calitatea de subiecte, ca și substantivul *copilul* din *Copilul citește*, deoarece toate, indiferent de poziție, de regent și de valoare semantică, au formă de nominativ și impun predicatului acordul: *Îmi plac filmele, Mă indispușne rezultatele, S-au întîmplat nenorociri, S-au auzit neadevăruri, Copiii citesc*.

În construcțiile cu infinitiv (*E greu a face*), gerunziu (*Se aude tunînd*), supin (*E greu de făcut*), participiu (*Trebuie făcut ceva*) sau cu propoziție conjuncțională în poziția subiectului (*E greu să realizezi, E sigur că-ți va da satisfacții*), verificarea calității de subiect, respectiv, de subiectivă se face nu prin considerații semantice, nu prin folosirea întrebării, nu prin calitatea verbului regent, ci prin posibilitatea substituției cu un nominal cu funcție de subiect (un nominal în nominativ, acordat cu predicatul), ca semn al apartenenței la aceeași clasă de substituție. Din această perspectivă, apare cu totul justificat punctul de vedere al actualelor programe de limba română, care discută subordonata subiectivă, ca și orice altă propoziție subordonată, prin raportare la partea de propoziție corespunzătoare, recomandînd, ca procedeu de verificare, proba substituției.

În construcțiile: *Îi pare bine (rău) de reușită, Îmi merge bine (rău), Îmi pasă de tine (de rezultate)*, definiția formală (relațională) permite observarea faptului că nici unul dintre nominale nu îndeplinește condiția de subiect: nominalul antepus are formă de dativ, iar cel postpus (atunci cînd apare), formă prepozițională, ambele fiind forme nespecifice subiectului. Avem a face deci cu construcții în care verbele, deși bivalente (cu două determinări), nu atribuie nici uneia funcția de subiect.

Același raport semantic poate fi exprimat prin subiect sau printr-un complement prepozițional (vezi sinonimia: *Mă miră rezultatul* — *Mă mir de rezultat*, *Mă interesează plecarea* — *Mă interesez de plecare*) și, respectiv, prin propoziție subiectivă sau completivă (vezi: *Mă miră că ...* — *Mă mir că ...*, *Mă interesează dacă ...* — *Mă interesez dacă ...*), calificarea drept subiect/subiectivă sau complement prepozițional/completivă realizându-se în fiecare caz, nu pe baza relației semantice, nu pe baza întrebării, nu pe baza conectivului subordonator, ci numai a tipului de substituție. Avem aici proba evidentă că apropierea de sens a două construcții nu înseamnă obligatoriu și identitatea lor de construcție, caracteristicile relaționale (aici, în plan paradigmatic) fiind definitorii.

2.1.1. Afirmînd că subiectul este o funcție atribuită de centrul verbal, afirmăm, implicit, subordonarea subiectului față de verb. Argumentele în favoarea acestei teze sînt numeroase pentru limba română:

(a) Apariția unui constituent în poziția de subiect este subordonată capacității verbului de a admite această poziție, existînd în limba română și verbe „inapte” sintactic de a se construi cu subiectul¹;

(b) Coeziunea între subiect și verb se realizează nu numai prin repetare de informație gramaticală (acord), ci și prin c a z. Cazul este mijlocul care asigură legarea de verb și a celorlalte nominale din pozițiile de obiect direct sau indirect, asigurînd, în același timp, așezarea tuturor acestora într-o a n u m i t ă poziție cu o a n u m i t ă funcție. Deci, din punctul de vedere al legăturii cazuale, subiectul nu se deosebește de cele două obiecte;

(c) Funcția de subiect este atribuită și de centre verbale „inapte” morfologic de a realiza acordul²: infinitivul, gerunziul, supinul, ceea ce arată că acordul, deși important în circumscrierea cazurilor de subiect, are totuși o ocurență facultativă, atribuirea funcției de subiect fiind mai presus de acest element formal;

¹ Pentru clasa verbelor fără subiect, vezi *supra*, partea a II-a, cap. 2.1. (a) și (b).

² Acordul este elementul formal care deosebește subiectul de ceilalți determinanți verbali, indicînd restricții bilaterale, dirijate deci în ambele sensuri, în relația verb-subiect.

(d) Subiectul și obiectul direct ocupă față de verb o poziție similară, fapt evident în cadrul pasivizării, când obiectul direct ajunge în poziția subiectului;

(e) În clasa de substituție a subiectului apare și propoziția conjuncțională, introdusă prin elemente conective de tip subordonator (*că, să, dacă*)¹, cu caracteristici sintactice și semantico-sintactice² prezente și în clasa de substituție a altor funcții atribuite de centrul verbal (obiectul direct și cel prepozițional);

(f) În clasa de substituție a subiectului se include și subordonata relativă, cu aceleași subspecii³ și aceleași conective ca și pentru relativele din clasa de substituție a altor determinanți verbali (vezi obiectul direct, obiectul indirect și cel prepozițional);

(g) Topica subiectului este postpusă pentru o clasă numeroasă de verbe: toate verbele intrinsec impersonale sau devenite contextual pasiv-impersonale⁴ și pentru o clasă numeroasă de forme verbale: formele nepersonale (infinitivul, gerunziul, supinul, atunci când au subiectul exprimat, îl așază postverbal⁵). Postpoziția nu numai că favorizează pierderea acordului⁶, dar plasează subiectul într-o poziție secundară față de verb; în asemenea construcții, verbul este constituentul aflat în poziția „forte”, a „capului” de enunț⁷.

¹ De altfel, chiar și în gramatica tradițională, propoziția subiectivă este considerată de tip subordonator. Și, deși argumentarea nu apare nicăieri explicit, este sigur că inventarul și natura conectivelor au jucat un rol important în această interpretare.

² *Dacă* este selectat pentru introducerea interogativelor totale în vorbire indirectă; *că* și *să*, ca semne modale, introducând o subordonată de tip asertiv vs. una nonasertivă.

³ Apar și aici cele două tipuri de relative: relativele interogative, transpuneri în vorbire indirectă ale interogativelor parțiale, și relativele neinterogative.

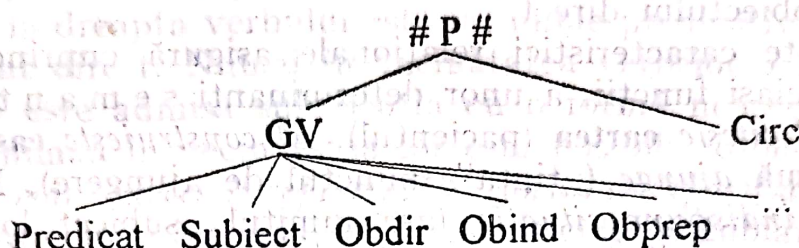
⁴ Observația de postpunere privește topica preferențială din limbajul nemarcat stilistic. Cu funcție stilistică de reliefare a subiectului, chiar și pentru verbe și construcții impersonale, antepunerea subiectului este oricând posibilă (vezi: *Că m-a înșelat, asta mă doare; Matematica, și nu fizica îmi place.*).

⁵ Infinitivul și supinul au obligatoriu subiect postpus; gerunziul îl poate așeza și înainte, dar postpunerea este, în acest caz, construcția preferată.

⁶ Cele mai numeroase cazuri de dezacord apar în postpoziție, deci după verbele impersonale și pasiv-impersonale.

⁷ O teorie privind subordonarea subiectului, deci cuprinderea lui într-o poziție argumentală față de verb, bazată și pe considerentul topicii, este formulată în Dobrovie (1987), p. 240 și urm.

Cum argumentele (a) și (g) sînt proprii limbii române, găsim în aceasta explicația faptului că teza subordonării subiectului s-a susținut aici înaintea altor limbi (vezi Stati (1967), p. 118) și că limba română a constituit suportul faptic pentru elaborarea unei construcții de tip generativ, diferite de cea clasică chomskyană, unde subiectul apare sub dominanța lui GV (= grup verbal); vezi în Dindelegan (1974) și (1976) următoarea schemă de reprezentare a propoziției:

Prin subordonarea subiectului față de verb, se rezolvă o inconsecvență a sintaxei noastre tradiționale, unde subiectul apare ca parte principală de propoziție, dar subiectiva, ca propoziție subordonată.

2.2. Complementul direct

Caracteristicile relaționale ale poziției complement direct sînt: în plan paradigmatic, o clasă de substituție care are ca termen definitoriu realizarea prin forma pronominală neaccentuată¹ de acuzativ, iar, în plan sintagmatic, o relație de dependență față de un verb tranzitiv (locuțiune verbală tranzitivă, interjecție cu regim tranzitiv), dependență care se manifestă prin rectiune cazuală (verbul impune acuzativul), și nu prin acord². În consecință, testele de recunoaștere a complementului direct sînt: (a) posibilitatea substituției cu o formă neaccentuată (clitică) de acuzativ; (b) posibilitatea dublării, deci a exprimării duble: prin clitic și forma pronominală prepozițională accentuată (*pe el îl văd, pe tine te văd*), sau prin clitic și forma sub-

¹ Formele neaccentuate de acuzativ și de dativ, de pronume personal și de reflexiv — cazurile cînd reflexivul funcționează „pronominal” (vezi *supra*, partea a II-a, cap. 1.3.2.) — apar tot mai frecvent, în literatura modernă de specialitate, sub numele de *clitice*, iar operația de substituție a numelui prin clitic apare sub numele de *cliticizare*.

² Pentru definiția formală, vezi Guțu Romalo (1973), p. 155.

stantivală/pronominală de acuzativ (*pe Ion îl văd, Bucureștiul îl cunosc, îl cunosc pe acesta*). Se utilizează, pentru recunoaștere, o particularitate relațională specifică limbii române: dublarea clitică. Pasivizarea, deși frecvent acceptată de structurile cu obiect direct, nu este un test obligatoriu, ci facultativ, existînd verbe cu obiect direct (mai ales, verbe nonagentive¹) care nu admit pasivizarea. Dacă verbul face parte din clasa tranzitivelor care admit pasivizarea, proba pasivizării este certă pentru recunoașterea obiectului direct.

Aceste caracteristici relaționale asigură cuprinderea, în cadrul aceleiași funcții, a unor determinanți semantici neomogeni: *El citește cartea* (pacientul), *El construiește casa* (rezultatul), *El mă ajunge* („ținta”, punctul de ajungere), *Mă doare capul*, *Mă indispușe situația* (așa-numitul „subiect logic”; un participant personal, dar nonagentiv²), *El mă anunță ora plecării* (destinația, direcția anunțului), *El ajută pe cineva* (beneficiarul³). Asigură, de asemenea, gruparea unor construcții gramaticale neomogene: un determinant postpus, alături de altul antepus (*El citește cartea*, dar și *Mă miră rezultatul*), unul neprepozițional, alături de altul prepozițional (*caută profesor și caută pe profesor*), unul substantival, altul pronominal, inclusiv un pronume reflexiv (*mă laudă și se laudă*), unul nominal, alături de forme verbale nepersonale (*aude zgomote*, alături de *aude tînd*; *termină lecțiile*, alături de *termină a serie*, *termină de scris*), un determinant al unui verb personal, alături de altul al unui verb impersonal (*doresc o prăjitură*, dar și *mă doare capul*), un determinant obligatoriu, alături de altul suprimabil (*el citește lecția*, cu determinantul suprimabil, dar și *el presupune o neînțelegere*, cu determinantul neomisibil) ș.a.m.d. Ceea ce unește aceste construcții atît de diverse nu este nici valoarea semantică

¹ Verbele *nonagentive* sînt verbe care nu admit, în poziția subiectului, categoria semantică a „agentului” (*Mă doare capul*, *Mă preocupă fizica*). Nonagentivele tranzitive fie nu acceptă deloc pasivizarea (**Eu sînt durută de cap* este imposibil), fie pierd legătura cu pasivul (vezi: *Sînt preocupată de fizică*), trecînd din sfera acțiunii în sfera atribuirii unei calități, deci a predicatului nominal.

² Numit „experimentator” (vezi nota 3, p. 113).

³ Aceste valori semantice diferite au și o confirmare sintactică în fenomenul de variație liberă, cu o construcție prepozițională, cu una de dativ sau cu o construcție în nominativ, diferite în funcție de valoarea semantică a complementului; vezi: *El ajunge pînă a mine*, *Eu am durere de cap*, *El îmi anunță ora plecării*, *El ajută cuiva*.

a determinantului, nici forma comună, ci numai relațiile sintagmatice și paradigmatică în care determinantul se angajează.

Aceste caracteristici relaționale asigură recunoașterea complementului direct și delimitarea lui de alte poziții sintactice cu care ușor s-ar putea confunda.

● Pe baza lor este posibilă *distingerea de numele predicativ* în vecinătatea unor verbe cu conținut semantic apropiat de al copulativului. Se poate demonstra, de exemplu, de ce în construcția *Lucrarea reprezintă/constituie un succes*, la dreapta verbului apare un complement direct, dar în *Lucrarea înseamnă un succes*, la dreapta verbului este un nume predicativ, și nu un complement direct. Numai în vecinătatea verbelor *a reprezenta*, *a constitui* este admisă substituția cu o formă neaccentuată de acuzativ, numai în vecinătatea lor este posibilă dublarea clitică (vezi: *Un mare succes îl reprezintă/il constituie apariția lucrării*); în vecinătatea lui *a însemna*, folosirea cliticului și dublarea nu sînt posibile (vezi construcția neacceptată **Un mare succes îl înseamnă apariția lucrării*), dovezi sintactice clare pentru faptul că determinantul îndeplinește funcția de complement direct numai în primele construcții. Se confirmă încă o dată¹ observația făcută anterior că sinonimia a două construcții nu atrage după sine identitatea de organizare sintactică și că, în consecință, ar fi cu totul neindicat să se aprecieze funcțiile atribuite de un verb după funcțiile atribuite de sinonimul sau sinonimele lui.

● Este posibilă *distingerea de subiect* în construcții ca: *Mă doare capul, Mă răzbește foamea, Mă stăpînește frica, Mă apucă întunericul*, unde numele personal și preverbal este confundat adesea cu un subiect. Ceea ce favorizează această confuzie este tocmai așezarea lui înaintea verbului, ca și faptul că el este componentul care asigură referirea la persoană. Se pierde din vedere forma acestuia de acuzativ, ca și posibilitatea dublării cliticului (vezi: *Pe mine mă doare capul*), caracteristici de construcție specifice complementului direct.

● Este posibilă *relațional distingerea de complementul indirect prepozițional* în construcțiile în care un verb intransitiv cu regim prepozițional impune selecția prepoziției *pe* (vezi: „ceilalți argați cășunaseră *pe* dînsul”, Ispirescu (apud DLR, tomul I, partea II-a, 188); *mă bizui pe prieteni; mă supăr pe*

¹ Vezi supra, 2.1. Într-o lucrare de sintaxă, Ispirescu (apud DLR, tomul I, partea II-a, 188) scrie: „ceilalți argați cășunaseră *pe* dînsul”, Ispirescu (apud DLR, tomul I, partea II-a, 188).

prieteni; *mă mîinii pe colegi*) sau în construcții în care un verb tranzitiv are valența de acuzativ deja ocupată (vezi: „dar de cînd ați pus voi stăpînire pe mine?”). Ceea ce facilitează confuzia cu complementul direct este apariția lui *pe* înaintea numerelor de persoană, știindu-se că folosirea lui *pe* în cazul complementului direct este limitată la clasa numelor personale. Se pierde din vedere că funcționează drept complemente directe numai acele construcții cu *pe* substituibile cu o formă pronominală de clitic sau care admit dublarea printr-un clitic. În construcțiile *Văd pe Ion, Strig pe Gheorghe, pe Ion și pe Gheorghe* sînt complemente directe, fiindcă acceptă dublarea: *Îl văd pe Ion, Il strig pe Gheorghe* și, implicit, acceptă substituția printr-un clitic. În construcție cu *a cășuna, a se bizui, a se supăra, a se mînia, a pune stăpînire*, dimpotrivă, nominalul prepozițional nu acceptă dublarea și nici simpla substituție clitică (**Îl cășunaseră pe dînsul, *Îi mă bizui pe prieteni, *Îi mă supăr pe prieteni, *m-ați pus stăpînire pe mine* sînt imposibile), semn clar, că gruparea cu *pe* nu funcționează aici ca obiect direct.

● Asigură distingerea completivelor directe și a celor indirecte (prepoziționale) în următoarele tipuri de construcții: (a) după verbe intransitive reflexive obligatorii (vezi: *el se apucă să..., el se pune să..., el se așteaptă să..., el se miră că..., el se bizuie că...*); (b) după verbe tranzitive cu poziția obiectului direct ocupată de un pronume reflexiv (vezi: *el se laudă că..., el se apără că...*); (c) după verbe intransitive nereflexive construite conjuncțional (vezi: *el ține să..., el contează că..., el cugetă să..., el pune să...*¹). Confuzia apare ca urmare a folosirii greșite a procedurii întrebărilor și este facilitată de faptul că unele verbe, cu alt sens, deci în alte situații contextuale, apar și ca tranzitive (vezi: *ține₁* — tranzitiv (*el ține o carte*) / *ține₂* — intransitiv (*el ține la ceva*). În nici una dintre construcții propoziția nu este substituibilă cu o formă neaccentuată de pronume în acuzativ, ci este substituibilă cu o construcție prepozițională (*el se apucă de..., el se așteaptă la..., el se laudă cu..., el contează pe..., el ține la...*).

¹ A pune din această construcție este, de fapt, un verb tranzitiv folosit absolut (*a pune pe cineva să...*), propoziția conjuncțională apărînd în poziția obiectului prepozițional, și nu a celui direct.

● Analiza relațională asigură *distingerea complementului direct de elementul predicativ suplimentar* în construcțiile în care elementul predicativ suplimentar, fiind exprimat prin substantiv, ușor se poate confunda cu un complement direct (vezi: *L-au făcut profesor, L-au ales deputat, L-au trimis profesor*). Ceea ce facilitează, în practica școlară, confuzia este folosirea procedurii întrebărilor (substantivul răspunde la întrebarea „ce”) și, mai ales, lipsa cunoștințelor sistematice despre elementul predicativ suplimentar. O analiză relațională a construcțiilor pune în evidență următoarele caracteristici:

— numai unul dintre determinanți admite dublarea (*l-au făcut pe el profesor*);

— numai unul dintre determinanți admite pasivizarea (*el a fost făcut profesor*);

— substantivul nu admite, în clasa lui de substituție, și construcția cu *pe*, deși este un substantiv nume de persoană, apt de a accepta această construcție, dacă ar funcționa ca obiect direct;

— substantivul se include într-o structură ternară, subordonându-se și față de verb, și față de pronume (simplu sau dublu exprimat), tip de structură nespecific complementului direct, caracteristici care, dacă ar fi avute în vedere, ar împiedica producerea confuziei și calificarea substantivului ca obiect direct.

● Asigură *distingerea completivelor directe și a predicativelor suplimentare* în construcții cu verbe tranzitive în care poziția obiectului direct este ocupată de un substantiv sau de un pronume, inclusiv un reflexiv (vezi: *m-a auzit că ..., m-a văzut că ..., m-a considerat că ..., el s-a considerat că ..., m-a crezut că ..., mă vrea să le fiu director, m-a făcut să ..., m-a lăsat să ...*). Confuzia este ușurată de faptul că toate aceste verbe au utilizări tranzitive cu propoziție conjuncțională în poziția obiectului direct (vezi: *a auzit că ..., a văzut că ..., a considerat că ..., a crezut că ..., vrea să ..., a făcut să ..., a lăsat să ...*). Tiparul de construcție este mai complex, fiind obținut ca efect al „ridicării” subiectului din subordonată care devine obiect direct în regentă¹ și, implicit, al amalgamării organizării a două propoziții. Plasarea constituentului „deplasat” într-o

¹ Vezi *supra*, aceeași parte, cap. I, 6.2.

poziție de obiect direct este probată de apariția formei clitice și de posibilitatea dublării (vezi: *el m-a auzit pe mine că ... , l-a văzut pe Ion că ...*), ca și de participarea cliticului la opozițiile de diateză: activ / pasiv (vezi: *m-a făcut să ... / am fost făcută să ... , m-a auzit că ... / sînt auzită că ...*), activ/reciproc (vezi: *se fac unul pe altul să sufere, se aud unul pe altul că / cum strigă*), activ/reflexiv (*eu însămi mă fac să sufăr*). Apariția noii vecinătăți face imposibilă păstrarea calității de completivă directă pentru subordonată. Cum noua structură este „derivată”, fiind rezultată din amalgamarea celor două propoziții, subordonata ajunge să aibă caracteristicile relaționale ale predicativei suplimentare¹. Din clasa de substituție a acestei propoziții mai fac parte: adjectivul și participiul, rezultînd din suprimarea copulativului din subordonată (vezi: *l-am văzut trist, l-am văzut obosit*) sau forme verbale nepersonale: gerunziul și infinitivul, ultimul apărînd în contextele în care este acceptat și conjunctivul (vezi: *l-am văzut plîngînd, l-am lăsat a pleca*).

2.3. Una sau două poziții sintactice distincte în structurile cu „dublu obiect direct”?

Întrebarea privește interpretarea structurilor cu două obiecte, unul personal în acuzativ, altul inanimat neprepozițional din construcții ca: *El mă anunță ora plecării, El mă învață poezia, El mă întreabă lecția*. O asemenea întrebare s-a născut și și-a găsit rezolvarea² în cadrul unei abordări relaționale (structurale) a funcțiilor sintactice. Arătăm³ că pentru ca două poziții să se constituie în funcții de sine stătătoare trebuie să existe diferențe relaționale în măsură să justifice această interpretare. În cazul în discuție, diferențele relaționale dintre cei doi determinanți sînt: (a) deși ambii intră în relație cu verbul, numai unul admite realizarea printr-o formă clitică de acuzativ și numai unul admite dublarea. Putem spune *il învață carte* și *il învață pe elev carte*, dar nu putem spune **cartea o învață pe elev*; (b) numai unul, cel personal, admite pasivizarea, celălalt rămînd indiferent față de pasiv, în condițiile celor două obiecte

¹ Vezi *infra*, același capitol, 2.7. (b’).

² Vezi, în sintaxa românească, Vasiliu (1967) (b), Dindelegan (1970, 1974, 1976), Guțu Romalo (1973).

³ Vezi *supra*, capitolul de față, 1.2.

coocurente. Putem spune *elevul este învățat carte*, cu obiectul personal pasivizat, dar nu putem spune **cartea îl este învățată pe elev*, cu obiectul nonanimat pasivizat; (c) numai obiectul personal admite participarea la opozițiile de diateză afectând obiectul direct (vezi formele de pronominal reflexiv: *El se întreabă pe sine dacă...* și formele de pronominal-reciproc.: *Ei se întreabă unul pe altul dacă...*); (d) cei doi determinanți nu admit coordonarea (este imposibilă construcția **l-a învățat pe Ion și lecția*, dacă și este coordonator¹), semn cert al naturii sintactice distincte a celor două poziții.

S-a subliniat² instabilitatea acestei poziții sintactice și a structurii din care ea face parte, fie în sensul variației libere a obiectului direct personal cu unul indirect (vezi: *El mă anunță ora plecării* // *El îmi anunță ora plecării*), fie în sensul variației libere a obiectului nonanimat neprepozițional cu unul prepozițional (vezi: *M-a întrebat ceva* // *M-a întrebat despre ceva*, *M-a sfătuit ceva* // *M-a sfătuit la ceva*). Instabilitatea a fost explicată fie ca reacție a limbii de netolerare a unei structuri în care diferența sintactică dintre două poziții, la nivelul propoziției³, nu este marcată suficient din punct de vedere formal⁴, fie ca semn al unei structuri „de bază” diferite, structura „de suprafață” cu două obiecte „directe” fiind obținută ca efect al „avansării” unui constituent în poziția obiectului direct⁵.

Pe de altă parte, se constată că verbele aici în discuție se pot construi și cu un singur determinant, realizat ca nominal nonanimat sau ca propoziție conjuncțională (vezi: *El învață lecția*, *El învață să...*). În construcțiile cu un singur determinant, pasivizarea și înlocuirea prin clitic sînt acceptate (vezi: *Lecția este învățată de elev*, *Lecția se învață bine*, *Lecția elevul a învățat-o*). Aceste posibilități de construcție dispar în momentul coocurenței celor două obiecte. O situație asemănătoare am constatat în construcțiile paralele: *El vede/știe/crede/că sînt bolnav* și *El mă vede/mă știe/mă crede/că sînt bolnav*; în prima construcție, propoziția subordonată apare ca realizare a funcției

¹ Construcția este posibilă cu un *și* adverbial.

² Vezi Dindelegan (1978), p. 70–71.

³ Subliniam anterior că numai nivelul propoziției marchează distinct funcțiile, nivelul frazei, prin selecția aceluiași mărci conective, realizînd neutralizarea acestor distincții.

⁴ Cf. Dindelegan (1978), loc. cit.

⁵ Vezi Roegiest (1978), p. 358–360.

de complement direct (vezi dublarea: *Că sînt bolnav, el asta o vede/o ştie/o crede*), dar în a doua, unde poziția complementului direct este, formal, ocupată (vezi dublarea: *El mă ştie pe mine că ...*; vezi pasivizarea: *Sînt ştiută că ...*), subordonata îşi pierde funcția originară.

● În concluzie, există argumente relaționale (structurale) sigure pentru a susține că, în condițiile coocurenței celor două obiecte, ele reprezintă poziții sintactice distincte și că, în aceleași condiții ale coocurenței, numai unul dintre determinanți, cel personal, prezintă datele formale (relaționale) ale calității de complement direct.

● Ipoteza celor două poziții sintactice distincte, susținută inițial cu argumente în exclusivitate formale (structurale), îşi găseşte deplina confirmare în sistemele teoretice semantico-sintactice formulate ulterior; (a) în „gramatica relațională” a lui D. Perlmutter și P. Postal, care postulează principiul că nu poate exista decît un singur nominal care să-şi asume aceeaşi relație gramaticală în raport cu verbul; (b) în teoria „cazurilor” a lui Ch. Fillmore, care postulează că fiecare categorie semantică de „caz” apare într-o propoziție de bază o singură dată; (c) în noua teorie generativă a lui N. Chomsky, care postulează că un predicat cu mai multe argumente (deci cu mai mulți determinanți) nu poate atribui mai multe poziții tematice identice și mai multe funcții identice. Analiza detaliată a construcției în termeni fillmoriene a permis confirmarea naturii semantic diferite a celor două poziții coocurente¹, iar analiza în termenii „gramaticii relaționale”² a permis confirmarea naturii sintactice și semantic diferite a celor două poziții coocurente și, în plus, considerarea structurii ca o „structură de suprafață”, derivată prin „avansarea” unuia dintre determinanți la poziția de obiect direct.

2.3.1. Consecințe pentru gramatica școlară

● Gramatica școlară este departe de a înregistra aceste distincții, considerînd că ambele determinări sînt de același tip

¹ Vezi structura semantico-cazuală V Dativ Factitiv, unde „Dativ” și „Factitiv” sînt categorii semantice fillmoriene.

² O analiză amănunțită a structurii, în termenii „gramaticii relaționale”, găsim la Roegeist (1987).

și reprezintă aceeași funcție sintactică. Dar, chiar și în limitele acestei concepții, nu se pot ignora două fenomene: — fenomenul variației libere, însemnând posibilitatea construirii acestor verbe fie cu un nominal nonanimat neprepozițional, fie cu unul prepozițional, distincții de construcție neutralizate la nivelul frazei, unde sînt selectate aceleași mărci conective subordonatoare; — faptul că pasivizarea, reflexivizarea, reciprocizarea antrenează un singur determinant, cel personal, celălalt rămînînd indiferent și, deci, neschimbat în construcțiile pasive, reflexive și reciproce ale acestor verbe.

● În consecință, la nivelul frazei, o propoziție subordonată urmînd după aceste verbe poate fi calificată ca subordonată completivă directă sau completivă indirectă, ca reflex al fenomenului de variație liberă (vezi: *L-au întrebat dacă ...*, *L-au sfătuit să ...*, unde subordonata poate fi directă sau indirectă). La nivelul frazei, după formele pasive ale acestor verbe (pasive cu auxiliar, reflexiv-pasive sau participii pasive) sau după forme reflexive și reciproce, subordonata poate fi calificată ca propoziție completivă directă sau indirectă (vezi: *a fost învățată să ...*; *a fost sfătuită să ...*; *elevul, învățat să ...*), ca efect al aceluiași fenomen de variație liberă.

2.4. Reprezintă obiectul indirect în dativ și cel prepozițional aceeași poziție sintactică?

Cei doi determinanți, dependenți față de un centru verbal (dar și față de un centru adjectival), reprezintă poziții sintactice distincte tot pe baze structurale¹:

(a) În plan sintagmatic, deși intră în relație cu același centru, numai unul, cel în dativ, admite realizarea printr-un clitic, precum și dublarea cliticului (vezi: *le trimite și le trimite copiilor*; aceste relații nu sînt posibile în construcțiile: *contează pe copii*, *povestește despre copii*);

(b) Cei doi determinanți nu admit coordonarea (nu putem spune *povestesc copiilor și despre trecut*, decît dacă și funcționează adverbial), semn sigur al poziției lor sintactice distincte.

(c) În plan paradigmatic, numai determinantul prepozițional admite, ca termeni ai clasei de substituție, o propoziție

¹ Soluția a fost adoptată și argumentată în Dindelegan (1970, 1974, 1976) și Guțu Romalo (1973).

conjuncțională sau o formă verbală nepersonală : infinitiv, supin (vezi: *se satură de .../se satură să lucreze, a lucra, de lucrat*) și numai determinantul în dativ admite substituția cu o propoziție relativă introdusă printr-un pronominal relativ în dativ (vezi: *dau copiilor/dau cui (oricui) are nevoie*).

● Determinantul în dativ subordonează și unul prepozițional (cu prepozițiile *la* sau *către*), în situațiile în care construcția cu *la* este substituibilă cu dativul și admite dublarea prin forma clitică de dativ (vezi: *dau la copii/le dau la copii, trimit la doi (dintre ei)/le trimit la doi (dintre ei)*). Deci un nominal prepozițional cu *la* poate apărea ca realizare a poziției obiect indirect (vezi exemplele anterioare) sau ca realizare a obiectului prepozițional (în construcțiile în care nu admite substituția cu dativul și deci nici dublarea prin dativ; vezi: *mă gândesc la copii, recurg la copii*).

● Aparțin obiectului prepozițional următoarele tipuri de construcții prepoziționale: (a) construcțiile în care verbul cere obligatoriu ocurența unui determinant prepozițional, impunând selecția unei anumite prepoziții; vezi: *abuzează de ...*, *apelează la ...*, *atentează la ...*, *beneficiază de ...*, *constă în ...*, *se cramponează de ...*, *culminează cu ...*, *se debarasează de ...*, *depinde de ...*, *echivalează cu ...*, *se gândește la ...*, *mediază între ...*, *optează pentru ...*, *participă la ...*, *predispune la ...*, *se pretează la ...*, *se prevalează de ...*, *se privează de ...*, *se raportează la ...*, *recurge la ...*, *reiese din ...*, *se repercutează asupra ...*, *rezidă în ...*, *rezultă din ...*, *se rezumă la ...*, *se sinchisește de ...*, *se teme de ...*¹. Se includ aici și toate verbele intrinsec reciproce² (sau „verbe simetrice”), care cer vecinătatea unui grup prepozițional legat de centru prin prepoziția *cu*³: *a coincide cu ...*, *a colabora cu ...*, *a concorda cu ...*, *a contrasta cu ...*, *a conviețui cu ...*, *a semăna cu ...*, *a rima cu ...*, *a rivaliza cu ...*, *a se asemana cu ...*, *a se căsători cu ...*, *a se certa cu ...*, *a se cununa cu ...*, *a se învecina cu ...*, *a se înrudi*

¹ Deși tiparul acesta de construcție este vechi în limbă (vezi: *se gândește la ...*, *se teme de ...*), el este puternic întărit prin verbe de tip neologic, care, o dată pătrunse în limbă, introduc și construcția prepozițională din limba de origine.

² Vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 3.3.

³ Verbe „intrinsec reciproce”, pe lângă construcția cu prepoziția *cu*, admit, în variație liberă, și o construcție neprepozițională cu subiect multiplu (vezi: *Ion se căsătorește cu Maria* // *Ion și Maria se căsătorește*).

cu ..., a se înfrăți cu ..., a se sfădi cu ..., a se socoti cu ... etc. Sînt cuprinse în (a) verbele prepoziționale care înregistrează cel mai înalt coeficient de intimitate al determinantului prepozițional. Intră situațiile în care alegerea unei prepoziții apare fie ca reflex sintactic al unei trăsături semantice inerente (vezi verbele „simetrice”), fie ca manifestare a regimului verbului, fiind dirijată de reguli sintactice, și nu semantice. Și într-un caz, și în altul, construcția cu o anumită prepoziție apare ca o trăsătură de dicționar a acestor verbe. Relația Verb—Prepoziție este asemănătoare relației Verb—Caz din construcțiile: Verb—Obdir, Verb—Obind, Verb—Subiect, prepoziția, ca și cazul, fiind determinată univoc de verb. Se vedește aici apropierea dintre rolul Prepoziției și rolul Cazului, ambele cu funcție de legare a determinantilor de centru, dar și de așezare a acestora într-o anumită ierarhie, într-o anumită poziție; (b) construcțiile în care prepoziției îi revine rolul dezambiguizator. Înseamnă că verbul poate apărea în două construcții diferite, una prepozițională, alta neprepozițională, actualizînd în fiecare construcție un sens diferit (vezi: *el apucă geamantanul* / *se apucă de treabă*, *el simpatizează pe cineva* / *simpatizează cu cineva*, *el uzează ceva* / *uzează de ceva*, *el vede pe cineva* / *el vede de cineva* etc.). Unitățile verbale *apuca*₂, *simpatiza*₂, *uza*₂, *vedea*₂ se definesc semantic neechivoc numai în condițiile ocurenței obligatorii a contextului prepozițional. Pentru acestea, determinantul obiect prepozițional are statutul unui determinant obligatoriu.

2.4.1. Consecințe și recomandări pentru gramatica școlară

- E recomandabil să se realizeze, terminologic, distincția celor două poziții, prin indicația suplimentară *obiect indirect în dativ* / *obiect indirect prepozițional*.

- E indicat să se evite, în cazul dublării complementului indirect, analiza separată a celor două componente, ca și cum ar fi doi determinanți distincți, cu funcții atribuite separat de către verb; practic, s-ar putea rezolva posibila confuzie cu doi determinanți distincți prin indicația: „complement indirect anticipat / reluat prin ...” sau „complement indirect dublat prin ...”.

- În cazul determinantilor prepoziționali, recomandăm următoarele modalități de distingere a obiectului indirect prepo-

zițional de alte poziții cu care s-ar putea confunda: (a) pentru distingerea de obiectul direct construit cu *pe*, să se folosească testul de substituție cu cliticul în acuzativ (vezi: *văd pe Gheorghe* / *îl văd*, dar *mă bizui pe Gheorghe* / **îl mă bizui*); (b) pentru distingerea de obiectul indirect construit cu *la*, să se folosească testul de substituție cu cliticul în dativ (vezi: *dau la copii* / *le dau*, dar *se gîndește la prieteni* / **li se gîndește*); (c) pentru distingerea de circumstanțialul de loc, timp și mod, să se folosească, pe lângă testul omisibilității, și testul substituției cu un adverb, știind că obiectul indirect prepozițional, față de circumstanțial, este neomisibil și nesubstituibil cu un adverb (vezi: *lucrează la bibliotecă* / *lucrează acolo*, *lucrează Ø*, dar *recurge la ajutor* / **recurge acolo*, **recurge Ø*); (d) pentru distingerea de sociative și instrumentale, să se folosească testul omisibilității, știind că sociativele și instrumentele sînt, față de obiectele indirecte prepoziționale, determinanți facultativi, omisibili (vezi: *merge la școală cu prietenii* / *merge la școală Ø* și *scrie cu creionul* / *scrie Ø*, dar *Ion se înrudește cu Gheorghe* / **Ion se înrudește Ø*, *evenimentul culminează cu o grevă* / **evenimentul culminează Ø*); (e) pentru distingerea de complementele cauzale și finale, se va urmări regimul verbului, obiectul indirect prepozițional fiind un determinant obligatoriu, impus de regimul verbului, în timp ce complementele cauzal și final, ca determinări exterioare verbului, pot fi suprimate; vezi: *se bucură* { de venirea ta, că ai venit,

unde determinantul este cerut de natura acestui verb (vezi, de altfel, și varianta: *venirea ta îl bucură*, care demonstrează calitatea acestui determinant de a fi „implicat” de natura verbului), în timp ce în: *n-a mai putut sta de febră*, determinantul, identic introdus, este „exterior”, neimplicat de sintaxa și semantica verbului, fiind oricînd omisibil; (f) în același mod, pentru distingerea completivei indirecte de propozițiile cauzale și finale, se urmărește natura determinantului față de regent: determinant obligatoriu „cerut” de regent vs. determinant „exterior”, facultativ (vezi: *se bucură că ... și se pregătește să ...*, față de *a lipsit*, *că era bolnav*; *a venit să învețe*).

2.5. „Dativul posesiv” și obiectul indirect în dativ sint poziții sintactice distincte?

Întrebarea din titlu privește cazurile de clitic (= formă neaccentuată) de dativ personal sau reflexiv cu valoare „posesivă”¹ din construcții ca: *Mi-am uitat cartea* (clitic reflexiv), *Își vede de drum* (clitic reflexiv), *Ti-am găsit cartea* (clitic personal), *I-au venit copiii* (clitic personal) și se justifică prin notele comune, dar și prin altele diferențiatore pe care le are cliticul posesiv comparativ cu poziția obiectului indirect în dativ.

• De poziția obiectului indirect se apropie prin: — forma de dativ a cliticului; — coocurența cu verbul; — angajarea unor relații de coreferențialitate la distanță (vezi: *El și-a găsit sieși o carte*, *El și-a găsit cartea lui_i/sa_i*) și deci apartenența la lanțuri clitice.

• Se deosebește, însă, prin numeroase alte trăsături relaționale, de această poziție: (a) în lanțul de coreferențialitate la distanță este inclus genitivul sau adjectivul posesiv (*și... sa_i/lui_i*), și nu dativul; (b) se include într-o structură *ternară*, în care „dativul posesiv” cere atât prezența verbului, cât și a unui nominal dependent de verb sau subordonat unei determinări verbale; acest nominal poate fi complement direct (*și-a pierdut cartea*), complement indirect prepozițional (*își vede de drum*, „*își caută de trebi*”, Creangă P.A. 194), subiect (*i-a murit nevasta*, „de când *mi-au venit băieții* de la învățătură”, Creangă P.A. 190, „la fîntînă *mi-a fost masul*”, *ib.* 188) și, cu totul special, un determinant în genitiv (vezi: „văzîndu-și pe fiii *fiilor săi* împrejurul mesei sale”, *ib.*, 46, „*își vede de treburile gospodăriei*”); (c) imposibilitatea dublării cliticului prin forma accentuată de dativ sau prin altă formă nominală de dativ; (d) spre deosebire de clasa de substituție a complementului indirect, cu realizări la nivelul propoziției și al frazei, „dativul posesiv” nu se include într-o clasă de substituție, fiind un *nicul* termen admis în această poziție; (e) apare și pe lângă verbe care, independent de contextul posesiv, nu au capacitatea de a se construi cu dativul și de a atribui funcția de obiect indirect în dativ (vezi: **vede cuiva*, dar *își vede defectele*, *își vede de drum*; **cunoaște cuiva*, dar *își cunoaște lungul nasului*;

¹ Pentru discutarea „reflexivului posesiv”, vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 3.4

*iubește cuiva, dar își iubește părinții; *moare cuiva, dar îi moare nevasta); (f) verbele care acceptă construcția cu un obiect indirect (cu valoare de „destinație, țintă”) suportă, în afara „dativului posesiv”, al doilea determinant în dativ, ceea ce înseamnă că vecinătatea „dativului posesiv” nu anulează aptitudinea de combinare cu celălalt dativ (vezi: „își prezintă demisia directorului”, „își trimite leafa sinistrăților”); în construcțiile cu cele două dative coocurente, nu este posibilă coordonarea lor.

Trăsăturile (a) — (f) oferă argumente sigure pentru a susține natura sintactic distinctă, iar trăsătura (f), și natura semantic distinctă a celor două poziții; trăsăturile (e), (f) sînt argumente în sprijinul ideii că „dativul posesiv” nu este o poziție atribuită de centrul verbal.

• Anumite trăsături apropie această poziție de atributul genitival: — includerea într-un lanț de coreferențialitate la distanță cu genitivul sau cu adjectivul posesiv¹ (vezi: „și, arată puterile sale”, Creangă, *P.A.* 114, „i-am dogorit obrazul părintelui, de rușine”, *ib.* 185, „și, a pierdut cartea lui”); — implicarea, în aceeași construcție, și a unui nominal; — absența altui genitiv, exceptînd cazurile de genitiv coreferențial cu „dativul posesiv”, trăsături care au făcut să se vorbească despre „cliticul de dativ cu interpretare de genitiv²”.

• Apartenența la o structură ternară, grupînd verbul, „dativul posesiv” și alt nominal, deosebește poziția sintactică în discuție atît de o determinare de tip verbal, cît și de una de tip nominal, care presupun grupuri binare (= de doi termeni). În planul interpretării, apar trei soluții pentru caracterizarea funcțional-relațională a poziției: fie soluția „complement indirect de tip special”, fie „atribut pronominal de tip special”, fie crearea unei poziții aparte, caracterizate prin natura ternară a relației și prin amalgamarea a două grupuri sintactice (grupul verbal și grupul nominal). Specificarea „de tip special” din primele două soluții trimite, în fond, la a treia, pe care adesea o evităm din motive de conservare a inventarului de funcții tradiționale.

¹ Este știută folosirea adjectivului posesiv în locul formei de genitiv a pronumelui personal.

² Vezi Dobrovie (1987), p. 158 și urm., unde găsim și o minuțioasă descriere a construcției din perspectiva unei gramatici generative, varianta nouă (Chomsky, 1981—1982).

2.5.1. Pentru verbele care au capacitatea de a se construi cu dativul (un dativ cu valoare de „destinație, țintă” sau de „beneficiar”), construcțiile cu dativul sînt adesea *ambigue* (vezi: „ca să vezi cît poate să-ți ajute *milostenia*”, Creangă, *P.A.* 96 sau „ți-am trimis *cartea*”, interpretabile ca „posesiv” și ca „beneficiar” sau ca „posesiv” și ca „destinație, țintă”), amalgamîndu-se cele două semnificații. Interferența între construcții este vizibilă și în: „și-au povestit viața (*unii altora*)” sau „i se aprind *lui Ipate* al nostru călcîiele”, Creangă, *P.A.* 80, unde, pe lîngă semnificația „posesivă”, apar trăsături certe ale celuilalt tip de construcție: includerea într-o structură reciprocă și dubla exprimare a dativului [(și-, *unii altora*); (*i, lui Ipate*)].

2.5.2. Pentru o gramatică școlară, se impune recunoașterea construcțiilor în care cliticul de dativ are o semnificație posesivă sau a posibilităților duble de interpretare (pentru construcțiile ambigue). Funcțional, se indică statutul de „atribut pronominal de tip special”, adică aparținînd unei construcții verbale, iar, pentru cazurile de dublă interpretare, se dau sensurile distincte și soluțiile sintactice distincte¹.

2.6. Două perspective (diferite, dar convergente) de a privi poziția numelui predicativ

2.6.1. Adoptarea unei perspective strict relaționale (structurale) în definirea și studiul funcțiilor sintactice a determinat considerarea numelui predicativ ca poziție de sine stătătoare, cerută de un centru verbal cu anumite particularități combinatorii². Așa cum complementul direct este cerut și atribuit de clasa verbelor tranzitive, tot astfel numele predi-

¹ Vezi, în același sens, și interpretarea „reflexivului posesiv” dată în partea aII-a, cap. I, 3.4.

² În lingvistica românească, ideea este sugerată deja de Guțu Romalo (1963) (a), autoarea stabilind o structură sintactică V+N+N, deci o structură în care verbul „cere” simultan două nominative: subiectul și numele predicativ. Consecințele sintactice, cu interpretarea numelui predicativ ca poziție distinctă, apar în Diudelegan (1970, 1974, 1976) și Guțu Romalo (1973). Ideea este reluată și susținută, cu argumente sintactice și semantice, de Neamțu (1986).

cativ apare ca restricție combinatorie a clasei verbelor copulative. Prin urmare, de apariția numelui predicativ într-o propoziție este „răspunzător” verbul regent. Dovada acestei afirmații stă și în faptul că înlocuirea unui verb cu altul, chiar în limitele unor construcții sinonime, atrage după sine modificarea construcției: dispariția numelui predicativ (dacă regentul este copulativ) și înlocuirea cu un complement direct sau indirect (potrivit regimului tranzitiv / intransitiv al noului verb); vezi exemplele comentate anterior: *Apariția lucrării înseamnă un succes* (cu nume predicativ), dar *Apariția lucrării reprezintă / constituie un succes* (cu complement direct)¹ sau *Cartea este a elevului* (cu nume predicativ), dar *Cartea aparține elevului* (cu complement indirect).

• Ca orice poziție sintactică distinctă, cerută de particularitățile combinatorii ale verbului-centru, numele predicativ se definește prin relații sintagmatice și paradigmatic proprii. Particularitățile relaționale definitorii sînt:

(a) *In plan sintagmatic*, numele predicativ participă la o structură obligatoriu ternară, intrînd în relație directă atît cu verbul, cît și cu subiectul. În comparație cu alte poziții subordonate, care stabilesc relații binare, numele predicativ se raportează simultan la alte două componente ale propoziției, fără ca acestea să fie coordonate sau identice referențial. *Relația față de verb* este deosebit de strînsă, manifestîndu-se prin neomisibilitate și prin restricție de caz: forma de nominativ (atunci cînd, morfologic, acest lucru este posibil). Omisiunea ar avea ca urmare fie apariția unor construcții incomplete (**el devine*, **examenul înseamnă*), fie obținerea unor construcții cu un grad mare de ambiguitate sau cu sensul schimbat (să se compare: *el ajunge medic* / *el ajunge Ø*). Sub aspectul cazului, numele predicativ seamănă cu elementul predicativ suplimentar, cu specificarea că, pentru elementul predicativ suplimentar, cazul nu apare ca restricție a verbului vecin, ci a unui verb „subiacent”, care este tot un copulativ². *Relația față de subiect* este la fel de strînsă și se manifestă prin restricții de formă: fie prin acord în gen și număr (cu direcția subiect → nume predicativ).

¹ Vezi *supra*, același capitol, 2.2.

² Vezi *infra*, 2.7.

fie prin restricții conjuncționale (nominalul postverbal din poziția subiectului impune numelui predicativ realizat propozițional selecția anumitor mărci de subordonare; vezi: *credința* este că..., *speranța* este să..., *întrebarea* este dacă...), în funcție de realizarea numelui predicativ și de calitatea nominalului subiect.

(b) În plan paradigmatic, numele predicativ se manifestă, ca orice poziție sintactică distinctă, printr-o clasă de substituție, care cuprinde termeni la nivelul propoziției (adjectiv și nominal în nominativ, grup prepozițional, infinitiv, supin), dar și termeni propoziționali, deci la nivelul frazei (vezi: *Speranța este mare / de nedescris, că vom reuși, a reuși, să reușim*). În anumite condiții contextuale (anumite copulative și anumite nominale subiecte), numele predicativ acceptă propoziții conjuncționale, introduse prin același inventar de conective subordonatoare ca și pentru celelalte subordonate necircumstanțiale și cu aceleași explicații sintactico-semantice (dirijarea sintactico-semantică fiind impusă aici nu numai de verbul copulativ, ci și de subiect¹). În anumite condiții contextuale, acceptă în clasa de substituție și infinitivul, ca și celelalte poziții necircumstanțiale cerute de verbul-centru.

Clasa de substituție se păstrează i n t a c t ă în condițiile trecerii regentului copulativ la o formă verbală nepersonală (vezi: *speranța fiind mare / de nedescris, că vom reuși, a reuși, să reușim*), situație valabilă pentru clasele de substituție caracterizând orice altă funcție sintactică atribuită de verb: subiect, complement direct, complement indirect prepozițional. Avem aici încă o dovadă certă că regentul verbal este „răspunzător” de apariția clasei de substituție, clasă caracterizând, în plan paradigmatic, o anumită poziție și funcție sintactică.

În concluzie, caracteristicile (a) și (b) oferă argumente r e l a ț i o n a l e sigure și suficiente pentru interpretarea numelui predicativ ca poziție sintactică de sine stătătoare, poziție „atribuită” de un centru verbal copulativ. Unele caracteristici apropiate numelui predicativ de elementul predicativ suplimentar (vezi structura ternară, raportul față de nominal, clasa de substituție),

¹ Pentru selecția lui *dacă*, de exemplu, se impune apariția, în poziția subiectului, a unui substantiv de proveniență verbală, derivând de la verbe care suportă introducerea unei interogative totale (*întrebarea este dacă...*, unde *întrebarea* provine de la *întreba*, care la rîndul lui, admite vecinătatea lui *dacă...*).

cu o deosebire, totuși, esențială asupra modului de „atribuire” a poziției: atribuită de verbul copulativ în vecinătatea căruia se află (numele predicativ) vs. atribuită de un verb „subiacent”, deci neatribuită de vecinătatea verbală în care apare (elementul predicativ suplimentar¹).

2.6.1.1. Adoptarea unei interpretări relaționale a numelui predicativ a avut nu numai un avantaj teoretic: includerea numelui predicativ într-un sistem coerent de tratare a determinanților verbali (subiect, complement direct, complement indirect, complement indirect prepozițional, nume predicativ) ca poziții sintactice selectate și atribuite de centrul verbal, ci și avantaje aplicative, extrem de utile din punctul de vedere al unei gramatici școlare:

- Permite rezolvarea unei inconsecvențe din sintaxa tradițională românească, unde propoziția predicativă este considerată de tip subordonator, dar predicatul, inclusiv cel nominal, este parte principală de propoziție.

- Permite analiza convenabilă a construcțiilor conținând un verb copulativ la o formă verbală nepersonală. În construcții ca: *De ajuns profesor nu e deloc ușor, Fiind bolnav, n-am putut veni*, potrivit soluției tradiționale, se ajungea la situația subiectului sau a complementului de cauză exprimate prin copulativ + nume predicativ, iar în construcții ca: *De ajuns ce ți-ai dorit nu e ușor, Ajungând cum era mai rău, n-a mai putut veni*, se ajungea la situația și mai complicată, paradoxală din punct de vedere teoretic, a unei părți de propoziție (subiect, respectiv complement de cauză) exprimate prin copulativ + propoziție predicativă, deci a unei propoziții incluse în structura unei părți de propoziție.

- Permite rezolvarea unor cazuri concrete de analiză, oferind criteriile relaționale de distingere a numelui predicativ de poziții sintactice cu care s-ar putea confunda.

— Permite, de exemplu, distingerea subiectului de numele predicativ în construcții ca: *E nevoie de tine, E soare, E dimineață, Mi-e frig, Mi-e sete* (numai după ce în prealabil s-a decis asupra calității acestor grupuri de a fi analizabile/neanalizabile²).

¹ Vezi *infra*, același capitol, 2.7.

² Vezi *supra*, aceeași parte, capitolul I, 1.3.2.1, și 2.1. (f), unde se pune problema interpretării ca analizabile/neanalizabile (locuționale) a grupurilor aici în discuție.

Ceea ce face posibilă aici confuzia este prezența lui *a fi*, considerat, prin excelență, un verb copulativ, ca și a subiectului postpus, așezare curentă pentru numele predicativ. Dacă urmărim caracteristica relațională esențială a numelui predicativ, includerea într-o structură obligatoriu ternară, constatăm că numele postverbal nu satisface această cerință, celălalt component fie lipsind din structură (structura este binară: *E soare*, *E dimineată*), fie avînd forma de dativ sau prepozițională (vezi: *Mi-e frig*, *E nevoie de tine*), forme inacceptabile pentru subiect. Permite, de asemenea, distingerea subiectului și a numelui predicativ în construcții ca: *O pierdere de timp au devenit aceste întâlniri*, unde modificarea accidentală a topicii (din rațiuni stilistice de reliefare a unui component) poate conduce, greșit, la considerarea nominalului antepus ca subiect și a celui postpus ca nume predicativ. Analiza relațiilor evidențiază că nominalul postpus satisface o relație binară, marcată formal prin acord (*întîlnirile au devenit*), în timp ce nominalul antepus satisface o relație ternară, nemarcată prin acord, dar caracterizată semantic prin echivalarea „întîlniri” = „pierdere de timp”.

— Permite, în cazul verbelor cu statut dublu (de copulative și predicative), distingerea numelui predicativ de alte poziții sintactice, pe care omonimul predicativ le atribuie. Verbe ca: *a ajunge*, *a arăta*, *a se face*, *a fi*, *a ieși*, *a însemna*, *a rămîne*, *a se ține*, *a veni*, *a se alege* realizează, succesiv, construcții diferite și cu sensuri diferite, dintre care numai una conține un nume predicativ (vezi: *El ajunge₁ acasă* — *El ajunge₂ primar*; *El arată₁ o fotografie* — *El arată₂ palid*; *Se face₁ treabă* — *El se face₂ medic*; *Este₁ de muncit* — *El este₂ de nerecunoscut*; *El iese₁ pe stradă* — *El iese₂ inginer*; *Rămîne₁ de văzut* — *El rămîne₂ acasă* — *El rămîne₃ același om dificil*; *El se ține₁ de glume* — *El se ține₂ mîndru*; *Astăzi îmi vine₁ o cumnată* — *Ea îmi vine₂ cumnată*; *El s-a ales₁ cu o fractură* — *El s-a ales₂ leneș*). În asemenea cazuri, nu învățarea pe dinafară a listei verbelor copulative, nu folosirea întrebării ajută la clarificare, ci numai analiza relațională în contextul dat. În toate situațiile analizate, se constată că, pentru actualizarea unui anumit sens al verbului, diferit de cel din construcția (1), numele cu formă de nominativ sau adjectivele postpuse sînt neomisibile. Se mai constată că numele (și adjectivele) fac parte dintr-o structură ternară, stabilind o relație directă cu verbul, relație

nemarcată prin acord, dar și cu nominalul subiect; relația cu subiectul se manifestă prin acord, dacă în structură apare adjectivul, și se manifestă semantic printr-o „echivalare” referențială, dacă în structură apare substantivul. În construcțiile (1), atunci când apar nominale postpuse (nu pot apărea în această poziție adjectivele), ele stabilesc o relație binară, intrînd în relație numai cu verbul, care le impune forma de caz (vezi selecția acuzativului în: *El arată o fotografie*, *El o arată* sau a nominativului în: *Îmi vine o cumnată*) sau selecția unei forme prepoziționale (vezi: *El s-a ales cu o fractură*).

2.6.2. Cercetătorii care au formulat, în timpul din urmă, ipoteza constituirii numelui predicativ ca poziție (funcție) distinctă l-au urmărit în exclusivitate dintr-un punct de vedere relațional, de construcție și de relație cu verbul, ignorînd altă perspectivă, cea logico-semantică în interpretarea acestuia.

Din punct de vedere logico-semantic, numele predicative, ca și elementele predicative suplimentare, sînt purtătoare ale predicăției logice, numele și adjectivele postcopulative funcționînd ca predicate logice, predicate intransitive (cu un singur argument; vezi: *el este student*, *el este studios*), dar și predicate relațional-tranzitive¹ (cu două argumente; vezi: *el este frate cu Gheorghe*, *el este capabil de sacrificiu*, *el este util colegilor*). Ideea naturii predicative a adjectivelor și a substantivelor din poziția de nume predicativ, iar, în cazul adjectivelor, și din poziția de atribut aparține, inițial, logicienilor și lingviștilor semanticieni. Ceilalți lingviști au adoptat-o și au completat-o adăugînd consecințele sintactice ale naturii lor predicative, manifestate prin importante și numeroase apropieri de construcție între adjectiv și verb².

● Soluția sintactică tradițională a includerii numelui predicativ în structura predicatului (așa-numitul *predicat nominal*)

¹ Să se observe că „predicativul tranzitiv/intranzitiv” nu are accepția curentă din terminologia sintactică tradițională, ci privește aptitudinea predicatului de a primi două argumente sau unul singur, atribuind argumentelor/argumentului funcția și cazul.

² Vezi Dindelegan (1991), unde natura verbală a adjectivului este susținută, pe lingă considerentele de natură semantică (adjectivul, ca și verbul, este un predicat logic), prin inventarierea și explicarea a 14 asemănări de construcție între adjectiv și verb.

are o explicație exclusiv semantică, plecându-se de la considerentul că, într-o construcție cu copulativul *a fi*, numele predicativ ar fi singurul element purtător al predicăției, de fapt, al informației semantice, iar, în construcția cu alte copulative (seria sinonimică a lui *a deveni*), ambele componente sînt purtătoare de informație și participă la realizarea predicăției¹.

● Ceea ce propunem ca noutate în cele ce urmează este că nu numai sintactic (relațional), ci și semantic se poate susține soluția a două poziții distincte (copulativul și numele predicativ), ambele fiind purtătoare de predicăție logică. Deci, față de punctul de vedere tradițional al numelui predicativ ca singur element purtător al predicăției, susținem ideea verbului „copulativ” ca centru de grup și ca purtător el însuși al unei predicății logice. Ideea ne-a fost sugerată mai întîi de analizele semanticiste postchomskyene (Lakoff, Postal, McCawley), care atrag atenția că anumite verbe se comportă semantic ca unități complexe, decompozabile în unități semantice primitive, numite „predicate atomice”, acordîndu-se statut de „predicate atomice” verbelor DEVENI, FI, FACE etc., deci și verbelor copulative. Analiza propusă *eventivului* și *factitivului* românesc, din această perspectivă², folosește aceste „predicate atomice” pentru a explica următoarele distincții semantice și sintactice între: *El este bătrîn* (nonfactitiv, nonprogresiv), *El îmbătrînește₁* (nonfactitiv, progresiv) / *Necazurile l-au îmbătrînit₂* (factitiv, progresiv):

ESTE BĂTRÎN / DEVINE BĂTRÎN /
FACE SĂ DEVINĂ BĂTRÎN³.
îmbătrînește₁

îmbătrînește₂

● Credem că nu numai perspectiva semanticistă a „predicatelor atomice”, ci și perspectiva logico-semantică a „calcu-

¹ În lingvistica franceză, s-a observat chiar neconcordanța („opoziția”) dintre interpretarea sintactică și cea semantică (vezi Gross (1981)).

² Vezi, pentru teoria semanticistă prelexicală a „predicatelor atomice”, Dindelegan (1976), p. 30–31, iar, pentru analiza factitivului, din această perspectivă, *ib.*, p. 117–124.

³ Cuvintele scrise cu majuscule notează „predicatele atomice”.

lului de predicate"¹ ar permite recunoașterea dublei predicatii logice în construcțiile cu copulativ: „un predicat copulativ” cu două argumente și al doilea predicat, numele predicativ, cu un argument (nominalul subiect) sau cu două argumente, dacă adjectivul și substantivul sînt din clasa celor „de relație”. Astfel, în construcțiile: *el este bătrîn, el este capabil de sacrificiu, el este util colegilor, el este frate cu Gheorghe*, pe baza „calculului

de predicate”, putem distinge predicatele:

			este (e_i , bătrîn)
			bătrîn (e_i)
este (e_i , capabil),	este (e_i , util)	este (e_i , frate)	
capabil (e_i , sacrificiu)	util (e_i , colegilor)	frate(e_i , Gheorghe)	

construcția conținînd două predicate coocurente. Specifice acestei coocurențe sînt următoarele trăsături: (a) cele două predicate au un argument comun (sugerat de noi prin indicele i), realizat prin nominalul subiect și (b) un argument al primului predicat devine el însuși predicat, trăsături semantice care explică satisfăcător particularitățile sintactice ale construcției. Că cele două predicate au un argument comun, această trăsătură logico-semantică stă la baza naturii ternare a structurii. Că un argument funcționează el însuși ca predicat nu este un fapt singular (să se vadă, de exemplu, statutul dublu al infinitivului și al supinului, care au calitatea de argumente ele însele, dar și de predicate logice, atribuind, la rîndul lor, poziții argumentale) și explică aptitudinea numelui predicativ de a atribui el însuși argumente și de a funcționa, în consecință, ca centru de grup sintactic (*capabil*, *util*, *frate* au determinanți).

2.6.3. În concluzie, cele două perspective atît de diferite: cea relațională (formal structurală) și cea logico-semantică² sînt convergente în interpretarea numelui predicativ ca poziție sintactică distinctă, atribuită de „predicatul copulativ” și atribuind, la rîndul ei, poziții sintactice.

¹ Pentru teoria logico-semantică a „calculului de predicate”, vezi Reichenbach (1966) și Lyons (1977), vol. I, 6.3.

² Din altă perspectivă decît cea a „calculului de predicate (logice)”, pot fi aduse și alte argumente lexical-semantice în favoarea susținerii calității numelui predicativ de determinant verbal (vezi Dindelegan (1970), (1974) și Neamțu (1986), p. 65 și urm.).

2.7. Este elementul predicativ suplimentar un determinant diferit de numele predicativ?

2.7.1. S-au analizat în lucrări anterioare (de diverse orientări¹) particularitățile sintactice ale construcției cu *element predicativ suplimentar* în raport cu *numele predicativ*, pe care le sintetizăm astfel:

(a) natura „de suprafață” a construcției cu element predicativ suplimentar, deci de structură *d e r i v a t ă* din altă structură de bază, față de natura „de bază” (primară) a construcției cu nume predicativ. Astfel, în construcțiile: *el este elev, el devine profesor, el iese profesor*, verbele *a fi, a deveni, a ieși*, păstrându-și nemodificat sensul, nu se pot construi altfel decât cu nume predicativ (adjectiv sau nominal sau substitut al acestora), în timp ce în construcțiile: *el se întoarce acasă vesel, el îmi pare vesel, el mă consideră inteligent*, verbele-centru, cu același sens, se pot construi și altfel: fie suportă suprimarea adjectivului, fără consecințe pentru sintaxa și semantica verbului (vezi: *el se întoarce acasă Ø*), fie se pot construi cu o subordonată conjuncțională, completivă directă sau subiectivă, stabilindu-se un raport sinonimic între construcția cu adjectiv sau nominal și o construcție „de bază” cu subordonată conjuncțională (vezi: *el, îmi pare vesel = îmi pare că el, este vesel; el mă, consideră inteligent = el consideră că eu, sînt inteligent*²). Deci, dacă într-un dicționar sintactic³, *a deveni, a fi* copulativ, *a ieși* copulativ se definesc sintactic prin + [— Adj] sau, altfel formulat, prin + [— Nume predicativ], *a se întoarce, a părea* și *a considera* nu se definesc prin + [— Adj]; *a se întoarce* se caracterizează prin + [— Subiect Locativ], *a părea*, prin + [— Subiectivă conjuncțională], iar *a considera*, prin + [— Completivă directă conjuncțională];

(b) natura *b i p r o p o z i ț i o n a l ă* a structurii „de bază” corespunzătoare construcției cu element predicativ suplimentar, între cele două propoziții stabilindu-se fie un raport

¹ Vezi rezolvarea dintr-o perspectivă generativ-transformațională, precum și întreaga bibliografie a problemei la Dindelegan (1976), p. 157—165. Dintre articolele citate aici menționăm Vasiliu (1970), unde se marchează clar două particularități sintactice esențiale ale construcției: „dubla subordonare” și „elipsa”.

² Indicele notează identitatea celor doi componenți.

³ Vezi *supra*, capitolul I, 2.2.

de coordonare (vezi: *el, se întoarce și el, este vesel*), fie un raport de subordonare (vezi: *îmi pare că el este vesel; el consideră că eu sînt inteligent*);

(c) istoria transformărilor diferite a construcțiilor cu element predicativ suplimentar, fiind rezultate din transformări de tip diferit (în Dindelegan (1976) sînt analizate 10 tipuri de construcții, diferite prin natura transformării). Astfel, *cărțile trebuie citite și el mă consideră inteligent* se deosebesc și ca structură „de bază”, și ca tip de transformări;

(d) natura sintactic eliptică (și, semantic, concentrată) a construcțiilor cu element predicativ suplimentar, ele fiind rezultate fie din suprimarea copulativului (vezi: *el s-a întors vesel*), fie din suprimarea „existențialului” *a fi* (vezi: *l-am știut acolo*), sau a auxiliarului pasiv (vezi: *cărțile trebuie citite*), precum și prin suprimarea componentelor referențial comune din a doua propoziție;

(e) ambiguitatea multor construcții cu element predicativ suplimentar, acestea putînd fi interpretate, ca numeroase alte construcții „de suprafață”, sintactic și semantic în două feluri (vezi: *ea îmi vorbește nemulțumită*, interpretabilă ca: (1) „ea îmi vorbește și este nemulțumită” și (2) „ea îmi vorbește pentru că este nemulțumită” sau *o văd tînără*, interpretabilă ca: (1) „văd că ea este tînără” și (2) „o văd cînd era tînără”).

● Insistăm, în cele ce urmează, asupra unei caracteristici sintactice esențiale a construcțiilor cu element predicativ suplimentar, indiferent de modul lor de obținere: amalgamarea sintactică a celor două propoziții din structura „de bază”.

(a) În cazul coordonării propozițiilor, amalgamarea se obține ca efect al suprimării componentelor din a doua propoziție identice cu cele din prima și deci recuperabile semantic (*el, se întoarce și el, este vesel* ⇒ *el se întoarce vesel*).

(b) În cazul unui raport de subordonare între propoziții, amalgamarea este efectul „ridicării” unui component din subordonată în regentă, fie ca „ridicare” a subiectului în poziția de subiect¹, fie ca „ridicare” a subiectului în poziția de obiect².

¹ Sînt discutate anterior cazurile de „ridicare” în poziția de subiect (vezi partea a II-a, capitolul I, 6.2.).

² Pentru „ridicarea” în poziția de obiect direct, vezi capitolul de față, 2.2., tipul (c) de construcție.

(b') Ca rezultând din „ridicarea” subiectului în poziția de subiect, au fost discutate anterior construcțiile: *ei par (să fie) obosiți, cărțile trebuie (să fie) citite, lucrările se dovedesc (că sînt) greșite, filmele merită (să fie) văzute, m-am nimerit (să fiu) acolo*. „Ridicarea” s-a asociat cu modificarea statutului sintactic și morfosintactic al regentului impersonal și, uneori, cu suprimarea elementelor recuperabile semantic din subordonată, determinînd o pacizare a organizării sintactice originare și deci îngreunînd refacerea mentală a structurii inițiale.

Din propoziția inițial subiectivă se păstrează adjectivul (vezi: *ei par obosiți*), participiul pasiv (*filmele trebuiau / meritau văzute*) sau, mai rar, adverbul de loc (*m-am nimerit acolo*), ajunse într-o poziție neargumentală, deci în vecinătatea unui verb care nu le atribuie funcția. Păstrîndu-se verbul din subordonată, soluție facultativă cînd subordonata conține elemente recuperabile semantic (vezi: *ei par să fie obosiți, m-am nimerit să fiu acolo*), dar obligatorie cînd subordonata nu conține elemente recuperabile semantic (vezi: *Ei par că nu mă observă, Ei trebuiau să plece*), subordonata nu mai poate funcționa ca în structura de origine, căci poziția de subiect este acum ocupată formal de subiectul „ridicat”, ea dobîndind statutul de predicativă suplimentară.

În locul soluției de *predicat verbal compus*, propusă de cercetători pentru interpretarea construcțiilor *Ei trebuiau / erau să plece*¹, se oferă aici soluția unui grup analizabil, cu predicat simplu + predicativă suplimentară. Noua soluție are avantajul de a grupa în același tipar sintactic mai numeroase și mai variate construcții decît cele subordonate predicatului compus (vezi și construcțiile de la (b''), rezultate tot dintr-o operație de „ridicare” de constituent din subordonată în regentă) și, în plus, are avantajul unei corespondențe mai clare cu elementul predicativ suplimentar. Astfel, între *cărțile trebuiau citite*, pe de o parte, și *cărțile trebuiau să fie citite* sau *cărțile trebuiau să-ți placă*, pe de altă parte, nu există nici o deosebire de esență, care să justifice interpretarea lor diferită: cu element predicativ, în vecinătatea participiului, dar cu grup neanalizabil (predicat compus), în vecinătatea conjunctivului.

¹ Vezi, pentru comentarea construcțiilor „acordate” ale verbelor *a trebui* și *a fi*, *supra*, partea a II-a, capitolul I, 1.1.3. (ii) și 1.3.2.1. (f).

Singura deosebire privește structura subordonatei (cu elemente semantic suprimabile sau semantic pline); altfel, structurile sînt sintactic comune, toate rezultînd din „ridicarea” subiectului din subordonată în regentă și deci din amalgamarea sintactică a propozițiilor.

(b'') Ca rezultînd din „ridicarea” subiectului din subordonată în poziția obiectului direct din regentă, am comentat anterior construcțiile: *el mă vede / mă crede / mă știe / mă consideră / (că sînt) bolnav*, la care se pot adăuga: *el se crede / se știe / se consideră / (că este) bolnav, el se vrea / se dorește / (să fie) bolnav*. Ultimele se deosebesc de primele printr-o operație suplimentară de reflexivizare, intervenită ca urmare a faptului că subiectul subordonatei și al regentei sînt coreferențiale și deci, prin „ridicare”, ajunge în poziția unui obiect direct coreferențial cu subiectul regentei, ceea ce determină, implicit, producerea reflexivizării (vezi: *el_i vrea / el_i să fie bolnav / ⇒ el_i vrea el_i / să fie bolnav / ⇒ el_i se_i vrea bolnav*).

„Ridicarea” subiectului în poziția obiectului direct din regentă, asociată cu suprimarea elementelor recuperabile semantic din subordonată, a adus adjectivul *bolnav* într-o poziție *neargumentală*, în care verbul vecin nu-i atribuie nici cazul, nici funcția.

„Ridicarea” în condițiile păstrării verbului din subordonată, deci ale păstrării subordonatei conjuncționale sau relative (vezi: *el mă vede că sînt obosit, el mă vede cum muncesc*) se asociază cu pierderea funcției originare de completivă directă de către subordonată, poziția de obiect direct fiind acum ocupată de complementul direct „ridicat” (funcționează și aici principiul imposibilității ca doi determinanți coocurenți, dar necoordonați sau neidentici referențial, să îndeplinească aceeași funcție¹). Propoziția subordonată, efect al amalgamării sintactice a propozițiilor inițiale, va fi interpretată ca predicativă suplimentară. Se asigură, astfel, păstrarea unei corespondențe clare între elementul predicativ suplimentar, realizat ca adjectiv sau participiu (*el mă vede trist / obosit / batjocorit de ceilalți*), și construcțiile propoziționale sau echivalentele lor (*el mă vede că sînt obosit; el mă lasă să rămîn neștiutor / ~ a rămîne neștiutor*).

¹ Vezi *supra*, același capitol, 2.2.

● În concluzie, considerăm că noua modalitate de tratare a elementului predicativ suplimentar și a predicativei suplimentare ca rezultat al a m a l g a m ă r i i s i n t a c t i c e a două propoziții (aflate în raport de coordonare sau de subordonare) are o mai mare putere descriptivă decât teoriile anterioare. Noua modalitate nu exclude pe cea anterioară (Dindelegan (1976)), perspectiva transformațională fiind, și aici, implicită, căci structurile „amalgamate” cu element predicativ suplimentar și cu predicativă suplimentară sînt obligatoriu „structuri de suprafață”.

2.7.2. Prezentăm, în continuare, interpretarea s e m a n t i c ă a construcției cu element predicativ suplimentar, care, ca și cea sintactică, pe lîngă note comune cu numele predicativ, relevă și deosebiri esențiale față de acesta.

Elementul predicativ suplimentar, în orice ipostază sintactică s-ar afla, este, ca și numele predicativ, purtător al predicției logice. Astfel, în construcția *el se întoarce vesel*, apar două predicate logice, fiecare cu cîte un argument, argument comun pentru cele două predicate (vezi *se întoarce* (el_i), *vesel* (el_i)), iar în construcția *el se întoarce sigur pe situație*, apar, de asemenea, două predicate logice: *se întoarce* (el_i), *sigur* (el_i , situație), primul predicat avînd un argument, iar al doilea, două argumente, dintre care unul este comun cu argumentul primului predicat.

Deci, construcția cu element predicativ suplimentar prezintă în comun cu structura cu nume predicativ dubla predicție logică, ca și caracteristica celor două predicate de a avea un argument comun. Se deosebește de numele predicativ printr-un unic, dar semnificativ aspect: elementul predicativ suplimentar nu funcționează ca argument al verbului-centru, lipsind cumulul de ipostaze și de roluri care caracterizează numele predicativ (n u m a i numele predicativ funcționează, în același timp, ca argument și ca predicat: primește și atribuie, la rîndul lui, funcții

sintactice). Ca predicat logic, elementul predicativ suplimentar atribuie funcții sintactice: una (pentru predicatele cu un argument; vezi *vesel*) și două (pentru predicatele cu două argumente; vezi *sigur*, care, pe lângă subiect, are el însuși un determinant), dar apare într-o *poziție neargumentală*, neprimind funcție și caz de la vecinătatea verbală lângă care a ajuns să fie așezat.

Partea a III-a

**COMENTARII, INTERPRETĂRI,
RECOMANDĂRI**

— PE MARGINEA ANALIZEI SINTACTICE A 17 TEXTE —

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE

1. Prin aceste comentarii de text, *nu* ne propunem să ne substituim școlii și să dăm indicații complete asupra etapelor și a tehnicii de realizare a analizelor sintactice. De aceea, partea a III-a *nu* conține analize *integrale* de text (cu caracterizarea fiecărei propoziții, realizată după toate criteriile, iar, pentru nivelul propoziției, cu caracterizarea sintactică și morfologică completă a fiecărui component), ci numai comentarii *selective*, alegându-se: — chestiunile cu grad mai ridicat de dificultate; — faptele aflate în situații sintactico-morfologice în care se fac cele mai multe erori de analiză; — faptele semnificative pentru deprinderea „raționamentului sintactic”; — chestiunile semnificative pentru accentele teoretice pe care am urmărit să le punem (vezi *infra* 3) și pe care am intenționat să le ilustrăm și să le rezolvăm pe text.

Fără a fi un scop unic și nici un scop urmărit cu insistență, o intenție subiacentă de modernizare a explicației sintactice a existat în realizarea acestor comentarii și credem că ea va fi transparentă și pentru cititor. Comentariile includ, pe lângă faptele curente de sintaxă, și fenomene sintactice de tipul „ridicării” unor componente din subordonată și al amalgamării organizării sintactice a două propoziții, de tipul omonimiei sintactice, cu efectul ei semantic: ambiguitatea, de tipul disponibilităților și al restricțiilor combinatorii ale centrelor verbale, care impun determinantilor cazul și funcția sintactică, de tipul variației libere la nivel sintactic etc. și includ, pe lângă terminologia sintactică tradițională, și termeni sintactici ca: *verb-centru*, *regim*, *valență (liberă și satisfăcută)*, *restricție combinatorie*, *modalizator*, „*ridicare*” de component, *ambiguitate*, *clasă de substituție*, *distribuție*, *ocurență*, *coocurență* etc., termeni și concepte explicate și folosite în partea teoretică sau decodabile din context, a căror introducere urmărește deprinderea, fără efort deosebit, a cititorului cu terminologia și comentariile sintactice „aduse la zi”.

2. Semnalăm unele *neconcordanțe* între rezolvările unor texte și partea teoretică a lucrării, *neconcordanțe* care nu trebuie privite ca „scăpări” ale autorului. Ele sînt expli-

cabile prin rezolvarea analizelor în limitele punctului de vedere „oficial”, impus prin *GLR* și manualele școlare, pentru a nu pune în dificultate pe cititorii elevi sau candidați la diverse forme de examene.

Neconcordanțele, fără să fie numeroase, privesc :

— tratarea diatezelor, cu consecințe pentru analiza sintactică (se vorbește în partea teoretică despre diatezele „pasivă”, „impersonală” și „impersonal-pasivă”, „reciprocă”, „reflexivă” și despre verbe inapte de a intra în relații de diateză, în timp ce textele se limitează la punctul de vedere al *GLR*) ;

— tratarea „dublului obiect direct”, a complementului indirect, a numelui predicativ, a dativului posesiv, chiar a elementului predicativ suplimentar (teoria anterioară oferea probe pentru recunoașterea a două poziții distincte în cazul coocurenței a două obiecte neprepoziționale, a două poziții distincte în cazul obiectului în dativ și a celui prepozițional, pentru recunoașterea unei poziții distincte reprezentate de dativul posesiv, pentru considerarea numelui predicativ ca poziție sintactică de sine stătătoare, pentru interpretarea lui *a părea*, construit simultan cu un subiect acordat (cu verbul) și cu un adjectiv ca verb predicativ + element predicativ suplimentar, în timp ce textele păstrează, fără excepție, soluțiile teoretice și practice recomandate „oficial”¹);

— ne-am abătut de la soluția „oficială” de tratare a construcției infinitivale relative, pe care am interpretat-o, dată fiind prezența relativului, ca propoziție de tip subordonator. Interpretarea ca propoziție sau ca parte de propoziție este o chestiune de decizie; construcția trebuie, oricum, recunoscută și comentată separat în orice analiză de text.

3. Subliniem, în continuare, care vor fi fenomenele sintactice urmărite, în mod special, prin partea aplicativă a acestei cărți;

(a) Reluăm, pe text, chestiunile semnificative din partea teoretică: regimul verbului și modul cum acesta influențează

¹ Când vorbim de soluție „oficială”, avem în vedere, în primul rînd, modul de rezolvare din *GLR*, căci programele și manualele școlare, deși subordonate acestui „model”, nu-l reflectă decît parțial, neintroducînd toate speciile de complemente circumstanțiale, neintroducînd elementul predicativ suplimentar, oferind soluții confuze pentru grupul *cel ce* etc

structura grupului și calitatea subordonatelor ; ipostazele sintactice ale verbului *a fi*, cu reliefarea utilizărilor lui impersonale ; tipuri de verbe și de construcții impersonale și consecințele pentru calificarea subordonatelor ; ipostazele conjuncției *dacă* ; cheștiunea locuțiunilor (distingerea de grupările analizabile, consecințele pentru segmentare și pentru calificarea subordonatelor) ; tipuri de împletire a regentei cu subordonata și, în consecință, ipostaze sintactice ale relativelor ; statutului lui *cel ce* în raport cu *ceea ce*.

(b) Urmărim susținerea, pe text, a ideii *posibilităților multiple de analiză*, încercând circumscrierea cazurilor susceptibile de a primi mai multe interpretări. Se vor sublinia, pentru nivelul propoziției, cazurile în care topica liberă a componentelor permite stabilirea unor relații (a unor regente) diferite, cu raportare la verb sau la nume, construcția fiind ambiguă. Se vor sublinia, pentru nivelul frazei, cazurile, mult mai numeroase, de neutralizare a opozițiilor sintactice, explicabile prin selecția unor conjuncții nespecializate în cazul unor regente verbale cu regim oscilant.

(c) Ne interesează să subliniem *relația dintre sintaxa textului și stilul funcțional*, căruia îi aparține, alegând un număr de texte cu sintaxă și compoziție savantă, alte texte cu sintaxă și compoziție orală și populară, precum și texte cu amestec de trăsături, savante și populare.

(d) Urmărim organizarea sintactică a textelor pe *tipuri de vorbiri* și pe *tehnici compoziționale*, alegând texte cu dialog, construite integral în vorbire directă, texte narrative, construite integral în vorbire indirectă, texte conținând ambele tipuri de vorbiri, clar marcate și distincte între ele, și tipuri intermediare, cu grade diferite de amestec între vorbiri, cu forme variate de „alunecare” de la o vorbire la alta.

(e) Urmărim *relația dintre sintaxa unui text și interpretarea lui stilistică*, reliefând diverse fenomene sintactice care dobândesc funcție stilistică : tipuri variate de repetiție (de cuvinte, de tipare propoziționale, de propoziții subordonate identic construite, de tipare de fraze) ; tipuri variate de trecere de la registrul expozitiv la cel interogativ (interogații retorice) și invers ; mecanisme sintactice variate la Caragiale etc.

4. Dincolo de aceste accente și insistențe, vor fi semnalate nenumărate alte fapte sintactice, dintre care amintim: sintaxa modurilor nepersonale; ipostaze ale conjuncției *ca să* și relația cu *să*; ipostaze morfosintactice ale lui *să*; construcția verbului *a putea*; regimul verbului *a rămîne*; ipostaze ale lui *decît*; valori speciale ale lui *dar* (valoarea conclusivă); topica liberă a unor conjuncții, cu implicații pentru segmentare; statutul grupării *așa cum*; ipostaze ale modalizatorului adverbial *poate*; funcția multiplă a unor semne de punctuație etc.

5. Deși lipsește o intenție vădit normativă, cine citește cu atenție partea aplicativă poate găsi și considerații normative: sînt comentate unele imperfecțiuni în construcția de ansamblu a unor fraze; se urmăresc trăsăturile care au ca efect dezorganizarea sintactică a unui text; se fac comentarii asupra lungimii excesive a unui text, subliniindu-se pierderea controlului asupra ansamblului; sînt prezentate fenomene de sintaxă orală și populară; sînt urmărite fenomene de interferență între vorbiri.

6. În concluzie, lectura atentă a comentariilor poate constitui ea însăși un prilej de „învățare”, atît pentru adîncirea cunoștințelor aplicative, cît și pentru lărgirea cunoștințelor teoretice, contribuind la înțelegerea funcționării a numeroase fenomene sintactice și la surprinderea relației directe dintre organizarea sintactică a unui text și „tipul” stilistic de text („tip” de stilistică funcțională sau de tehnică a compoziției).

2. ANALIZE

TEXTUL nr. 1

[„Dacă ne întrebăm¹/ dar :²]^I [ar fi bine¹/ ca în limba poporului român cantitatea cuvintelor de origine latină să fie din ce în ce mai mare?²/]^{II} [trebuie²/ să răspundem :³/]^I [ar fi bine, cu o condițiune :¹/ ca și cantitatea înțelesului, adică suma de putere intelectuală manifestată prin cuvinte, să crească în aceeași proporție.²/ Căci³/ dacă s-ar întâmpla⁴/ ca, pe de o parte, să sporească elementul latin în sunetele cuvintelor,⁵/ iar, pe de alta, să scadă intensitatea operațiunii intelectuale a celor⁶/ ce le întrebuițează,⁷/atunci s-ar da o lovitură de moarte vieții naționale în principala ei manifestare.”³/]^{III}

(Măiorescu, C. 349)

Comentarii asupra sintaxei frazei

● Ceea ce caracterizează acest text este organizarea lui ca fals dialog: autorul se întreabă și tot el își răspunde. Introducerea vorbirii directe după verbele *ne întrebăm* și *să răspundem* este marcată prin semne grafice și gramaticale. Grafic, se constată prezența semnelor de punctuație [:], după verbele de informare, și folosirea semnelor întrebării, după fragmentul interogativ în vorbire directă. Sintactic, se constată absența conjuncțiilor de subordonare: *dacă*, marca interogației totale în vorbire indirectă (*ne întrebăm dacă ar fi bine*), și *că*, marca unei enunțiative transpuse în vorbire indirectă (*să răspundem că ar fi bine*). Neobservarea acestei organizări ar atrage subordonarea fragmentelor II și III față de regentele *ne întrebăm* și *să răspundem* și deci considerarea greșită a propozițiilor I II și I III drept complementive directe.

● Interesantă este și izolarea, cu intenția de reliefare, a subordonatei cauzale. După punct, textului îi lipsește principala, ceea ce obligă la includerea cauzalei în structura anterioară. Este și motivul pentru care, respectând o convenție curentă de notare, am reluat, după punct, numerotarea în continuare a propozițiilor.

● De subliniat valoarea conclusivă a conjuncției *dar* (= așadar) (*ne întrebăm dar*; pentru valoarea conclusivă, vezi DLR, tom I, partea III, fascicula I, p. 43, II 5°), valoare ieșită din uz în româna actuală. Cum, pentru conjuncțiile conclusive, este caracteristică *topica liberă*¹, conjuncția *dar* nu apare la începutul frazei, ci se include în componența ei. Obligația este de a-i stabili locul potrivit, grupînd-o, în segmentare, cu principala (vezi I 2: *dar...trebuie*).

● De remarcat utilizarea cu valori diferite a semnului de punctuație [:], care, după verbele de informare, marchează începutul vorbirii directe, iar, după substantivul *condițiune*, notează raportul apozitiv.

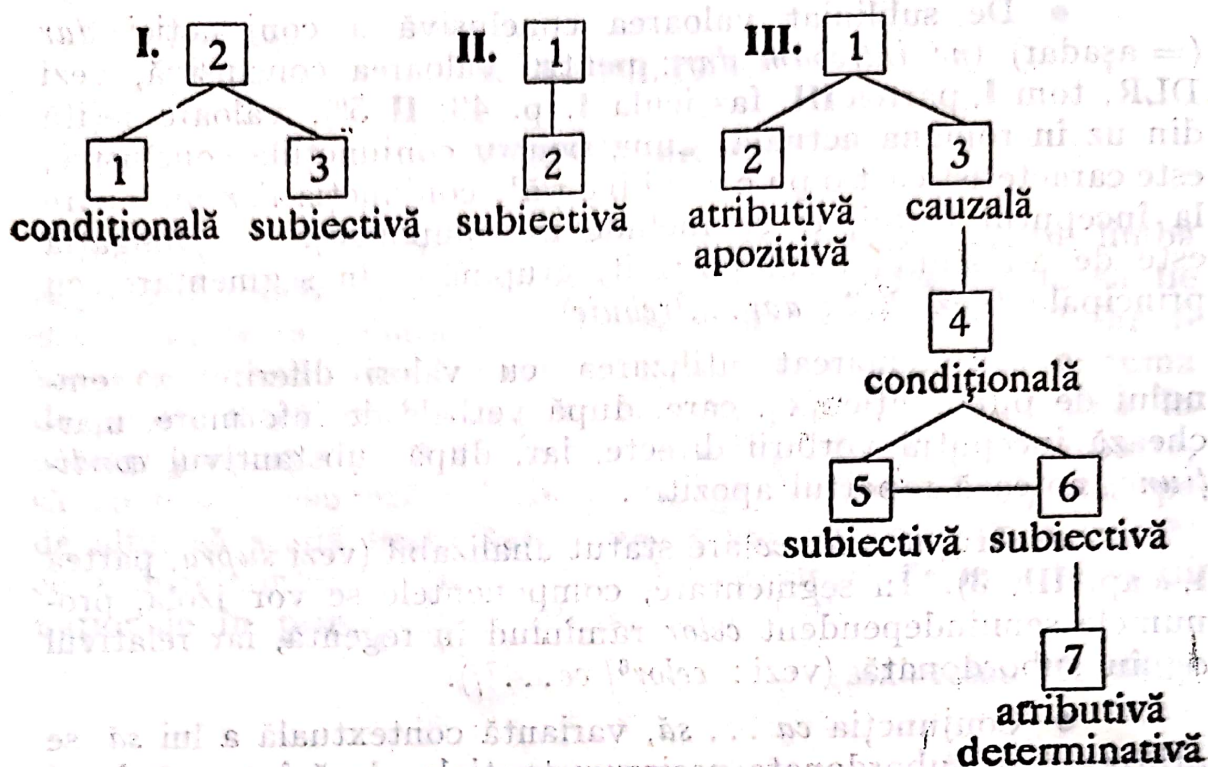
● Grupul *celor ce* are statut analizabil (vezi *supra*, partea I, cap. III, 3). În segmentare, componentele se vor izola, pronumele semiindependent *celor* rămînînd în regentă, iar relativul *ce*, în subordonată (vezi: *celor*⁶/ *ce...*⁷/).

● Conjuncția *ca ... să*, variantă contextuală a lui *să*, se utilizează în subordonate necircumstanțiale, dacă între cuvîntul regent și verbul subordonatei se intercalează elemente aparținînd subordonatei (vezi: *cu o condițiune*: / *ca și cantitatea înțelesului ... să crească* / ; *și ar fi bine* / *ca în limba poporului român cantitatea... să fie mai mare* / ; *dacă s-ar întîmpla* / *ca, pe o parte, să sporească...* /).

● Prezența verbelor impersonale *trebuie* (în I), *s-ar întîmpla* (în III) și a predicatului nominal impersonal *ar fi bine* (în II), caracterizate prin selecția, în poziția subiectului, a unei propoziții conjuncționale (vezi partea a II-a, cap. I, 2, descrierea și caracterizarea tipurilor de verbe și construcții impersonale), explică apariția subordonatelor subiective depinzînd direct de acestea. Nu aceeași este situația lui *ar fi bine* (din I III), unde, în poziția subiectului, se subînțelege un subiect nedeterminat (*asta, faptul* expus anterior), subordonata conjuncțională 2 III nelegîndu-se sintactic de *ar fi bine*, ci de regentul *condițiune*.

● Rezultă o schemă de organizare sintactică a frazei (vezi pagina următoare) unde constatăm trei nuclee sintactice distincte (trei propoziții principale regente, nelegate sintactic).

¹ O situație similară are conjuncția coordonatoare adversativă *însă* (vezi textul 13).

Comentarii asupra sintaxei propozițiilor

- De observat predicatele: *întrebăm* (predicat verbal la diateza activă pronominală), *ar fi bine* (predicat nominal impersonal), *să fie mai mare* (predicat nominal), *s-ar întâmpla* (predicat verbal la diateza reflexivă; s- intră în structura predicatului, ca reflexiv obligatoriu), *s-ar da* (predicat verbal; s- intră în structura predicatului ca marcă pasivă și impersonală).

- De reținut complementul direct *ne* (regent: *întrebăm*) exprimat prin forma atonă de pronume reflexiv. Argumentul acestei interpretări îl constituie posibilitatea dublării prin forma accentuată: *ne întrebăm pe noi (înșine)*.

- De observat varietatea subiectelor din text: — subiecte incluse (în I 1 și I 3), cu o valoare specială de „plural al autorului”, specifică unui text științific, — subiect realizat propozițional, prin propoziție conjuncțională (vezi propozițiile subiective I 3, II 2, III 5,6); — subiect subînțeles

1 e s, presupunând rezumarea ideii anterioare. De remarcă, de asemenea, subiectele din III 5, 6 și III 3, inanimate, și post-puse verbului (să sporească elementul, să scadă intensitatea, s-ar da o lovitură), ușor confundabile cu un complement direct.

- De observat atributele pronominale genitivale: *a celor* (regent: *operațiune*), *ei* (regent: *manifestare*).

- Locuțiunea adverbială *din ce în ce*, exprimând progresia, are funcția unui circumstanțial de mod pe lângă adjectivul *mai mare*.

TEXTUL nr. 2

„Că la noi sunt prea multe forme nefixate,^{1/} aceasta o recunoaștem,^{2/} că^{3/} o asemenea stare a limbei^{4/} e bine^{5/} să se schimbe^{6/} și că se va schimba,^{5/} și aceasta ne pare sigur^{6/}.”

(Măiorescu, C. 138)

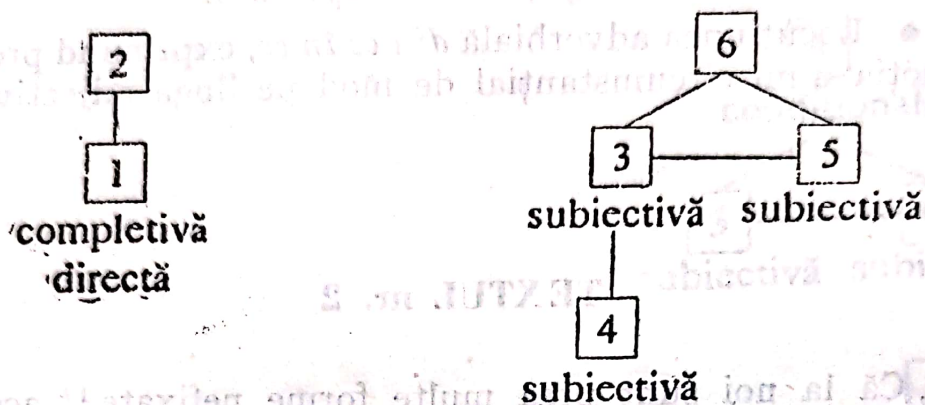
Comentarii asupra sintaxei frazei

- De observat că predicatul impersonal *e bine*, caracterizat prin selecția unei subiective conjuncționale (*e bine să se schimbe*), se grupează, accidental, cu nominalul *o stare*, ajuns în această poziție fie printr-o deplasare din subordonată în regentă, fie prin inserarea în structura primară a secvenței modalizatoare apreciative (*e bine*). O segmentare corectă impune trecerea nominalului în poziția originală, unde funcționează ca subiect al verbului personal.

- Sîntem în fața unei structuri sintactice retorice, al cărei retorism se manifestă prin așezarea subordonatei înaintea regentei (1 înaintea regentei 2; 3 și 5 înaintea regentei 6) și prin reluarea subordonatei în regentă prin demonstrativul de insistență *aceasta*, cu valoare neutră. Subordonata va îndeplini aceeași funcție cu demonstrativul: față de regentul personal și tranzitiv *recunoaștem*, 1 este completivă directă, iar, față de regentul impersonal *pare sigur*, 3 și 5 îndeplinesc funcția de

subiectivă. Să se observe că același tipar retoric permite, o dată, calificarea subordonatei ca propoziție completivă directă, iar, altă dată, ca subiectivă, ca efect al schimbării naturii regentului: tranzitiv personal vs. intransitiv impersonal.

- Rezultă următoarea schemă sintactică :

● De observat că, prin inserarea modalizatorului *apreciativ e bine*, fraza ajunge imperfectă ca organizare sintactică: căci devin coordonate copulativ propozițiile 3 și 5 (*că e bine și că se va schimba*), care nu stau pe același plan sub aspect semantic (de observat și deosebirea dintre cele două predicate).

Comentarii pe marginea sintaxei propozițiilor

● De remarcat predicatele: *sunt* (predicat verbal), *să se schimbe*, *se va schimba* (predicate verbale la diateza reflexivă) *e bine*, *pare sigur* (predicate nominale impersonale).

● Cu efecte stilistice de insistență apar structurile: *aceasta o recunoaștem*, *și aceasta ne pare sigur*, prima, cu reluarea obligatorie a obiectului direct antepus prin forma neaccentuată de pronume personal, iar a doua, caracterizată prin așezarea subiectului înaintea construcției impersonale și reliefarea lui prin *și adverbial*.

● De remarcat forma contrasă a predicatului din 6, provenind, de fapt, din concentrarea a două predicate: *ne pare¹/că este sigur și aceasta²/* ⇒ *și aceasta ne pare că este sigur* ⇒ *și aceasta ne pare sigur*. Este motivul pentru care, în situația

lui *a părea* ca regent, unele gramatici vorbesc de calitatea de element predicativ suplimentar a lui *sigur*, caracteristică structurilor, la origine, bipropoziționale (vezi interpretarea din partea a II-a, cap. II, 2.7., tipul de structură (b')).

TEXTUL nr. 3

„Am căutat^{1/} să scot la iveală deosebitele fețe ale operei dumitale poetice^{2/} și^{3/} dacă întru aceasta am adus mai multe și mai lungi citate^{4/} decît este obiceiul^{5/}, am făcut-o pentru a preciza mai bine caracterul dumitale literar înaintea acelor auditori^{3/} cari nu au avut timpul^{6/} să se ocupe de întreaga noastră mișcare literară^{7/} și cărora le vei fi rămas prea puțin cunoscut”^{8/}.

(Măiorescu, C. 576)

Comentarii asupra sintaxei frazei

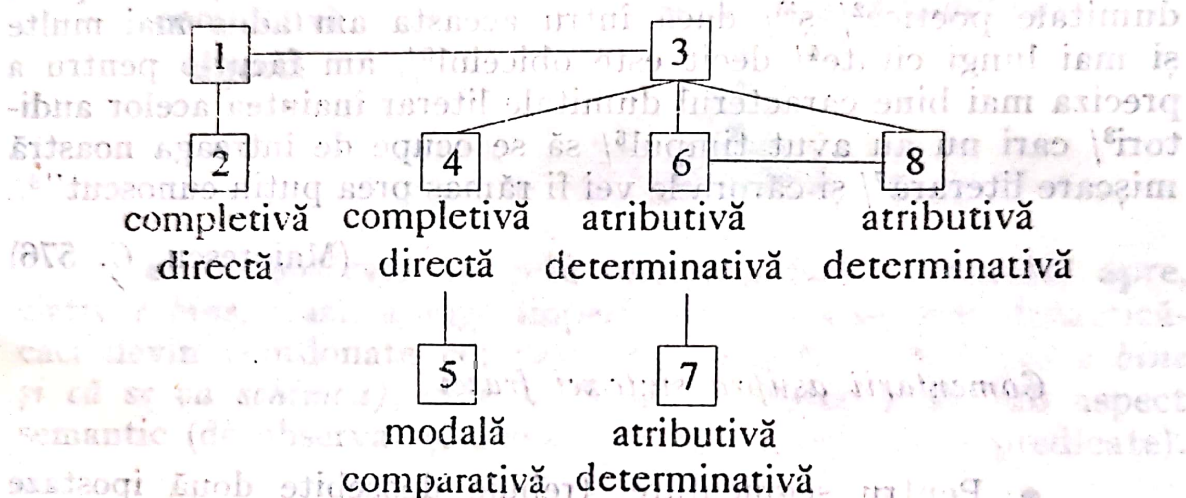
● Pentru segmentare, trebuie deosebite două ipostaze contextuale ale lui *și* în *și dacă*, *și cărora*: în prima secvență *și* leagă două principale, fiind deci obligatorie separarea de subordonatorul *dacă* (vezi: *și^{3/} dacă...^{4/}*), iar în a doua, leagă două subordonate atributive, grupîndu-se, în consecință, cu relativul (vezi: *și cărora...^{8/}*).

● Pentru calificarea corectă, se impune observarea naturii lui *dacă*: ipotetic, într-o construcție necircumstanțială, neapărînd ca semn al interogației totale în vorbirea indirectă (vezi *supra*, partea a II-a, 5, DACĂ₄). Un rol dezambiguizator dobîndește aici reluarea, în regentă, a întregii construcții necircumstanțiale prin forma neaccentuată *o*, cu valoare neutră (vezi: *dacă..., / am făcut-o...*). Apariția complementivei introduse prin *dacă* în antepunere (precedă regenta), construcție caracteristică retorismului sintactic măiorescian, poate fi sursa calificării ei greșite, deci a neobservării calității de completivă directă, fiind ușor confundată cu o condițională.

● Se impune cercetarea atentă a secvenței *au avut timpul să...*, unde articularea substantivului *timpul* este semnul calității de atributivă a subordonatei, căci, în absența unui determinant atributiv, substantivul ar apărea nearticulat: *au avut (pentru ceva) timp*.

● Interesantă este și natura lui *decît*, devenit, în context, conjuncțional, căci introduce o propoziție modală comparativă, fiind cerut de adjectivele la comparativ *mai multe și mai lungi*.

● Rezultă următoarea schemă de organizare sintactică:

Comentarii asupra sintaxei propozițiilor

● De observat predicatele: *să scot la iveală* (predicat verbal), exprimat printr-o locuțiune verbală), *este* (predicat verbal), *au avut* (predicat verbal simplu, și nu locuțional; am comentat anterior calitatea de subordonată atributivă a propoziției 7, semn al autonomiei sintactice a substantivului *timpul*), *să se ocupe* (predicat verbal la diateza reflexivă; se intră în structura predicatului, fiind marca unui verb obligatoriu reflexiv), *vei fi rămas cunoscut* (predicat nominal, în structura căruia copulativul este un prezumtiv perfect, iar numele predicativ este exprimat printr-un adjectiv, și nu prin participiu acordat, argumentul constituindu-l construcția cu dativul a acestui adjectiv (vezi: *cărora*

le... cunoscut), și nu construcția cu agentul (*cunoscut de către cineva*)¹).

- De observat cele două componente de scop: *întru* aceasta și *pentru a preciza*, primul, introdus prin prepoziția *întru*, folosită arhaic, iar al doilea, prin *pentru*.

- De remarcat atributele: *dumitale* (regente: *operei* și *caracterul*) — atribut pronominal genitival; *acelor* (regent: *auditori*) și *noastră* (regent: *mișcare*) — atribute adjectivale. Hotărâtoare în distingerea celor două tipuri de atribut este realizarea /nerealizarea acordului cu regentul: atributele adjectivale exprimate prin adjective pronominale se acordă cu regentul; vezi, în cazul nostru, acordul în caz: *acelor* — cazul genitiv, pentru că substantivul *auditori* (precedat de *înaintea*) este un genitiv, și *noastră* — cazul acuzativ, pentru că substantivul *mișcare* (precedat de prepoziția *de*) este în acuzativ; atributul pronominal, dimpotrivă, nu are cazul impus prin acord (*dumitale*, pronume personal de politețe, nici nu se poate adjectiva).

- De observat funcția relativului *cărora*: complement indirect în subordonată, reluat, pentru că precedă verbul, prin forma neaccentuată de pronume personal *le*.

TEXTUL nr. 4

[„Că «divul» Traian ne-a adus tocmai în Dacia^{1/} și ne-a lăsat într-o provincie așa de expusă^{2/}, încât Aurelian cu lumea oficială au și părăsit-o după oarecare timp^{3/}, n-a fost mare noroc^{4/}, dar^{5/} că din nomolul migrațiunii atîtor popoare^{6/} cari ne-au bîntuit de atunci încoace^{7/} s-a diferențiat^{6/} și s-a încheșat neamul românesc în greaua luptă pentru existență,^{8/} acesta este primul moment de fericire în istoria noastră.^{5/}]¹

[Că situația geografică ne-a condamnat^{1/} să stăm în drumul Islamului^{2/}, cînd acesta a voit^{3/} să treacă Dunărea spre

¹ În cazul formei participiale *cunoscut*, s-a ajuns, în româna modernă, la distingerea a două unități lexicale și sintactice: *cunoscut*₁, adjectiv, cu sensul de „familiar”, cu regim de dativ, regim necunoscut verbului corespunzător, și *cunoscut*₂, participiu (acordat) al verbului *cunoaște*, care, ca majoritatea participiilor de la verbe tranzitive, este pasiv, putîndu-se construi cu un agent.

cucerirea Apusului,^{4/} n-a fost tocmai noroc,^{5/} dar^{6/} că voievozii noștri în luptele lor cu turcii au știut^{7/} să ne păstreze religia creștină^{8/} și să ne ție astfel în legătură cu popoarele de progres ale Europei^{9/} e o nouă fericire în dezvoltarea noastră.^{6/}]^{II}

[Că în secolul al 18-lea politica dinastiei Habsburg a încercat^{1/} să ne aducă sub ascultarea papei de la Roma^{2/} și, neizbutind, ne-a împărțit în două,^{3/} n-a fost noroc,^{4/} dar^{5/} că din această încercare românii transilvăneni au ajuns în cetatea eternă,^{6/} unde a reînviat în ei simțimîntul gîntei latine, revărșindu-se apoi asupra noastră, a tutûloră,^{7/} aceasta a fost rara fericire,^{5/} care, dintr-o dezbinare religioasă, a înălțat neamul întreg spre o unitate de cultură națională^{8/}].]^{III}

(Maiorescu, C. 555—556)

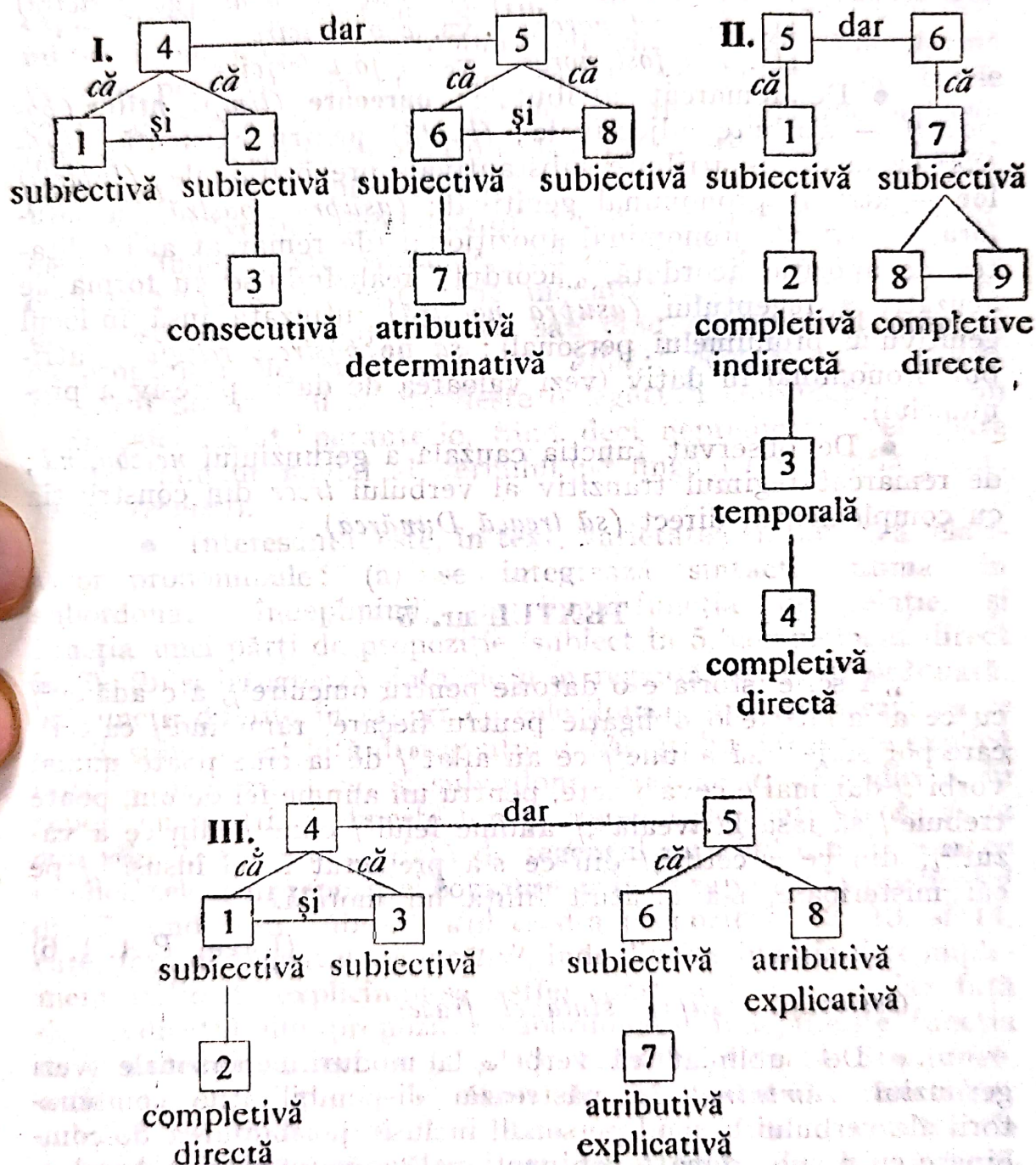
Comentarii asupra sintaxei celor trei fraze

- Se observă repetarea, în cele trei fraze, a a c e l u i a ș i tip a r s i n t a c t i c, caracterizat prin așezarea pe primul loc a subordonatelor subiective conjuncționale introduse prin *că*. Retorismul sintactic maiorescian, manifestat mai ales în organizarea sintactică a frazelor, este mai evident aici decît oriunde, prin: — repetarea tiparului sintactic în cele trei fraze; — organizarea tip perioadă (construcție amplă, cu o structură simetrică) a fiecărei fraze; — așezarea în poziție sintactică „forte” a subordonatelor subiective conjuncționale; — construcția antitetica a fiecărei fraze, marcată prin așezarea, în centrul construcției, între cele două componente opuse, a conectivului coordonator adversativ *dar*.

- Pentru calificarea subordonatelor, este foarte importantă observarea naturii regentului: verb tranzitiv cu valența de acuzativ nesatisfăcută în cadrul regentei (*a voit/să...*, *au știut/să...*, *a încercat/să...*), verb tranzitiv cu valența de acuzativ satisfăcută (*ne-a condamnat/să...*), regent substantival (*cetatea eternă/unde...*), cu urmări decisive asupra calității subordonatei: completivă directă în II 4, II 8 și 9, în III 2 vs.

completivă indirectă în II 2; atributivă în III 7, și nu circumstanțială de loc.

● Rezultă următoarea organizare simetrică a frazelor¹:

¹ Am indicat în schemă numai acele conective care asigură simetria.

Comentarii asupra organizării propozițiilor

● Păstrarea aceluiași tipar sintactic retoric, un tipar antitetice, se manifestă și la nivelul organizării propozițiilor.

Semnificative sînt predicatele nominale antitetice din cele trei fraze: I. *n-a fost noroc* vs. *este moment (de fericire)*

II. *n-a fost noroc* vs. *e o fericire*

III. *n-a fost noroc* vs. *a fost fericire*

● De remarcat atributele: *oarecare (timp)*, *atîtor (poare)* — atribute adjectivale; *(luptă) pentru existență*, *(luptele) cu turcii* — atribute substantivale prepoziționale; *(luptele) lor* — atribut pronominal genitival; *(asupra noastră)*, *a tîtuloara* — atribut pronominal apozitional (de remarcat aici calitatea de apozitie acordată, „acordul” realizîndu-se cu forma de acuzativ a regentului *(asupra noastră)*, utilizată însă în locul genitivului pronumelui personal); *să ne păstreze religia* — atribut pronominal în dativ (vezi valoarea de dativ posesiv a pronumelui).

● De observat funcția cauzală a gerunziului *neizbutind*; de remarcat regimul tranzitiv al verbului *trece* din construcția cu complementul direct (*să treacă Dunărea*).

TEXTUL nr. 5

„A scrie istoria e o datorie pentru omenire¹/, a o adăugi²/ cu ce ai aflat³/ e o obligație pentru fiecare, rămînînd²/ ca cei⁴/ care pot scrie⁵/ să adune⁴/ ce au aflat⁶/ de la cine poate numai vorbi⁷/; dar mai e ceva⁸/ care, pentru un anume fel de om, poate trebuie⁹/ să iasă la iveală¹⁰/, anume felul⁸/ cum¹¹/, din ce a văzut¹²/, din ce a cetit¹³/, din ce s-a prelucrat în el însuși¹⁴/, pe căi misterioase, s-a alcătuit ființa lui morală.¹¹/

(Iorga, P.A. 1, 6)

Observații asupra sintaxei frazei

● De subliniat că verbele la moduri nepersonale (vezi gerunziul *rămînînd*) își păstrează disponibilitățile combinatorii ale verbului la mod personal, inclusiv posibilitatea de combinare cu o subordonată conjuncțională (*rămînînd să...*), selecționînd pe *ca...* să atunci cînd între regentul gerunziu și verbul

din subordonată se intercalează cuvinte aparținând subordonatei (*rămânând ea (cei care pot scrie) să...*)

● Modurile nepersonale (în textul dat, gerunziul *rămânând* și infinitivele cu prepoziția *a*: *a scrie*, *a adăugi* și fără *a*: (pot) *scrie*, (poate) *vorbi*) nu îndeplinesc funcție predicativă, neavând capacitatea de a constitui centrul unui enunț de sine stătător; nu pot forma un enunț autonom decât dacă se atașează la o formă verbală personală, la un nume sau la un adjectiv, ele însele cerînd prezența unei forme verbale personale. Modurile nepersonale se vor încadra în structura altor propoziții, avînd ca suport predicativ altă formă verbală.

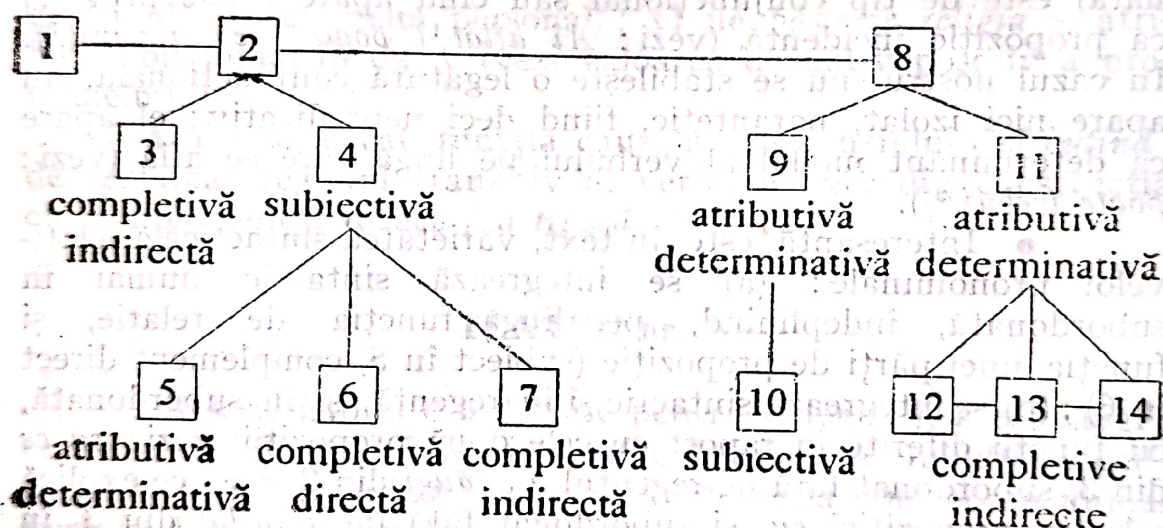
● Adverbul modalizator *poate*, exprimînd incertitudinea, nu îndeplinește, sintactic, funcție predicativă decât atunci cînd legătura sa cu propoziția modalizată (sintactic, subordonată) este de tip conjuncțional sau cînd apare izolat prin [,] ca propoziție incidentă (vezi: *Ai aflat,^{1/} poate,^{2/} că a venit.^{3/}*). În cazul nostru, nu se stabilește o legătură conjuncțională, nu apare nici izolat, parantetic, fiind deci nepredicativ; el apare ca determinant modal al verbului pe lîngă care se află (vezi: *poate trebuie^{9/}*).

● Interesantă este, în text, varietatea sintactică a relativelor pronominale: (a) se integrează sintactic numai în subordonată, îndeplinind, pe lîngă funcția de relație, și funcția unei părți de propoziție (subiect în 5, complement direct în 6); (b) se integrează sintactic și în regentă, și în subordonată, cu funcții diferite în raport cu cele două propoziții; vezi: *cu ce* din 3, subordonat față de regentul *a adăugi* din 2, ceea ce explică selecția prepoziției *cu*, și subordonat față de *ai aflat* din 3, în raport cu care îndeplinește funcția de complement direct; *de la cine* din 7, subordonat față de regentul *au aflat* din 6, ceea ce explică selecția prepoziției compuse *de la*, și raportat la predicatul din 7, unde este subiect; *din ce* din propozițiile 12, 13, și 14, care, față de regentul *s-a alcătuit*, îndeplinește funcția de complement indirect, explicîndu-se astfel construcția cu *din*, iar față de predicatul din propoziția subordonată, îndeplinește funcția de complement direct în 12 și 13, dar subiect în 14. Se ajunge, astfel, la o excepție de la regula de construcție a subiectului: subiect prepozițional (în 7 și 14) sau de la regula de construcție a complementului direct: complementul direct cu altă prepoziție decât *pe* (în 3, 12 și 13); (c) se include sintactic în regentă

și în subordonată, numai cu funcție de relație în regentă, asigurând legarea acesteia de o propoziție anterioară, și cu funcție de parte de propoziție în subordonată (vezi 9—10: *care poate trebuie*⁹ / *să iasă la iveală*¹⁰ / , unde *care*, în 9, este absolut necesar, marcând subordonarea atributivă, iar în 10 are funcția de subiect; o grupare a lui *care* cu predicatul său real este împiedicată de funcția de relație pe care o îndeplinește în regentă). Asistăm, în (b) și (c), la două variante de împletire a regentei cu subordonata (vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 6).

- De remarcat calitatea impersonală a verbelor *trebuie* și *rămîne*, păstrată și în condițiile folosirii verbului la un mod nepersonal (vezi *rămînînd*), ceea ce explică apariția subiectivelor 10, respectiv 4.

- Rezultă următoarea schemă de organizare a frazei:

- Propozițiile 9 și 11, deși de același tip și subordonate aceleiași propoziții 8, nu sînt coordonate, neavînd același regent în 8.

Observații asupra organizării în interiorul propozițiilor

- De remarcat ambiguitatea grupărilor pentru *omenire* și pentru *fiecare*, explicabilă prin posibilitatea raportării fie la verb (*este, pentru omenire, o datorie*); (*este, pentru fiecare, o obligație*), fie la substantiv (*o datorie pentru omenire, o obligație pentru fiecare*), ceea ce permite calificarea, la fel de corectă, drept complemente indirecte sau atribute.

● De remarcat statutul sintactic diferit al lui *e*; copulativ, în *e o datorie*, *e o obligație*; predicativ — existențial, în *dar mai e ceva*. De remarcat natura locuțională a grupării *să iasă la iveală*, deci calitatea de predicat verbal.

● De observat subiectul postpus și inanimat din *s-a alcătuit ființa*, ușor confundabil cu un complement direct.

TEXTUL nr. 6

„Străin și necunoscut, incapabil¹/ să mă recomand de la întâia încercare,²/ pe care nu se putea³/ să n-o strice o timiditate⁴/ a cărei vădire, atîta vreme, n-am putut⁵/ s-o ascund⁶/, deci pradă oricărei întrebări imperioase, oricărei încruntări din sprîncene, ba chiar oricărei atitudini¹/ în care aș fi putut găsi neprietenie ori despreț,⁷/ am răspuns¹/ cum a dat Dumnezeu⁸/ la anumite cercetări de noapte din cancelaria clădirii¹/ care s-a prefăcut apoi în Școala de Frumoase Arte și în pinacotecă⁹/ și care adăpostea atunci liceul¹⁰/.

(Iorga, *P.A.* 1, 53—54)

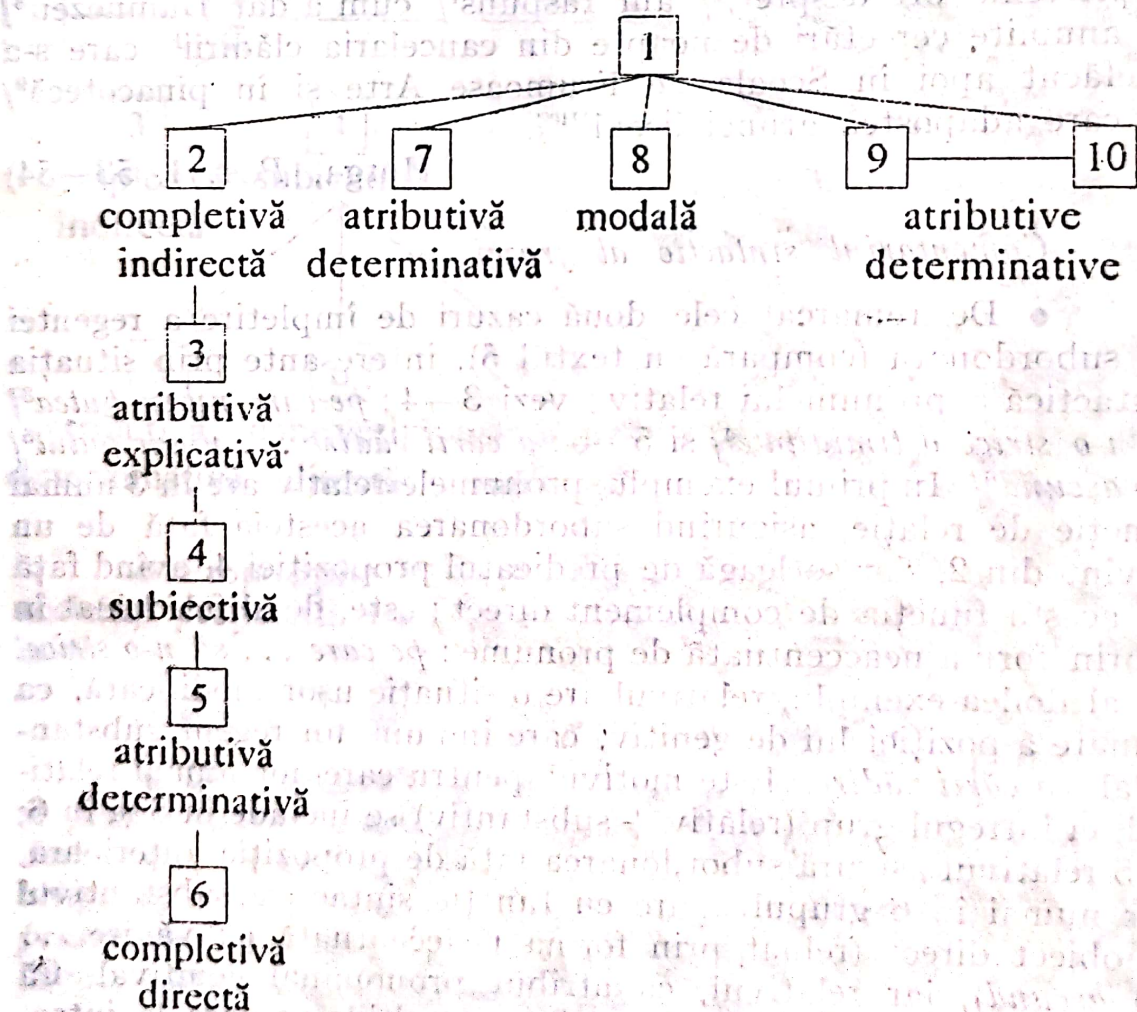
Comentariul sintactic al frazei

● De remarcat cele două cazuri de împletire a regentei cu subordonata (compară cu textul 5), interesante prin situația sintactică a pronumelui relativ; vezi 3—4: *pe care nu se putea³/ să n-o strice o timiditate⁴/* și 5—6: *a cărei vădire ... n-am putut⁵/ s-o ascund⁶/*. În primul exemplu, pronumele relativ are în 3 numai funcție de relație, asigurînd subordonarea acesteia față de un cuvînt din 2, dar se leagă de predicatul propoziției 4, avînd față de acesta funcția de complement direct; este, de altfel, reluat în 4 prin forma neaccentuată de pronume: *pe care ... să n-o strice*. În al doilea exemplu, relativul are o situație ușor modificată, ca urmare a poziției lui de genitiv, care impune un regent substantival: *a cărei vădire*. Este motivul pentru care nu numai relativul, ci întregul grup (relativ + substantiv) se include în 5 și în 6; în 5 relativul asigură subordonarea față de propoziția anterioară, dar numai în 6 grupul apare cu funcție sintactică, substantivul ca obiect direct (reluat prin forma neaccentuată *o*: *vădire ... s-o ascund*), iar relativul, ca atribut pronominal genitival. Că relativele nu participă relațional la propozițiile pe care le intro-

duc (vezi 3, respectiv 5), o probează, în primul caz, incompatibilitatea dintre funcția de obiect direct (*pe care*) și intransitivitatea impersonalului *nu se putea*, iar, în al doilea, faptul că valența de acuzativ a verbului din 5 (*n-am putut*) este ocupată de apariția completivei directe 6, ceea ce face imposibilă legătura sintactică cu alt acuzativ (*vădure*).

● Impresionează organizarea sintactică a acestei fraze ample, cu numeroase intercalări în principală, intercalarea fiind rezultatul includerii unui determinant conjuncțional (*incapabil să ...*), a unui determinant relativ (*atitudinii în care ...*), a unei circumstanțiale relative (*am răspuns cum ...*). Izolarea adjectivelor (*străin, necunoscut, incapabil*) și a determinanților lor asigură și ea extinderea sintactică a textului. Găsim aici semnele sintactice ale unei construcții de tip savant.

● Rezultă următoarea schemă a frazei:

Comentarii asupra sintaxei propozițiilor

● De observat complementele directe: *mă*, complement al verbului tranzitiv *să recomand*, exprimat prin pronume reflexiv; *gîci*, complement al verbului tranzitiv *putea*, exprimat printr-un infinitiv, fără marca *a*: *neprietenie* ori *despreț*, complemente directe ale infinitivului tranzitiv *gîci* (= ghici).

● De subliniat apariția subiectului postverbal și inanimat (*să n-o strice*) o *timiditate*.

● De remarcat prezența relativelor cu funcție numai în subordonată (vezi *în care* — complement indirect în 7; *cum* — circumstanțial de mod în 8; *care* — subiecte în 9 și 10).

● De remarcat suita de atribute adjectivale izolate *străin*, *necunoscut*, *incapabil*, avînd ca element regent un component neexprimat: subiectul inclus din (*eu*) *am răspuns*.

● De observat apariția unor complemente indirecte (coordonate între ele), care au ca regent un substantiv nearticulat (*pradă oricării întrebări*).

TEXTUL nr. 7

[Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sîmburul luminii de viață dătător,^{1/}
Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici totdeauna^{2/},
Căci unul erau toate^{3/} și totul era una;^{4/}
Pe cînd pămîntul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rîndul celor^{5/} ce n-au fost niciodată,^{6/}
Pe-atunci erai Tu singur,^{7/} încît mă-ntreb în sine-mi^{8/}:]^I
[Au cine-i zeul^{1/} cărui plecăm a noastre inemi?^{2/}]^{II}

(Eminescu, P. 88)

Comentarea organizării frazei

● Prima dificultate o ridică stabilirea numărului de predicate și, implicit, de propoziții, pentru versurile 1—2—3. Dacă judecăm absolut formal, după acordul predicatului cu

subiectul, se observă că predicatul are formă de singular (*nu era*)¹, ceea ce ar conduce la acceptarea, în versurile 1 — 2, a trei predicate: primul, exprimat și celelalte două, subînțelese (fiind subînțeles un *a fi* existențial: *nu era nimic nemuritor, nu era nici simburul luminii*), iar în versul 3, a patru predicate: primul, un predicat exprimat (*nu era*) și de trei ori, câte un predicat subînțeles sau a două predicate: *nu era azi și nu era(u) nici mâine, nici ieri, nici totdeauna*. Nu este exclusă nici prezența unui acord prin atracție, acord cu primul termen al subiectului multiplu, facilitat de postpunerea subiectului. În poezie, este posibilă, de asemenea, acceptarea unui subiect metaforic, care, deși realizat formal printr-un subiect multiplu, primește, metaforic, decodarea ca subiect simplu, impunând, printr-un acord „semantic”, forma de singular (*Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna* „nu exista ideea de timp”). În concluzie, optarea pentru o soluție sau alta este o chestiune de decizie, de interpretare, oricare soluție (1 sau 3 propoziții, în versurile 1—2, și 1 sau 4 propoziții, chiar 1 sau 2 propoziții, în versul 3) fiind posibilă.

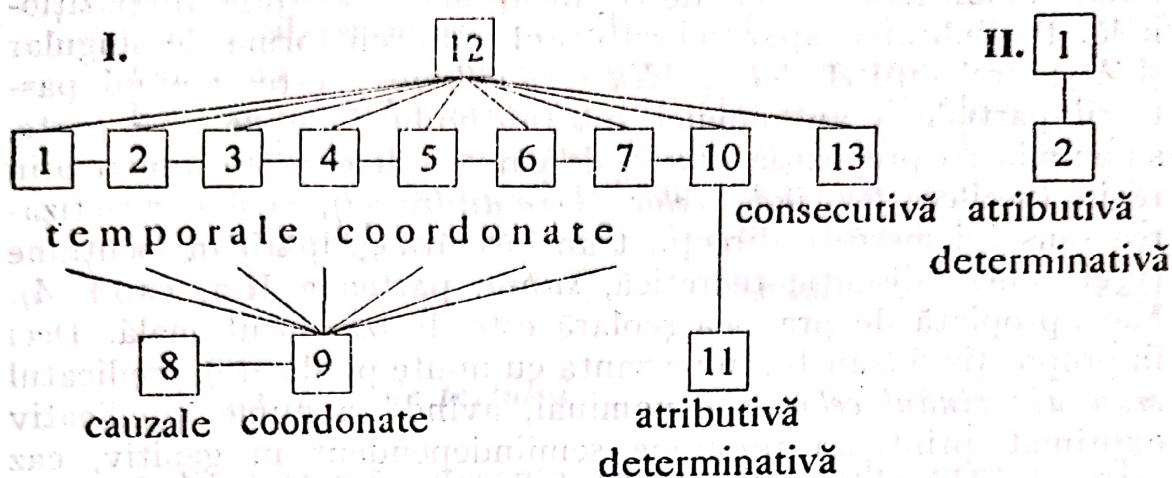
- Am argumentat anterior (vezi *supra*, partea I, cap. III, 3) pentru ce considerăm gruparea *cel ce* ca analizabilă, recunoscând, în componența ei, un centru pronominal semiindependent *cel* și un pronume relativ *ce*, care asigură legătura cu subordonata (deci: *din rîndul celor*⁵/ *ce...*⁶/).

- Este absolut necesară observarea trecerii, în finalul textului (versurile 7—8), de la registrul expozitiv la cel interogativ, deci la vorbirea directă. Această trecere este marcată grafic prin semnul de punctuație [:], după un verb de „întrebare”, și semnul întrebării, iar *lexica* 1, prin folosirea arhaicului *au*, marcă a interogației în vorbirea directă. În consecință, versul 8 reprezintă o nouă organizare sintactică, cu principală și subordonată, iar *cine* funcționează ca interogativ (marcă a interogației parțiale), și nu ca relativ.

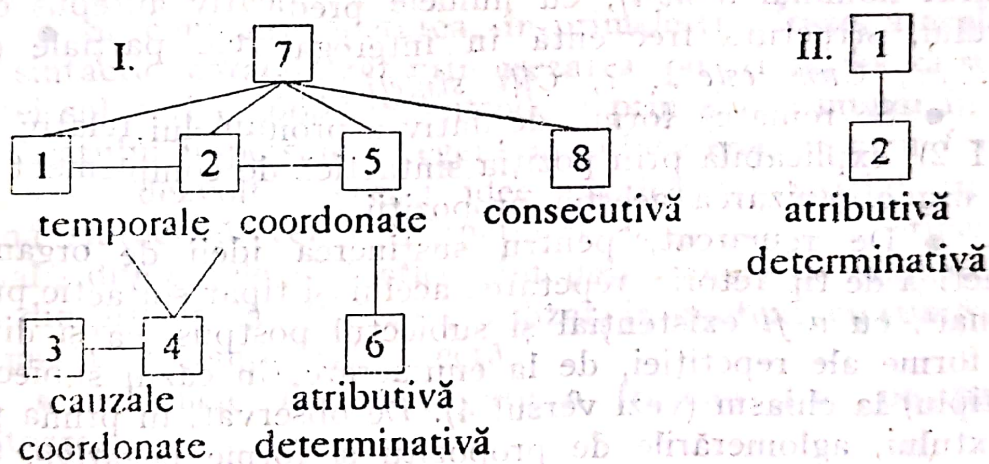
- Organizarea sintactică a textului este prezentată în schemele de pe pagina următoare.

¹ Este puțin probabilă interpretarea formei ca arhaism morfologic, reflectînd forma mai veche de persoană a III-a pl. a imperfectului, identică cu a III-a sg., căci, în aceeași strofă, Eminescu, utilizează forma *erau* (*erau din rîndul celor*, versul 6).

A. (în varianta cu multe predicate):

B. (în varianta cu cele mai puține predicate):

● Schema sintactică, indiferent de variantă, relevă o organizare sintactică amplă, ramificată, simetrică, dinstingându-se prin așezarea principalei spre finalul textului și prin repetarea, de tip retoric, a subordonatei temporale (introduse, anaforic, prin *pe când*), tipar sintactic predilect pentru Eminescu.¹

Observații asupra organizării propozițiilor

● De remarcat calitatea substantivală și funcția de subiect a cuvintelor *azi, mine, ieri, totdeauna* (vezi *supra*, partea I, cap. II, 2, discuția asupra conversiunii).

¹ Cf. Mancaș (1983), p. 190, și Diaconescu (1957), p. 27 și urm.

● Secvența *din rîndul* se află la limita dintre grupările libere (analizabile) și cele de tip locuțional: locuțiune prepozițională. Posibilitatea apariției substantivului cu formă de singular și de plural (*din rîndul .../din rîndurile ...*) este semnul păstrării parțiale a autonomiei substantivului. Pe de altă parte, sinonimia cu prepoziția *dintre*, de care se deosebește numai prin regim (vezi *era din rîndul celor* = *era dintre cei*), ca și abstractizarea sensului merg în direcția transformării grupării în locuțiune (vezi pentru discuția teoretică, *supra*, partea a II-a, cap. I, 4). Mai apropiată de practica școlară este decizia locuțională. Deci în propoziția 5 (sau 10, în varianta cu multe predicate), predicatul *erau din rîndul celor* este nominal, avînd un nume predicativ exprimat printr-un pronume semiindependent în genitiv, caz cerut de o locuțiune prepozițională.

● Se observă apariția, în principala interogativă, a unui predicat nominal (*cine-i*), cu numele predicativ antepus copulativului, structură frecventă în interogativele parțiale (*Cine este ...?*, *Cum este ...?*, *Cîți sînteți ...?*)

● Se remarcă forma de dativ a pronumelui relativ *cărui* (în II 2), explicabilă prin poziția sintactică de complement indirect din organizarea acestei propoziții.

● De remarcat, pentru susținerea ideii de organizare sintactică de tip retoric, repetarea aceluiași tipar sintactic propozițional¹, cu *a fi* existențial și subiectul postpus, ca și diverse alte forme ale repetiției, de la enumerare (în cazul subiectului multiplu) la chiasm (vezi versul 4). De observat, în prima parte a textului, aglomerările de propoziții și forme negative, ca și organizarea de ansamblu a textului pe antiteza negație vs. afirmație (*nu era ...*, *nu era ...* / *erai Tu singur*), organizare cu importante implicații semantice și stilistice.

TEXTUL nr. 8

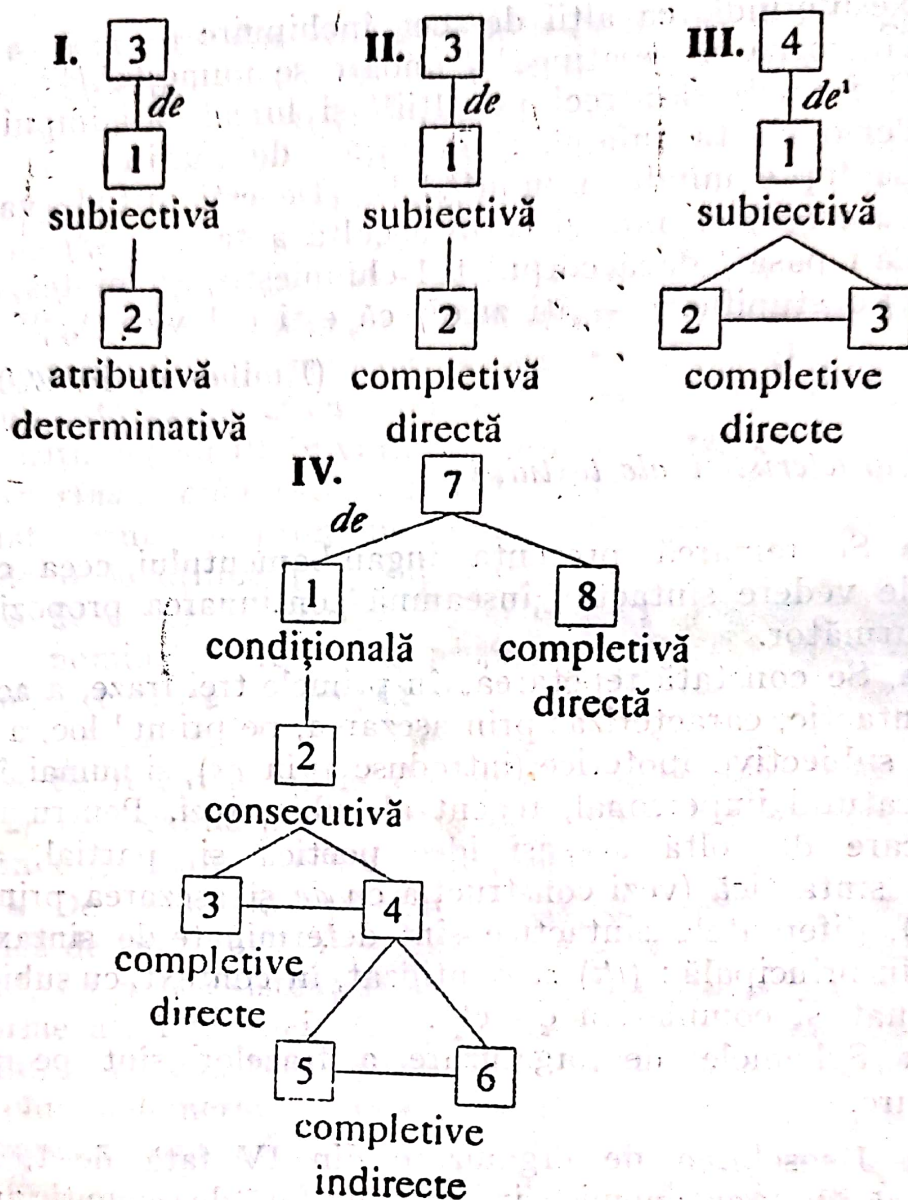
[„De vei avea puterea,
Voința¹/ ca să sfărâmi pe cel mai slab ca tine:²/
Bravură se numește.³”]¹ [De ești închipuit,

¹ Am observat, în comentarea anterioară a nivelului frazei, repetarea aceluiași tip de propoziție temporală.

Nesuferind¹/ ca alții de-acea închipuire
 Cu vorba să se-atingă²/ :/ onoare se numește³./]^{II}
 [De vrei¹/ să-ntreci pe alții²/ și lumii să-i impui
 Persoana ta infamă³/ :/ dorință-i de mărire,
 La fapte mîndre stimul⁴/.]^{III} [De ești atît de van¹/
 Să crezi²/ că pîn' și cerul ascultă a ta vorbă,³/
 Că-i pasă⁴/ dacă corpul ți-l chinuiești⁵/ și mintea
 Ți-o stupifici⁶/ — îți zice⁷/ că ești evlavios''⁸./]^{IV}
 (Eminescu, P. 220—221)

Caracteristici ale textului

- Se remarcă prezența ingambamentului, ceea ce, din punct de vedere sintactic, înseamnă continuarea propoziției în versul următor.
- Se constată repetarea, în primele trei fraze, a aceluiași tipar sintactic, caracterizat prin așezarea, pe primul loc, a subordonatei subiective ipotetice (introduse prin *de*), și numai în final a predicatului impersonal, regent al subiectivei. Pentru fraza a IV-a, care dezvoltă aceeași idee poetică și, parțial, aceeași schemă sintactică (vezi construcția cu *de* și așezarea principalei în final), diferențele sintactice sînt determinate de sintaxa verbului din principală: (*îți*) *zice*, utilizat, în context, cu subiect nedeterminat și completivă directă.
- Schemele de organizare a frazelor sînt pe pagina următoare.
- Deosebirea de organizare din IV față de I, II, III subliniază ideea autonomiei sintacticului față de semantic: natura sintactică a verbului-centru determină (sau măcar influențează) organizarea sintactică a ansamblului, astfel încît ansambluri semantice asemănătoare pot îmbrăca organizări sintactice diferite. Și dacă sinonimele *a se numi*, *a fi* prezintă, întîmplător, și aceleași particularități de combinare, determinînd aceeași organizare de ansamblu, celălalt verb-centru: (*îți*) *zice*, cu alte disponibilități combinatorii, determină altă organizare.
- Conjuncția *ca să* apare în două ipostaze: ca variantă contextuală a lui *să*, utilizată cînd între regent și predicatul

subordonat se intercalează elemente aparținând subordonatei (vezi: *nesuferind (ca alții cu vorba) să se-atingă*), ceea ce reflectă norma literară actuală de utilizare, și ca variantă liberă a lui *să*, apărind în aceleași condiții cu *să* (vezi: *voința ca să sfărâmi*), ceea ce reflectă norma mai veche de folosire, păstrată astăzi numai în româna populară.

• De remarcant utilizarea lui DACĂ (*că-i pasă dacă ...*), aflat în ipostaza DACĂ₄ (vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 5),

¹ Am înregistrat în schemă numai elementele de relație comune, pentru sugerarea simetriei.

ca semn al unei construcții complexe disjunctive în poziția completivei indirecte.

• De observat regimul verbului *păsa*, impersonal, în accepția de verb incompatibil cu poziția de subiect (vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 2), ceea ce exclude calificarea subordonatei ca subiectivă. Calificarea drept completivă indirectă are ca argument construcția prepozițională a regentului: *îi pasă de ceva/ de cineva*.

TEXTUL nr. 9

[„Craiul, auzind aceasta, parcă nu i-a prea venit la socoteală^{1/} și, încrețind din sprâncene, a zis:^{2/}”]^I

[— Hei, hei! dragul tatei, cu vorba aceasta mi-ai adus aminte de cântecul cela:^{1/}”]^{IIa}

[Voinic tânăr, cal bătrân
greu se-ngăduie la drum!^{1/}”]^{III}

[D-apoi,^{2/} calului meu de pe atunci^{3/} cine mai știe^{2/} unde i-or fi putrezind ciolanele!^{3/} Că doar nu era^{4/} să trăiască un veac de om!^{5/}”]^{IIb} [Cine ți-a vîrît în cap și una ca aceasta,^{1/} acela încă-i unul...”]^{2/}]^{IIc}

(Creangă, P.A. 97)

Comentarii asupra construcției și interpretării textului

• Partea de început aparține vorbirii indirecte, pentru ca, după un verb „dicendi” (*a zis*), să se introducă vorbirea directă, ale cărei mărci grafice sînt: două puncte, linia de dialog, semnul exclamării, iar semne gramaticale: folosirea persoanelor I și a II-a (*mi-ai adus aminte*) și a formelor lexico-gramaticale ale adresării: vocativul și interjecția (*Hei, hei! dragul tatei*). În segmentul de text aparținînd vorbirii directe — vorbește personajul (craiul) —, se trece de la registrul expozitiv (din II(a)) la cel interogativ (în II(b)), de fapt la o interogație retorică, marcată formal prin prezența pronumelui interogativ *cine* (*cine mai știe ...?*). Ca la orice construcție interogativă retorică (în text și exclamativă), forma este interogativă, dar

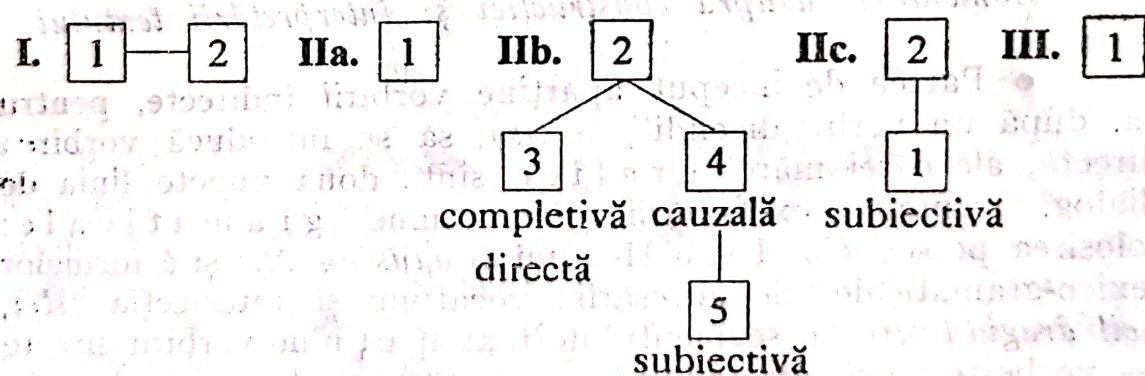
scopul comunicării este expozitiv și exclamativ, neconcordanță asociată adesea și cu neconcordanța dintre forma afirmativă a construcției și conținutul negativ (în text, *cine mai știe ...?* echivalează cu „*nu știe nimeni*”).

O interogație propriu-zisă se separă sintactic de vorbirea expozitivă. Separarea, însă, nu este obligatorie și pentru o interogație retorică, aceasta, prin conținutul ei asertiv, având posibilitatea să continue, într-o formă puternic marcată stilistic, organizarea sintactică anterioară (vezi construcția din II b).

Organizările sintactice distincte au fost marcate grafic prin I, II, III, iar, în cadrul fragmentului realizat în vorbire directă (II), am deosebit organizarea pe mai multe fraze: II a, II b, II c.

• Pentru partea a II-a, este de semnalat izolarea subordonatei introduse prin *că* (ruperea ei grafică de regentă). Trebuie, de asemenea, subliniată o modificare de topică: ridicarea obiectului indirect în poziție sintactică „forte” (*calului meu ... i-or fi putrezind*), ceea ce înseamnă deplasarea lui nu numai în fața propriului predicat, ci și în fața regentului pentru propoziția căreia îi aparține ca organizare (vezi: *calului meu de pe atunci*³ / *cine mai știe*² / *unde i-or fi putrezind ciolanele ...*³). De remarcat și structura sintactică emfatică *Cine ... , acela ... ,* cu reluarea în subordonată, printr-o formă de demonstrativ, a subiectivei.

• Rezultă următoarele scheme de organizare pentru I și II:

• De remarcat caracterizarea ca subiectivă a propoziției II (b) 5, subordonată impersonalului *era* (vezi, pentru ipostazele lui *a fi*, *supra*, partea a II-a, cap. I, 1.3.).

• Pentru secțiunea III de text, sînt posibile mai multe interpretări. Cea mai simplă ar fi considerarea unei singure propoziții, cu un subiect multiplu (*voinic tînăr și cal bătrîn*) și predicat verbal, într-o construcție reflexiv-reciprocă. Pentru un text de factură populară și pentru un text de poezie, concentrat prin esența lui, dacă am considera că și virgula are semnificație sintactică, este posibilă acceptarea unor subordonate paratactice (deci fără element de relație subordonator) și eliptice (cu copulativul subînțeles) („Dacă *voinicul* e tînăr, iar *calul bătrîn*, greu se-ngăduie ei la drum”).

• Pentru organizarea propozițiilor, se observă, ca particularitate sintactică orală, prezența, în secvența I, a anacolutului (*Craiul... nu i-a venit la socoteală*): propoziția începe cu un nominativ (reclamînd, ca formă, funcția de subiect), dar la reluare, după intercalarea unei construcții gerunziale, funcția de subiect este „uitată”, fiind înlocuită printr-o construcție cu dativul, care impune prezența altui subiect.

• De remarcat construcțiile emfaticе, de tip popular, din interiorul organizării propoziționale: și adverbial (*și una*), atributul pronominal (*una ea aceasta*), adverbul *încă* din: *încă-i unui*.

• De remarcat dativul posesiv: *i-or fi putrezind ciolanele* și ambiguitatea dativului, atunci cînd substantivul la care se referă este folosit cu prepoziție: *ți-a vîrît în cap (ție ți-a vîrît sau capu-ți?)*; pentru ultima chestiune, vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 3.4. și cap. II, 2.5.).

TEXTUL nr. 10

[„— Lucru negîndit, dragul tatei,^{1/} să aud așa vorbe tocmai din gura ta,^{2/} zise craiul^{3/}]^I. [Frații tăi au dovedit^{1/} că nu au inimă într-însii^{2/} și din partea lor mi-am luat toată nădejdea.^{3/}]^{II} [Doar tu să fii mai viteaz,^{1/} dar parcă tot nu-mi vine a crede^{2/}.]^{III} [Însă,^{1/} dacă vrei^{2/} și vrei numaidecît^{3/} să te duci,^{4/} eu nu te opresc,^{1/} dar mi-i^{5/} nu cumva să te întîlnești cu scîrba în drum^{6/} și să dai și tu cîntea pe rușine^{7/}, c-apoi atunci curat îți spun^{8/} că nu mai ai^{9/} ce căuta la casa mea.^{10/}”]^{IV}

(Creangă, P.A. 97)

Comentarii asupra organizării și interpretării textului

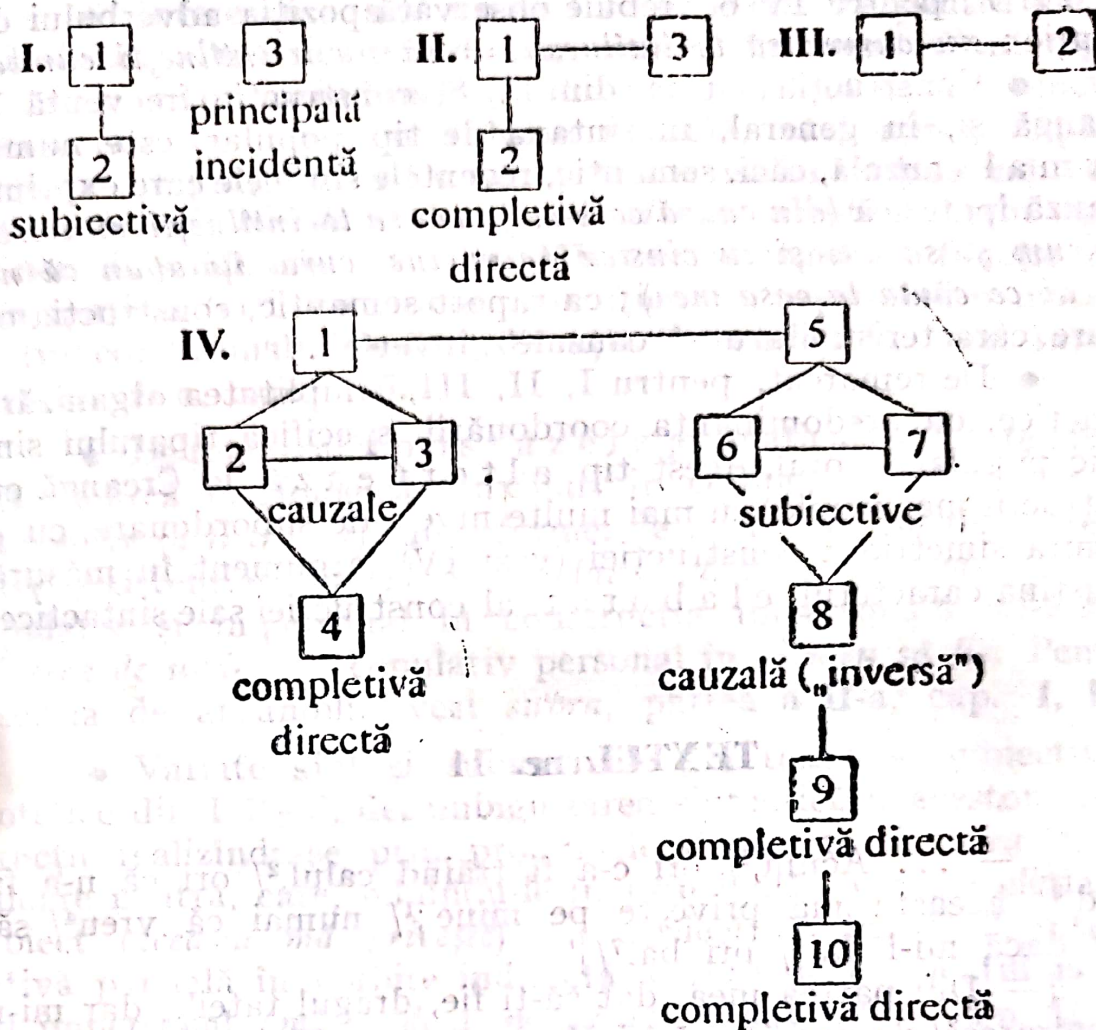
● Textul aparține vorbirii directe, exceptând comentariul naratorului din 3 I, introdus sub forma unei principale incidente, deci nelegate sintactic de restul textului. Semnele gramaticale ale vorbirii directe sînt: — folosirea vocativului, formă a adresării; — folosirea persoanei I (persoana personajului care vorbește: craiul) în forma verbelor: *să aud, mi-am luat nădejdea, eu nu opresc, spun* sau în forma pronomelor atașate verbelor impersonale (*nu-mi vine a crede, mi-i nu cumva să...*) sau a adjectivului posesiv (*la casa mea*); — folosirea persoanei a II-a (a personajului receptor: fiul de crai) în forma adjectivului posesiv (*gura ta, frații tăi*), a pronumelui personal, subiect sau obiect (*tu să fii, nu te opresc, îți spun*), și a verbului, inclusiv a reflexivului care îl însoțește (*să fii, vrei și vrei, să te duci, să te întâlnești, să dai, nu ai*).

● De remarcat varietatea sintactică a verbelor și construcțiilor verbale: copulativul personal din *să fii mai viteaz*, predicativul impersonal din *mi-i nu cumva să...*, copulativul impersonal subînțeles în (*e*) *lucru negîndit să...*, predicativele personale tranzitive din *au dovedit că...*, *îți spun că...*, *nu mai ai ce...*, predicativul impersonal din *nu-mi vine a crede*, explicînd, pe de o parte, construcția diferită a lui *a fi* în cele trei apariții: cu subiect și nume predicativ (în III 1), cu complement indirect și subiective (în IV 5—6—7), cu nume predicativ și subiectivă (în I 1—2) și explicînd, de asemenea, construcția cu completivă directă (în II 1—2, în IV 8—9 și IV 9—10), precum și construcția cu infinitiv subiect (în III 2).

● Se impune observarea infinitivului din construcția infinitivală relativă *ce căuta* (vezi IV 10). Față de soluția din GLR, am preferat interpretarea predicativă, un rol hotărîtor în decizie revenind prezenței relativului *ce*, element de relație specializat pentru nivelul frazei¹. Este și motivul pentru care am separat propoziția IV 10. De observat, prin contrast, statutul diferit al infinitivului din III 2, unde absența elementului subordonator specific frazei conduce spre interpretarea nepredicativă a infinitivului, aflat, aici, ca regim al impersonalului *nu-(mi) vine* și deci în ipostaza de subiect.

● Textul prezintă următoarea schemă de organizare:

¹ Vezi, în același sens, interpretarea din Diaconescu (1989), p. 95.

● Apar în IV 2–3 două circumstanțiale introduse prin *dacă* (*dacă vrei și vrei numaidecît*), care, în absența unor indici formali dezambiguizatori, acceptă două interpretări semantice. Contextul semantic mai larg limitează, însă, posibilitățile de interpretare: verbele din *dacă vrei și vrei* nu exprimă acțiuni ipotetice, ci acțiuni reale (fiul craiului își manifestase anterior voința de a se duce, aceasta devenind o realitate pentru crai), ceea ce exclude interpretarea drept condițională, oferind argumente (de semantică a modurilor verbale) pentru interpretarea propozițiilor drept cauzale.

● De observat cele două ipostaze ale lui *să*: — numai cu funcție modală (marcă a conjunctivului), în III 1, unde apare în principală; — cu funcție morfologică (marcă modală), dar și sintactică (conjuncție de subordonare), în I 2, IV 4.

IV 6 și 7; pentru IV 6, trebuie observată poziția adverbului de negație: *nu cumva să te întâlnești = să nu te întâlnești cumva*.

● Construcția cu *că* din IV 8, construcție frecventă la Creangă și, în general, în sintaxa de tip popular, este numai *formă* 1 cauzală, căci, semantic, regentele sînt cele care exprimă o cauză ipotetică (*din cauză că s-ar putea să te întâlnești cu scîrba în drum și să dai și tu cîstea pe rușine, curat îți spun că nu mai ai ce căuta la casa mea*); ca raport semantic, construcția cu *că* are caracteristicile unei cauzale „inverse”.

● De remarcat, pentru I, II, III, simplitatea organizării sintactice, cu predominanța coordonării, specifică tiparului sintactic popular și oral. Acest tip *altern* e a z ă la Creangă cu construcții mai ample, cu mai multe nivele de subordonare, cu o anumită simetrie a construcției (vezi IV), argument în măsură să susțină caracterul *elaborat* al construcției sale sintactice.

TEXTUL nr. 11

[„— ... Acum,^{1/} ori c-a fi trăind calul,^{2/} ori că n-a fi trăind,^{3/} aceasta mă privește pe mine;^{1/} numai că vreu^{4/} să știu^{5/} dacă mi-l dai^{6/} ori ba.^{7/}”]^I

[— Din partea mea, dat să-ți fie, dragul tatei^{1/}, dar mi-i de-a mirarea^{2/} de unde ai să-l iei,^{3/} dacă n-are ființă pe lume.^{4/}”]^{II}

[— Despre aceasta nu mă plîng eu, tată,^{1/} bine^{2/} că mi l-ai dat;^{3/} de unde-a fi,^{4/} de unde n-a fi,^{5/} dacă l-oiu găsi,^{6/} al meu să fie”.^{7/}”]^{III}

(Creangă, P.A. 98)

Observații de organizare și de interpretare

● Textul reprezintă un dialog între două personaje (fiul craiului și craiul), fiind deci realizat integral în vorbire directă. Fiecare replică are o organizare sintactică *independentă*. Prezența pro-formei *aceasta* (*Despre aceasta nu mă plîng*), apărînd aici ca substitut propozițional, este un mijloc de realizare a coerenței semantice a textului.

● Interesante sînt ipostazele diferite pentru *dacă*: în I, folosit după un verb de „informare”, ca semn al interogației totale în vorbire indirectă (*să știu dacă...*)¹; în II, cu funcție circumstanțială (aici, cu valoare cauzală, căci apare după o interogativă parțială *retorică*, transpusă în vorbire indirectă (*mi-i de-a mirarea de unde ai să-l iei* echivalent cu „știu sigur că n-ai de unde să-l iei”); în III, de asemenea cu funcție circumstanțială (aici, cu valoare condițională, exprimînd o ipoteză de tip condițional). Pentru discuția de ansamblu, vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 5.

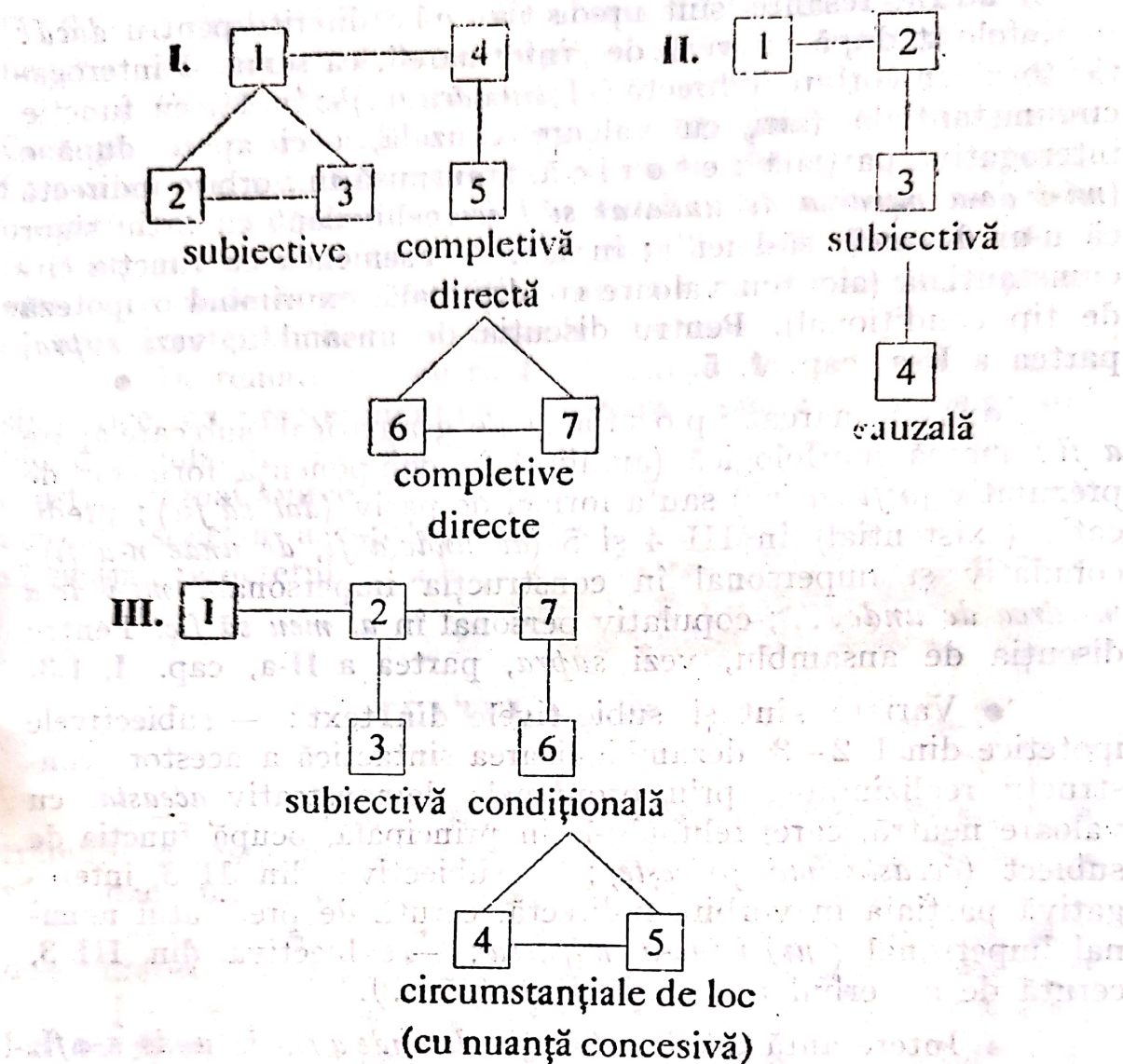
● De remarcat ipostazele gramaticale sub care apare *a fi*: marcă morfologică (auxiliar) în componența formelor de prezuntiv (*a fi trăind*) sau a formei de pasiv (*dat să fie*); predicativ (existențial) în III 4 și 5 (*de unde-a fi, de unde n-a fi*); copulativ și impersonal în construcția impersonală *mi-i de-a mirarea de unde...*; copulativ personal în *al meu să fie*. Pentru discuția de ansamblu, vezi *supra*, partea a II-a, cap. I, 1.3.

● Variate sînt și subiectivele din text: — subiectivele ipotetice din I 2—3, dezambiguizarea sintactică a acestor construcții realizîndu-se prin pronumele demonstrativ *aceasta*, cu valoare neutră, care, reluîndu-le în principală, ocupă funcția de subiect (*aceasta mă privește*); — subiectiva din II 3, interogativă parțială în vorbire indirectă, cerută de predicatul nominal impersonal (*mi*)-i de-a mirarea; — subiectiva din III 3, cerută de adverbul predicativ *bine* (că...).

● Interesantă este construcția *de unde a fi, de unde n-a fi, dacă l-oi găsi, al meu să fie*, unde ideea concesivă, cuprinsă în semantica formei temporale și în corelarea disjunctivă a celor două verbe, se adaugă unui tipar de construcție locativ: *l-oi găsi de undeva*, prepoziția *de* fiind cerută de construcția locativă a regentului. Prezența lui *de*, explicabilă mai curînd prin construcția lui *a găsi* decît prin construcția lui *a fi*, ne-a făcut să subordonăm pe 4 și 5 față de 6, și nu față de 7.

● Schemele de organizare sintactică sînt:

¹ Acest *dacă* (vezi *supra*, DACĂ₃) presupune o disjuncție în subordonată (ca urmare a faptului că, la interogativa totală, răspunsul este sau afirmativ, sau negativ), disjuncție subînțeleasă sau expres formulată (ca în textul nostru: *dacă mi-l dai ori ba*). Adverbul de negație ține locul predicatului și, implicit, al unei întregi propoziții.

TEXTUL nr. 12

„Și^{1/} cum sta el în cumpene,^{2/} să-l ieie,^{3/} să nu-l ieie^{4/}, calul se și scutură de trei ori,^{1/} și îndată rămîne cu părul lins-prelins și tînăr ca un tretin,^{5/} de nu era alt mînzoc mai frumos în toată herghelia.”^{6/}

(Creangă, P.A. 99)

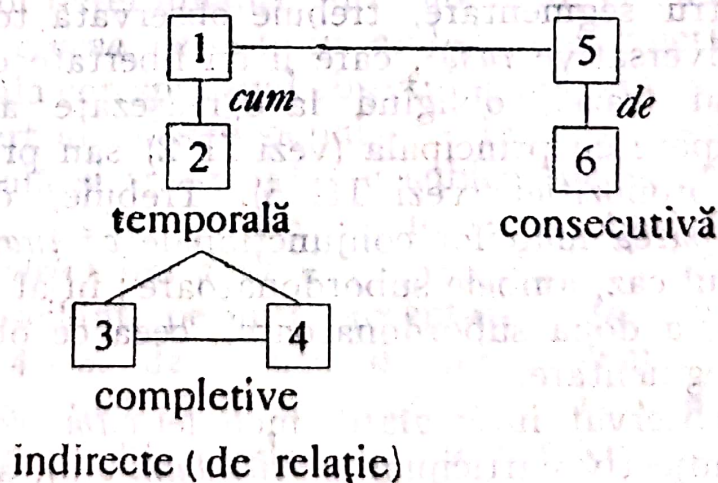
Observații asupra organizării

● Fragmentul aparține părții narative a textului, deci vorbirii indirecte, ceea ce explică utilizarea în exclusivitate a persoanei a III-a la verb și la pronume. Apare, totuși,

în text o construcție intermediară între vorbirea directă și cea indirectă (vezi 3 și 4), după o locuțiune verbală populară de tip „dubitandi” (*a sta în cumpene*). Relatarea integrală în vorbire indirectă ar impune: — selecția lui *dacă*, semnul interogației totale transpuse în vorbire indirectă (corelarea propoziției afirmative și a negării ei: *să-l ieie, să nu-l ieie* este un argument pentru interogația totală); — prezența persoanei a III-a. Folosirea integrală a vorbirii directe ar cere: absența lui *dacă*; — folosirea verbului la persoana I. Prezența conjunctivului este indiferentă din punctul de vedere al distincției vorbire directă/indirectă, căci poate apărea în ambele construcții, în condițiile exprimării unui sens dubitativ (... *dacă să-l ia sau să nu-l ia* — vorbire indirectă; „*Să-l iau, să nu-l iau?*” — vorbire directă). În textul lui Creangă, sînt coocurente particularități din ambele forme de vorbire: lipsa lui *dacă*, alături de trecerea la persoana a III-a, semn clar de oralitate în construcția frazei. Calificarea propozițiilor 3 și 4 este o chestiune de decizie, completive indirecte¹, dacă se ia în considerație persoana verbului din aceste propoziții, sau nesubordonate regentului, deci principale independente, dacă se are în vedere lipsa conjuncției *dacă*.

● De remarcat cele două elemente de subordonare specifice sintaxei populare: *cum* temporal și *de* consecutiv.

● Schema de organizare a frazei este²:

¹ Este posibilă și interpretarea ca propoziție circumstanțială de relație (*stă în cumpene în privința unui anumit fapt*), specie desprinsă din completivele indirecte.

² Am cuprins în schemă numai conectivele de tip popular.

● De observat situația specială a lui *și* în textele lui Creangă, unde se remarcă nu numai prin marea frecvență, ci și prin valorile multiple: — *și* „narativ”, așezat la începutul frazei, asigurând continuarea narației și realizând deci coeziunea interfrazală în basmul de tip popular; — *și* coordonator (în text asigură legarea principalelor); — *și* adverbial, asigurând reliefarea unui component.

TEXTUL nr. 13

[„Eram rănit de moarte.^{1/}]^I [Cum^{1/} însă^{2/} oricât de zguduitoare ar fi împrejurările,^{3/} nu-mi pierd sărita,^{1/} judecai și atunci rece.^{2/}]^{II} [Că^{1/} înainte s-o fi cunoscut,^{2/} lipsită^{1/} cum era^{3/} de pază și de creștere și înconjurată de pilde și de îndemnuri rele, greșise,^{1/} era sîngeros pentru mine,^{4/} nu însă de mirare,^{5/} dar^{6/} ca să-și bată în așa hal joc de obrazul meu^{7/} și cu cine,^{8/} în ajunul logodnei,^{7/} asta covârșea orice măsură^{6/} și nu puteam^{9/} să i-o iert.^{10/}]^{III} [Și mi-am adus aminte^{1/} că, punînd mama odată^{2/} să-mi ghicească norocul,^{3/} îmi dase^{2/} că de toate fericirile am să am în viață parte,^{4/} numai de dragoste nu.”^{5/IV}

(M. Caragiale, C. 85)

Observații asupra construcției și interpretării

● Pentru segmentare, trebuie observată topica liberă a conjuncției adversative *însă*¹, care îi dă libertate de apariție în orice punct al frazei, obligînd la o reșezare a conjuncției, printr-o regrupare cu principala (vezi II 2) sau prin trecerea ei la începutul propoziției (vezi III 5). Trebuie, de asemenea, observată gruparea mărcilor conjuncționale *că înainte să și dar ca să* (în primul caz, ambele subordonatoare; în al doilea, prima coordonatoare, a doua subordonatoare), ceea ce obligă la separarea lor în segmentare.

● De observat intercalarea modalei *cum era*, ca determinant al unui adjectiv participial (*lipsită cum era*), avînd ca efect o dislocare a determinantilor prepoziționali *de pază și de creștere*.

¹ Aceeași trăsătură de topică am conseninat pentru *dar* conclusiv și pentru toate celelalte mărci conjuncționale conclusive (vezi *supra*, textul 1).

• De remarcat trecerea cu funcție stilistică, în III 7—8, de la registrul expozitiv (vorbire indirectă) la cel interogativ (vorbire directă), introducându-se o interogativă parțială retorică (incompletă (se subînțeleg părțile principale de propoziție; este prezentă numai marca interogativă: pronumele interogativ precedat de prepoziție *cu cine*). Ceea ce face posibilă apariția unui pronume interogativ în subordonată și coordonarea unei interogative cu o enunțiativă (vezi III 7 și 8) este calitatea de interogativă *retorică*, tip intermediar între propoziția interogativă și cea enunțiativă, avînd formă de interogativă, dar sens enunțiativ (dă informații), coordonarea asigurîndu-se între semnificațiile enunțiative, și nu între formele lor.

• Pentru calificare, trebuie remarcate pierderea valorii originare modale a lui *cum* în II 1, utilizat aici cauzal, și folosirea cu sensul de bază în III 3, ceea ce antrenează absența funcției de parte de propoziție în II 1, față de calitatea sa de nume predicativ din III 3.

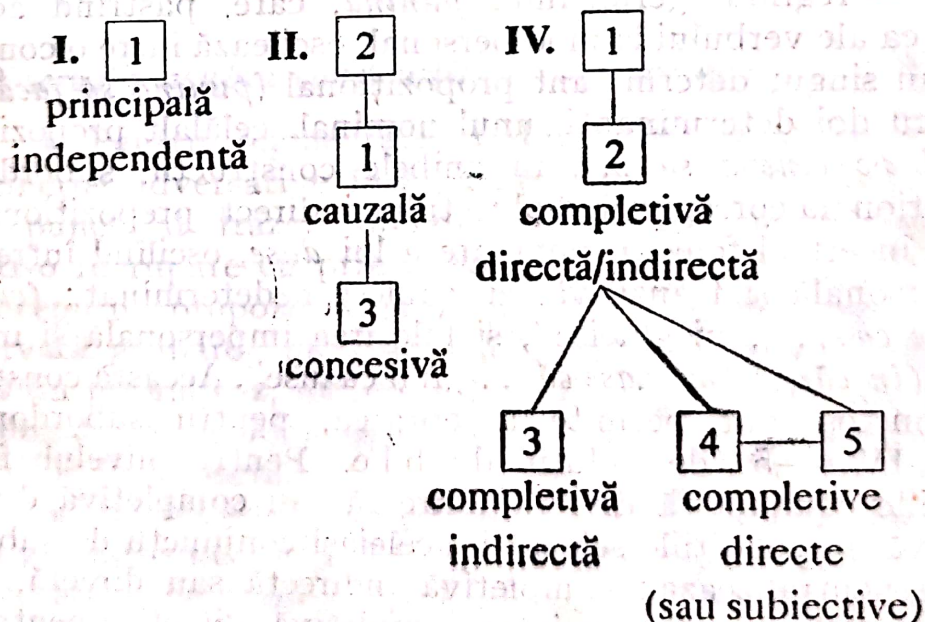
• Este interesant de urmărit regimul oscilant al verbelor din fraza IV: — regimul locuțiunii *mi-am adus aminte*, oscilînd între construcția intransitivă prepozițională (*mi-am adus aminte de ceva*) și o construcție tranzitivă (*mi-am adus aminte o întâmplare*); — regimul gerunziului *punînd*, care, păstrînd aceleași valențe ca ale verbului la mod personal, oscilează între o construcție cu un singur determinant propozițional (*punînd să facă ceva*) și una cu doi determinanți, unul nominal, celălalt propozițional (*punînd pe cineva să...*), în ambele construcții, subordonata conjuncțională corespunzînd obiectului indirect prepozițional; — regimul incert al folosirii populare a lui *dase*, oscilînd între folosirea personală și tranzitivă, cu subiect nedeterminat: (*cineva*) *îmi dase că...* „îmi ghicise”, și folosirea impersonală și intransitivă: (*în cărți*) *îmi dase că...* „îmi căzuse”. Această constatare de regim oscilant permite acceptarea, pentru subordonatele IV 2 și IV 4—5, de soluții duble. Pentru nivelul frazei, distincțiile completivă directă/indirectă sau completivă directă/subiectivă, în condițiile selectării aceleiași conjuncții de subordonare, se neutralizează: completivă indirectă sau directă, după locuțiunea *mi-am adus aminte*; completivă directă (pentru un regent cu subiect nedeterminat) sau subiectivă (pentru un regent impersonal), în cazul regentului popular *dase*.

● De observat, pentru compoziția de ansamblu, aglomerarea de subiective conjuncționale în III, așezate toate înaintea regentei, deși uzul consacră, pentru subiectivele conjuncționale, o topică postpusă (vezi 1 în raport cu 4 și 7—8 în raport cu 6) și reluate în principală, în cazul subiectivelor 7 și 8, prin substitutul propozițional *asta*.

● De observat, de asemenea, intercalările numeroase, prin introduceri variate de subordonate în structura regentelor: concesivă, în structura regentei cauzale (II 3); temporală, în structura regentei subiective (III 2); completivă indirectă, în structura regentei (IV 3); modală, în structura regentei (III 3).

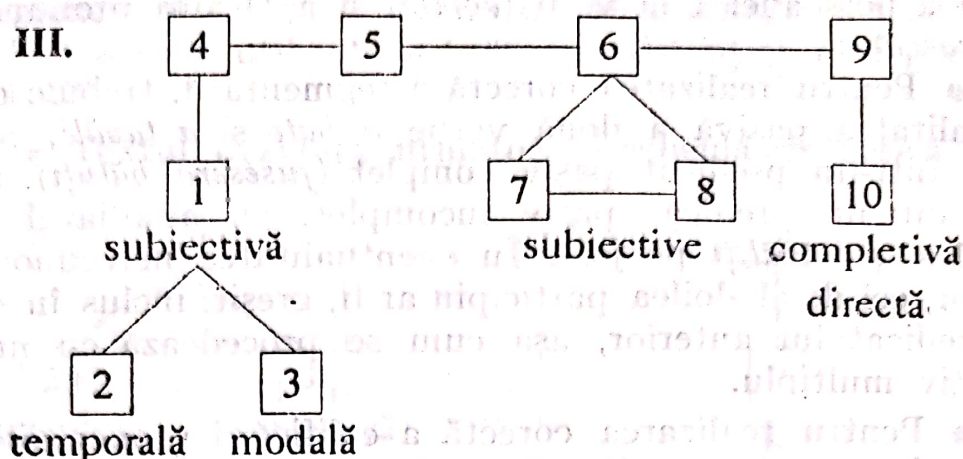
● De remarcat, în organizarea acestui text, un amestec ciudat de particularități de sintaxă savantă și de sintaxă populară și orală, primele constând în topică savantă a componentelor, cu numeroase intercalări și cu antepuneri propoziționale (vezi comentariul anterior), ca și în amploarea construcției, cu mai multe nivele de subordonare și cu variate specii de propoziții subordonate, celelalte, de tip popular, manifestându-se prin introducerea interogativei în fluxul expozitiv, ca și prin utilizările sintactice (și, implicit, lexicale) ale verbelor *a pune* și *a da* (în IV 2—3)¹.

● Schema de organizarea sintactică a textului este:

¹ La nivel lexical, elementele de tip popular și oral sînt și mai evidente (vezi, de exemplu, utilizarea locuțiunilor).

III.

TEXTUL nr. 14

[„... se înțelegea și din felul¹/ cum scriau²/ că nu se mai gândesc deloc³/ la ceea ce se întâmplase în dimineața aceea⁴/ când fuseseră bătuți cu ciomagul⁵/ și tăvăliți pe jos ;⁶/ spuneau⁷/]”^I
 [„dragii noștri, dorim¹/ ca micile noastre rînduri să vă găsească în momentele cele mai fericite...”²/]”^{II} [și se deducea din aceste rînduri întinse pe mai multe foi⁸/ că acum,⁹/ după ce au ajuns și ei cu meserii¹⁰/ și au devenit bucureșteni,¹¹/ vor⁹/ să uite¹²/ ce-a fost¹³/ și să se împace,¹⁴/ din moment ce soarta i-a despărțit¹⁵/ și nu vor mai trăi împreună.”¹⁶/]”^I

(Preda, M. II, 10)

Comentarii asupra organizării textului

● Textul cuprinde două tipuri de vorbiri: cea mai mare parte (vezi I 1—16) aparține planului narativ (al autorului), deci vorbirii indirecte, iar o parte mai restrînsă (vezi II 1—2) reproduce vorbirea directă, ceea ce, grafic, este marcat prin cuprinderea între ghilimele. Fiecare vorbire are organizarea sa sintactică independentă, cu un nucleu sintactic propriu (propoziție principală), ceea ce am vrut să sugerăm prin distincția I vs. II. Ar fi greșit să subordonăm pe II 1 față de verbul „dicendi” din I 7, avînd în vedere că vorbirea directă este reprodusă ca atare, și nu trecută în vorbire indirectă. Semnele gramaticale ale vorbirii directe constau în absența conjuncției de subordonare, ca și în folosirea formulei de adresare (a voca-

tivului) a persoanei I la verb (*dorim*) și a II-a la pronume (*să vă găsească*).

● Pentru realizarea corectă a segmentării, trebuie observată calitatea pasivă a două verbe *a bate* și *a tăvăli*, primul cuprins într-un predicat pasiv complet (*fuseseră bătuți*), iar al doilea, într-un predicat pasiv incomplet, cu auxiliarul pasiv subînțeles (*și tăvăliți* pe jos). În eventualitatea neregnoașterii pasivelor, cel de al doilea participiu ar fi, greșit, inclus în structura predicatului anterior, așa cum se procedează cu numele predicativ multiplu.

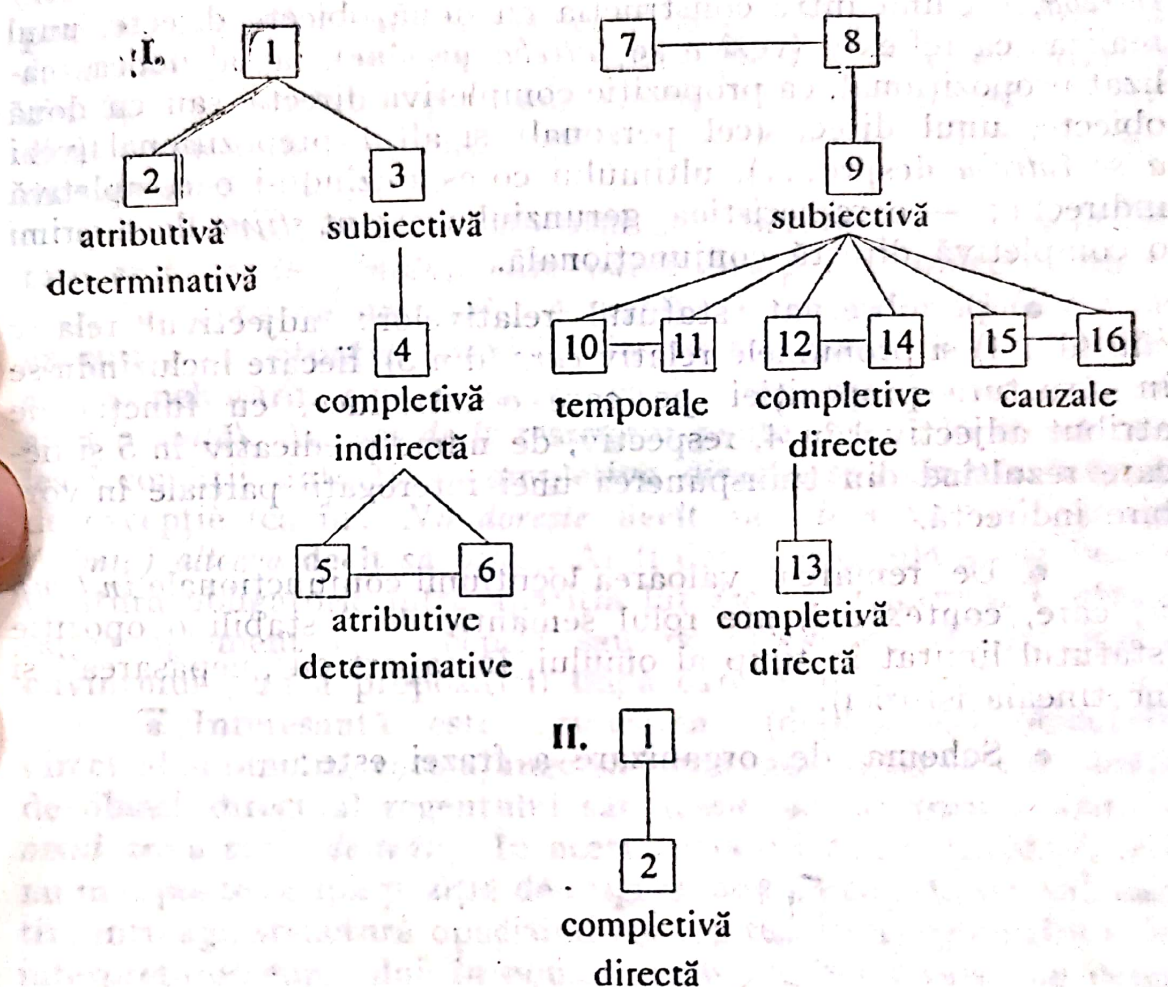
● Pentru realizarea corectă a calificării propozițiilor, se impune observarea naturii reflexivelor *se înțelegea* și *se deducea* (vezi discuția teoretică, *supra*, partea a II-a, cap. I, 2.2 (b)), ambele reflexive pasive de la verbe tranzitive, care, prin pasivizare, devin și impersonale, în poziția subiectului ajungând propoziția conjuncțională (*oricine înțelegea că ... ⇒ se înțelegea (de către oricine) că ...*). În consecință, în noua ipostază, reflexiv-pasivă și impersonală, verbele cer propoziții subiective.

● Interesantă este natura relativelor din text: — relativele adverbiale *cum* și *cînd* cu funcție de complement circumstanțial în subordonată, introducînd fiecare o atributivă determinativă; — relativul pronominal *ceea ce* (din I 4), integrat sintactic în două propoziții: regenta 3, față de care este complement indirect prepozițional, prepoziția *la* explicîndu-se prin construcția verbului regent (*a se gîndi la*), și subordonata 4, față de care este subiect (*se întîmplase ceva*), ajungîndu-se, astfel, la un subiect prepozițional; — relativul pronominal *ce* (din I 13), aparținînd numai propoziției pe care o introduce, unde funcționează ca subiect; — forme lipsite de autonomie, ajunse ca elemente componente în cadrul unor locuțiuni conjuncționale subordonatoare (*după ce* — temporal, *din moment ce* — cauzal).

● De remarcat și varietatea de regim a verbelor-centru: verb tranzitiv personal devenit în context intransitiv și impersonal (în I 1 și I 8); tranzitiv personal (în I 2, I 7, I 9, I 12, I 15, II 1 și 2); reflexiv obligatoriu, intransitiv prepozițional și personal (în I 3); reflexiv obligatoriu, intransitiv și impersonal (în I 4); și reflexiv obligatoriu, intransitiv și reciproc (în I 14); intransitiv, copulativ și personal (în I 10, I 11). De remarcat,

de asemenea, diferența de regim dintre *a ajunge* și *a deveni* vs. *a fi*, ultimul fiind utilizat, în text, ca existențial, deci predicativ (vezi I 13).

- Textul dezvoltă următoarea schemă sintactică:

TEXTUL nr. 15

„Este foarte lesnicios pentru omul de litere^{1/} să se adăpostească în spatele necesității istorice^{2/} și să se eschiveze, în felul acesta, de a se întreba^{3/} nu câtă necesitate conține istoria,^{4/} ci care e soarta fiecărui om în parte,^{5/} știind^{3/} că omul nu are decât o singură viață de trăit,^{6/} în timp ce istoria este înceată și nepăsătoare”.^{7/}

(Preda, „Luceafărul”, 2 mai 1970)

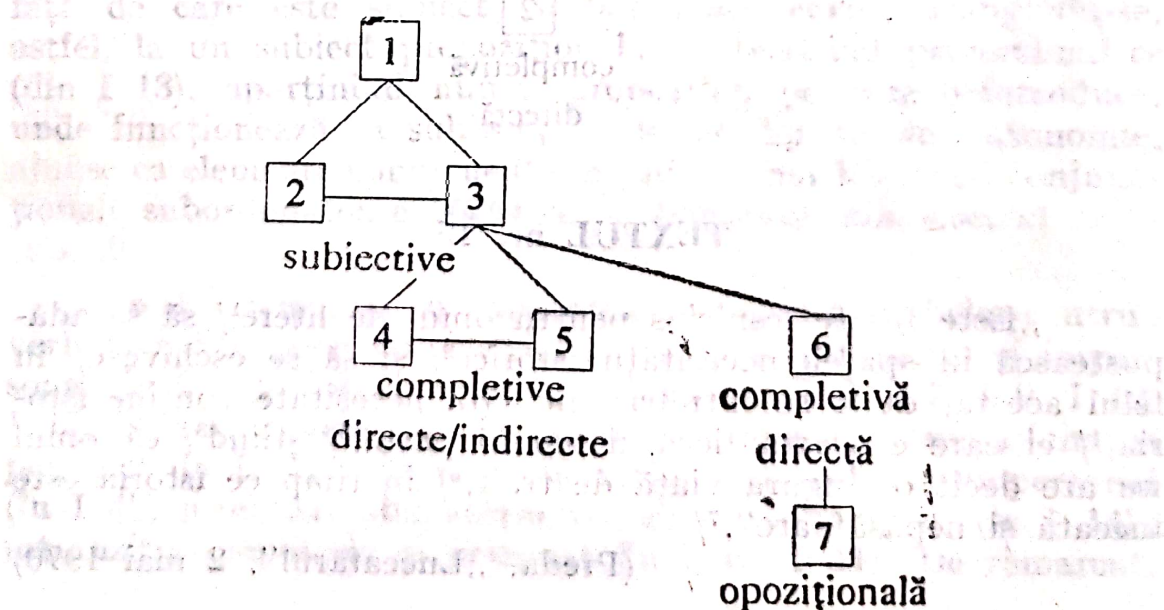
Comentarii asupra organizării textului

• Este interesantă natura morfosintactică a elementelor regente: — calitatea de predicat nominal impersonal a grupului *este foarte lesnicios*; — regimul incert al infinitivului regent *a (se) întreba*, oscilînd între construcția cu două obiecte directe, unul realizat ca reflexiv (vezi *a se întreba pe sine*), iar al doilea realizat propozițional, ca propoziție completivă directă, sau cu două obiecte, unul direct (cel personal) și altul prepozițional (vezi *a se întreba despre...*), ultimului corespunzîndu-i o completivă indirectă; — caracteristica gerunziului regent *știind* de a primi o completivă directă conjuncțională.

• De observat statutul relativelor: adjectivul relativ *cîtă* (din 4) și pronumele relativ *care* (din 5), fiecare incluzîndu-se în structura propoziției pe care o introduce, cu funcția de atribut adjectival în 4, respectiv, de nume predicativ în 5 și fiecare rezultînd din transpunerea unei interogații parțiale în vorbire indirectă.

• De remarcat valoarea locuțiunii conjuncționale *în timp ce*, care, contextual, are rolul semantic de a stabili o opoziție (statutul limitat în timp al omului, în raport cu „nepăsarea” și încetineala istoriei).

• Schema de organizare a frazei este:

● În organizarea internă a propozițiilor, este interesant de observat și regimul verbelor-centru: — copulativ și impersonal (în 1); — tranzitiv și personal (în 2), cu poziția obiectului direct ocupată de reflexiv (*să se adăpostească pe sine*); — reflexiv obligatoriu, intransitiv prepozițional și personal (în 3), cu poziția obiectului indirect prepozițional ocupată de infinitivul *de a întreba*; — predicativ tranzitiv (în 4 și în 6 și gerunziul din 3); — copulativ personal (în 5), cu poziția numelui predicat ocupată de pronumele relativ; — copulativ, cu nume predicativ multiplu (în 7).

● Interesant este statutul semiadverbului de exclusivitate *decît* (*decît o viață*), care poate însoți atât obiectul direct (vezi în text: *nu are decît o viață*), cât și un complement de excepție, în situația apariției în text a unui nominal-obiect direct nehotărît sau negativ (ca în: *nu are (nimic) altceva decît o viață*). Același *decît* restrictiv poate însoți, în exact aceleași condiții sintactice, completiva directă sau circumstanțială de excepție (ca în: *Nu dorește decît să plece* vs. *Nu dorește (nimic) altceva decît să plece*). Ar fi deci o greșală să se facă o legătură obligatorie între apariția lui *decît* restrictiv și calitatea de complement de excepție sau de propoziție de excepție a cuvîntului (sau a propoziției) lîngă care este așezat.

● Interesantă este „ridicarea” (deplasarea) obiectului direct al supinului, care ajunge să-l preceadă și să ocupe poziția de obiect direct al regentului său (*omul are de trăit o viață* ⇒ *omul are o viață de trăit*). În aceste condiții contextuale, *de trăit* nu mai poate ocupa poziția de origine, acum ocupată de substantiv, întreaga structură opacizîndu-și relațiile și reorganizîndu-se: interpretarea supinului, în nouă poziție, oscilează între un determinant nominal (atribut verbal) și un determinant verbal prepozițional (complement indirect prepozițional sau complement de relație).

TEXTUL nr. 16

[„Rămînea doar^{1/} ca cei de-aici să uite,^{2/} mai ales că întrebau și de Niculae^{3/} cum merge cu școala,^{4/} ceea ce se putea^{5/} să însemne^{6/} că într-adevăr nu mai aveau nimic cu nimeni,^{7/} fiindcă în nici una din scrisorile lor de pînă atunci nu

puseseră asemenea întrebare.^{8/}]^I [Nu însemna asta^{1/} că ura lor contra mamei și a fraților vitregi se stinsese?^{2/} Ceea ce mama și crezu, după obiceiul multor oameni^{3/} care gîndesc^{4/} că^{5/} dacă vezi lucrurile în bine,^{6/} chiar dacă ele sînt rele,^{7/} să nu fie pe urmă și vina ta^{5/} că le-ai luat așa^{8/} cum nu sînt."^{9/}]^{II}

(Preda, M. II, 10)

Organizarea și interpretarea textului

- Pentru a asigura segmentarea corectă a textului, se impune observarea următoarelor elemente de relație: — conjuncția *ca... să* (din I 2), utilizată în locul lui *să*, ca urmare a intercalării între regentul *rămînea* și predicatul subordonatei a grupului nominal *cei de-aici*; — grupul conjuncțional *că dacă*, alcătuit din două conjuncții, ambele subordonatoare, ceea ce obligă la separarea lor în segmentare (vezi: *că^{5/} dacă...^{6/}*); — grupul *asa cum*, a cărui segmentare obligatorie (vezi: *asa^{8/} cum...^{9/}*) este dictată de calitatea de nume predicativ în subordonată a lui *cum*, calitate care poate fi îndeplinită de un adverb relativ, dar nu și de o locuțiune conjuncțională (*asa cum*); — conjuncția compusă *că... să* (din II 5), de tip popular și oral, neacceptată de normele limbii literare, apărînd, în fond, ca rezultat al unei construcții anacolutice: propoziția este introdusă prin *că*, ceea ce presupune indicativul (sau condițional-optativul), ca la reluare, după intercalarea propozițiilor 6—7, să se abandoneze indicativul și să se continue cu conjunctivul, introducîndu-se elemente de vorbire directă (conjunctivul și adjectivul posesiv).

- De remarcat statutul special al pronomelui relativ compus *ceea ce*, care, în text, apare ca substitut propozițional, reluînd un întreg grup propozițional (în I, reia propozițiile 3—4; în II, reia pe 2), și care introduce un tip special de propoziție apozitivă.

- Pentru calificarea corectă a propozițiilor, se impune urmărirea regimului verbelor-centru, care explică selecția unui anumit tip de subordonată: — *rămîne* (din I 1) este impersonal, selectînd deci o subordonată subiectivă conjuncțională (vezi I 2); — *se putea* (din I 5) este, de asemenea, impersonal, selectînd și el o subiectivă conjuncțională (vezi I 6). *Ceea ce* (*ceea ce se putea*) apare pe poziția unui fals subiect, el avînd

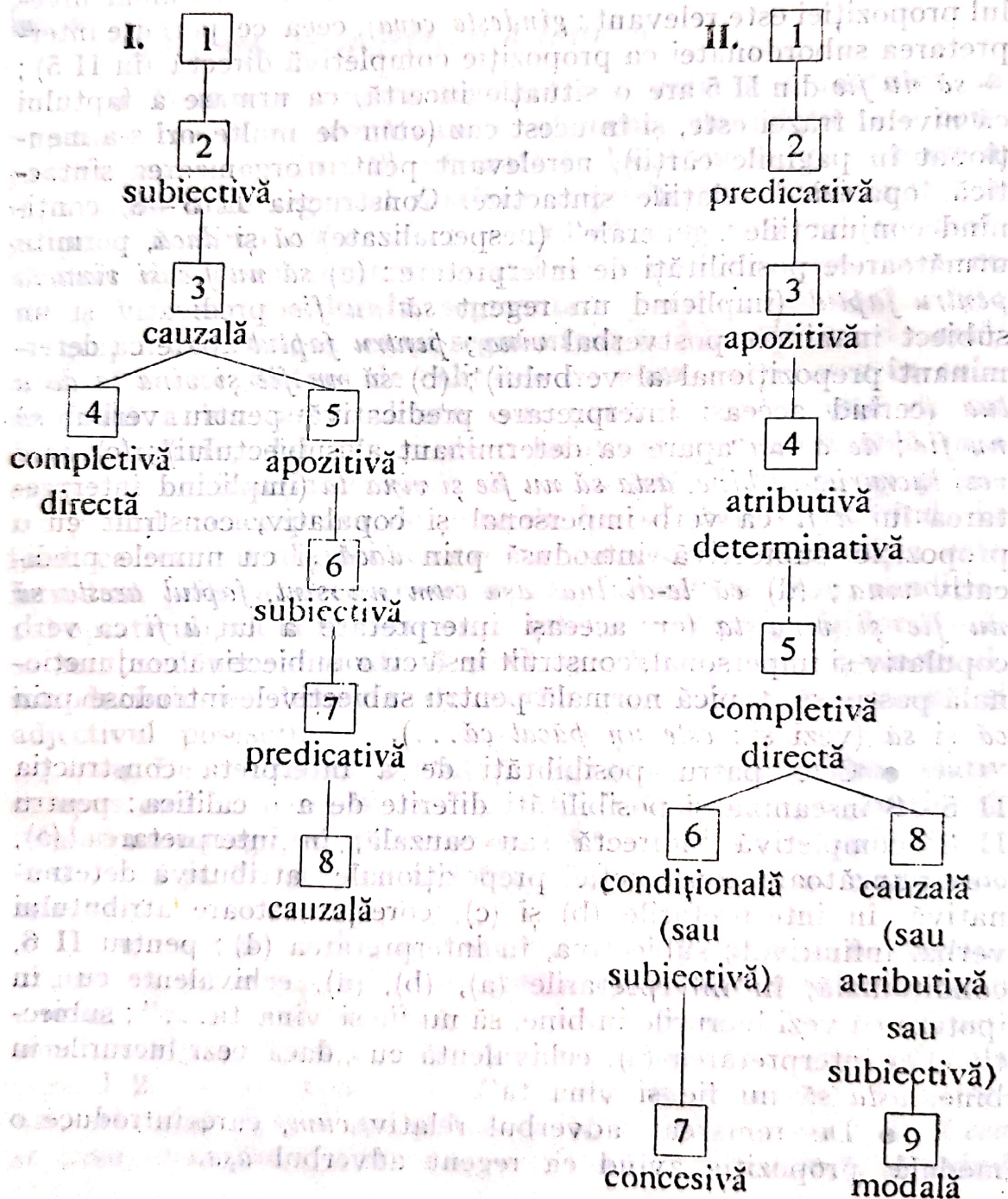
numai funcție de relație în I 5, unde asigură subordonarea acestei propoziții, dar incluzându-se în I 6; — *înseamnă* este copulativ, construit, în ambele apariții din text, cu o propoziție predicativă conjuncțională (în I 7 și II 2); — *gîndește* este folosit nereflexiv și, probabil, tranzitiv (nivelul frazei este nerelevant sub aspectul tranzitivității, căci construcția verbului este aceeași, indiferent de folosirea lui tranzitivă / intransitivă; numai nivelul propoziției este relevant: *gîndește ceva*), ceea ce permite interpretarea subordonatei ca propoziție completivă directă (în II 5); — *să nu fie* din II 5 are o situație incertă, ca urmare a faptului că nivelul frazei este, și în acest caz (cum de multe ori s-a menționat în paginile cărții), nerelevant pentru organizarea sintactică, opacizînd relațiile sintactice. Construcția II 5–8, conținînd conjuncțiile „generale” (nespecializate) *că* și *dacă*, permite următoarele posibilități de interpretare: (a) *să nu fie și vina ta pentru faptul* (implicînd un regent *să nu fie* predicativ și un subiect inanimat postverbal *vina*; *pentru faptul* apare ca determinant prepozițional al verbului); (b) *să nu fie și vina ta de a lua* (cerînd aceeași interpretare predicativă pentru verbul *să nu fie*; *de a lua* apare ca determinant al subiectului); (c) *dacă vezi lucrurile în bine, asta să nu fie și vina ta* (implicînd interpretarea lui *a fi* ca verb impersonal și copulativ, construit cu o propoziție subiectivă introdusă prin *dacă* și cu numele predicativ *vina*); (d) *că le-ai luat așa cum nu sînt, faptul acesta să nu fie și vina ta* (cu aceeași interpretare a lui *a fi* ca verb copulativ și impersonal, construit însă cu o subiectivă conjuncțională postpusă, topică normală pentru subiectivele introduse prin *că* și *să* (vezi și: *este un păcat că...*)).

• Cele patru posibilități de a interpreta construcția II 5–8 înseamnă și posibilități diferite de a o califica: pentru II 8, completivă indirectă sau cauzală, în interpretarea (a), corespunzătoare construcției prepoziționale; atributivă determinativă, în interpretările (b) și (c), corespunzătoare atributului verbal infinitival; subiectivă, în interpretarea (d); pentru II 6, condițională, în interpretările (a), (b), (d), echivalente cu „în ipoteza că vezi lucrurile în bine, să nu fie și vina ta...”; subiectivă, în interpretarea (c), echivalentă cu „dacă vezi lucrurile în bine, *asta să nu fie și vina ta*”.

• De remarcat adverbul relativ *cum*, care introduce o modală, propoziție avînd ca regent adverbul *asa*.

● De observat, pentru construcția de ansamblu, includerea în fluxul enunțiativ a unei interogative retorice totale (vezi II 1—2), ideea din această construcție interogativă fiind reluată, sub formă enunțiativă, de substitutul propozițional *ceea ce*.

● Schema de organizare a textului este:

În schemă, apozitivele I 5 și II 3 au fost legate de I 3 și, respectiv, II 2, dar, de fapt, ele reiau un grup propozițional.

● De remarcat, în ambele scheme, structura sintactică amplă, cu numeroase nivele de subordonare (6 nivele), cu diverse tipuri de subordonate, cu intercalări (vezi II 6 inclusă în structura regentei) și reluări (vezi cele două apozitive), caracteristici pentru o construcție savantă de frază. Nu lipsesc însă nici elementele de sintaxă orală: conjuncția compusă *că... să*, ca semn al unei construcții anacolutice, introducând elemente de vorbire directă; interogativa inclusă în fluxul expozitiv; alte elemente de vorbire directă (persoana a II-a la pronume și verb în II 5 și 8), particularități explicabile prin utilizarea tehnicii stilului indirect liber, a tehnicii relatării orale.

● În organizarea internă a propozițiilor, merită semnalate diversele specii de atribute: — atribut adverbial, pe lângă un regent pronume semiindependent (*cei de-aici*); — atribut substantival prepozițional, pe lângă un regent pronume negativ (*nici una din scrisorile*); — atribut pronominal genitival și atribut adverbial, pe lângă același regent substantival (*scrisorile lor de pînă atunci*); — atribut pronominal genitival și două atribute substantivale prepoziționale pe lângă același regent substantival (*ura lor contra mamei și a fraților*); — atribute adjectivale divers exprimate (*asemenea întrebare, fraților vitregi, multor oameni, vina ta*); — atribut substantival genitival, într-o construcție în care marca de caz este prezentă nu în forma substantivului, ci a adjectivului determinant (*obiceiul multor oameni*).

TEXTUL nr. 17

„Considerînd^{1/} că la pretențiunile chiriașelor sus-numitul proprietar a amenințat cu dare afară din casă pe d-șoara Lucreția Ionescu și pe mătușa sa d-na Anica Ionescu,^{2/} / căci nu le mai dă casă, neplătind regulat chiria și avînd chiar pe trecut o datorie de 22 de lei și soba stricată,^{3/} d-na Anica Ionescu exasperată a strigat^{4/} / să-i crape ochii^{5/} / cui minte,^{6/} / dacă datoria e de la chirie^{7/} / și soba nu era așa,^{8/} / pe cîtă vreme d-șoara Matilda Popescu a dis^{9/} / că^{10/} / dacă se știe cu casa încurcată^{11/} / pentru ce face escrocherie^{10/} / și o mai dă și la alții^{12/} / iar proprietarul i-a răspuns^{13/} / că cu dumneata nici nu vorbesc^{14/} / pînă nu văz

toată chiria¹⁵/ că n-am poftă și de alt bucluc,¹⁶/ și atunci pretinde
dînsul¹⁷/ că toate chiriasele au sărit asupra-i caudîndu-i le-
diuni¹⁸./ (Caragiale, O. 2, 59)

Comentarii asupra construcției textului

• Textul, reprezentînd f o r m a l o frază, căci începe cu majusculă (după punct) și continuă pînă la alt punct, se caracterizează printr-o mare d e z o r g a n i z a r e s i n t a c t i c ă, fapt care face imposibilă întocmirea unei scheme sintactice. Dezorganizarea este dată de următoarele caracteristici sintactice:

— lipsește nucleul sintactic al frazei (propoziția principală). Să se observe că gerunziul inițial (*considerînd*), lipsit de predicativitate, avînd deci nevoie de suportul unui regent la un mod personal, n u se subordonează, în desfășurarea ulterioară a frazei, față de nici un component (el însuși are determinări, apărînd deci în ipostaza de regent, dar nu este așezat în poziție de subordonare, așa cum cer modurile nepersonale);

— lipsesc legăturile sintactice dintre cele patru subiecte ale textului, fiecare creîndu-și grupuri sintactice izolate: *susnumitul proprietar a amenințat* (2—3), *d-na Anica Ionescu a strigat* (4—8), *d-șoara Matilda Popescu a dis* (9—12), *proprietarul i-a răspuns și dînsul pretinde* (13—18). Deviantă, în acest text, este organizarea în funcție de aceste patru subiecte (participanți despre care se relatează), și nu în funcție de verbe și de relațiile dintre ele;

— apar conective propoziționale derutante, false, fără „acoperire semantică”, cum este situația lui *căci* (din 3). Funcția lui este, în cel mai bun caz, de legătură necircumstanțială, apozitional-pleonastică (*a amenințat cu dare afară din casă... = (a amenințat) căci nu le mai dă casa*¹), dar poate fi și un mijloc formal de a augmenta fraza, de a continua cu orice preț, fără congruență sintactică cu fragmentul anterior².

¹ A fost remarcată funcția de conectiv necircumstanțial a lui *căci* (echivalentul lui *că*), semn al unei vorbiri neliterare de joasă speță (vezi Avram (1986), p. 226).

² Este bine cunoscută această funcție a lui *care* (cf. Mancaș (1983), p. 288).

• Dezorganizarea sintactică este cu atât mai supărătoare, cu cât textul este de mare întindere (18 nuclee verbale), lungime exagerată obținută prin: — includerea de gerunzii, cu întreaga escortă de determinanți (primul gerunziu: *considerînd* se explică prin tiparul sintactic preluat ca atare din stilul administrativ al procesului-verbal); — includerea, sub forma vorbirii directe legate sau a vorbirii indirecte libere, a tuturor detaliilor din replicile participanților cuprinși în relatare.

• Lungimea, reflex al neputinței de a alege esențialul de detaliul nesemnificativ, și dezorganizarea sintactică, reflex al incoerenței logice, sînt particularități ale frazei neliterare, din vorbirea populară de mahala.

• Deviante sînt și dese interferențe de vorbiri: trecerea de la vorbirea indirectă (constatări procesului-verbal sînt făcute la persoana a III-a; *a amenințat, a strigat, a dis, i-a răspuns, pretinde*) la reproducerea, integral în vorbire directă sau numai parțial, a replicilor. Astfel, apar elemente de vorbire indirectă (conjunțiile de subordonare după verbele „de informare”: *a dis că, i-a răspuns că...* sau reproducerea replicii la persoana a III-a: *dacă se știe cu casa încurcată, pentru ce face escrocherie și o mai dă și la alții!*). Paralel, apar și elemente de vorbire directă (prezența interogativului *pentru ce: a zis că... pentru ce face escrocherie*; — păstrarea intonației exclamative, marcată grafic prin semnul exclamării: *a dis că... o mai dă și la alții!*; — păstrarea persoanei I la verb și a II-a la pronume: *i-a răspuns că eu dumneata nici nu vorbește pînă nu văz...*; — păstrarea detaliului lexical: *a strigat să-i crape ochii cui minte*). Acest amestec este specific tehnicii de relatare orală.

Am inventariat cîteva dintre mecanismele sintactice ale lui Caragiale, mecanisme care, ca și alte particularități¹, dobîndesc o funcție stilistică, avînd un puternic efect comic și individualizînd, prin sintaxă, categoria celor care redactau procesele-verbale.

¹ Ne-au interesat numai particularitățile sintactice ale textului. Am făcut abstracție de cele lexicale (neologismul deformat, de exemplu), de aluziile ironice la ortografia latinistă (vezi scrierea frecventă cu *d* în loc de *z* în cuvinte neologice sau de alte origini decît veche latinească), de „alunecările” stilistice, cu dese treceri de la exprimarea oficială, administrativă, la cea familiară, de mahala etc.

LUCRĂRI CITATE

- Avram (1986) = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Edit. Academiei, 1986
- Călărașu (1977, 1978) = Cristina Călărașu, *Despre timpurile de relație în limba română*, în SCL, XXVIII (1977), 1, p. 37 și urm. și *Considerații asupra concordanței timpurilor în limba română*, în „Limbă și literatură”, 1978, p. 337 și urm.
- Chomsky (1965) = N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1965
- Chomsky (1981, 1982) = N. Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, Foris Publications, Dordrecht; first edition 1981, second revised edition 1982
- Ciompec (1985) = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985
- Coteanu (1969) = I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână*, București, Edit. Academiei, 1969
- Diaconescu (1989) = Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1989
- Diaconescu (1957) = Paula Diaconescu, *Repetiția, procedeu artistic în poezia lui M. Eminescu*, în „Limbă și literatură”, 1957, 3, p. 27 și urm.
- Diaconescu (1970) = Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, Edit. Academiei, 1970
- Dimitrescu (1958) = Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Edit. Academiei, 1958
- Dimitriu (1982) = C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iași, Edit. Junimea, 1982

- Dindelegan (1970, 1974) = Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformatiională a grupului verbal în limba română*, teză de doctorat, Universitatea din București, 1970 și Edit. Academiei, 1974
- Dindelegan (1976) = Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române. Partea I: Sintaxa grupului verbal*, Tipografia Universității București, 1976
- Dindelegan (1977) = Gabriela Pană Dindelegan, *Regimul verbului*, în „Limba și literatură”, 1977, 1, p. 227 și urm.
- Dindelegan (1978) = Gabriela Pană Dindelegan, *Remarques sur l'évolution des constructions verbales*, în „Etudes romanes”, II, Bulletin de la Société roumaine de linguistique române XII (1977/1978), p. 63 și urm.
- Dindelegan (1980) = Gabriela Pană Dindelegan, *Grup verbal*, în „Limba și literatură”, 1980, 1, p. 78 și urm.
- Dindelegan (1990) = Gabriela Pană Dindelegan, *Ipostaze sintactice ale „tematizării”*, în „Analele Universității București”, seria Limba și literatura română, 1990, p. 30 și urm.
- Dindelegan (1991) = Gabriela Pană Dindelegan, *Specificul gramatical și semantic al clasei adjectivului. Relația cu substantivul, verbul și adverbul*, în SCL, XLII (1991), 1–2, p. 3–18.
- Dobrovie (1987) = Carmen Dobrovie-Sorin, *Syntaxe du roumain. Chaînes thématiques*, Thèse de Doctorat d'Etat, Université de Paris 7, 1987
- Fillmore (1968, 1969, 1970) = Ch. J. Fillmore, *The Case for Case*, în „Universals in Linguistic Theory,” Em. Bach, R. Harms (eds.), 1968; *Toward a Modern Theory of Case*, în „Modern Studies in English. Readings in Transformational Grammar”, D. A. Reibel, S. A. Schane (eds.), 1969; *Grammar of*

- Hitting and Breaking*, în „Readings in English Transformational Grammar”, R. A. Jacobs, P. S. Rosenbaum (eds.), 1970
- GLR, I, II = Academia Română, *Gramatica limbii române*, vol. I și al II-lea, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Edit. Academiei, 1966
- Golopenția-Eretescu (1964) = Sanda Golopenția-Eretescu, *La délimitation de la classe des numéraux*, în RRL, IX (1964), 5, p. 503 și urm.
- Gross (1981) = Maurice Gross, *Les bases empiriques de la notion de prédicat sémantique*, în „Langages”, 63, septembrie 1981, p. 7 și urm.
- Guțu (1956) = Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în „Studii de gramatică”, I, p. 57—81, București, Edit. Academiei, 1956
- Guțu (1957) = Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în „Studii de gramatică”, II, p. 161—172, București, Edit. Academiei, 1957
- Guțu Romalo (1963) (a) = Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în SCL, XIV (1963), 1, p. 29 și urm.
- Guțu Romalo (1963) (b) = Valeria Guțu Romalo, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în LR, XII (1963), 1, p. 25 și urm.
- Guțu Romalo (1964) = Valeria Guțu Romalo, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, în SCL, XV (1964), 1, p. 59 și urm.
- Guțu Romalo (1968) = Valeria Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, București, Edit. Academiei, 1968
- Guțu Romalo (1973) = Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1973
- Hristea (1984) = Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*, ediția a treia revăzută

- și îmbogățită, București, Edit. Albatros, 1984
- Ionescu, Steriu (1985) = Adriana Ionescu, Maria Steriu, *Verbul românesc. Dicționar sintactic pentru studenții străini*, Tipografia Universității București, 1985
- Iordan (1967) = Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Edit. Științifică, 1967
- LRC (1985) (a) = Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, Narcisa Forăscu, Valeria Guțu Romalo, Emanuel Vasiliu, *Limba română contemporană. Fonetica, fonologia, morfologia* (sub coordonarea acad. Ion Coteanu), ediție revizuită și adăugită, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1985
- LRC (1985) (b) = Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revizuită și adăugită, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1985
- Lyons (1977) = John Lyons, *Semantics*, 1, 2, Cambridge, University Press, 1977
- Mancaș (1983) = Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc. Secolul al XIX-lea*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983
- Manoliu (1967) = Maria Manoliu, *Genitivul pronumelui personal în limba română contemporană*, în „Elemente de lingvistică structurală”, p. 274 și urm., București, Edit. Științifică, 1967
- Manoliu (1968) = Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, Edit. Academiei, 1968
- Munteanu (1988) = Ștefan Munteanu, *Paralelisme frazeologice*, în LR, XXXVII (1988), 6, p. 509—510

CUPRINS

INTRODUCERE	5
PARTEA I. PERSPECTIVA MORFOSINTACTICĂ ÎN STUDIUL GRAMATICII	9
Capitolul I: Aspecte teoretice	10
Capitolul al II-lea: Aspecte ale conversiunii. Mijloace sintactice de recunoaștere a claselor morfologice	26
Capitolul al III-lea: Forme omonime ale lui „a” și „cel”. Mijloace sintactice de diferențiere. „Cel care”, „ceea ce” — pronume relative compuse sau grupări analizabile?	37
PARTEA a II-a: DIN ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA GRUPULUI VERBAL ROMÂNESC	49
Capitolul I: Determinarea de către centrul verbal a structurii grupului	49
1. Construcția verbelor a trebui, a ajunge, a fi	50
2. Verbe impersonale și construcția lor	65
3. Verbe reflexive și construcția lor	73
4. Locuțiunea verbală din perspectivă sintactică; locuțiunea, centru de grup verbal	82
5. Ipostaze sintactice ale conjuncției DACĂ	88
6. Două variante ale împletirii regentei cu subordonata	93
7. Altă formă de împletire a regentului verbal cu elementul subordonat: sintaxa verbului a putea	105
Capitolul al II-lea: Funcții atribuite de centrul verbal	108
1. Preambul teoretic	109
2.1. Subiectul	113
2.2. Complementul direct	117

2.3. Una sau două poziții sintactice distincte în structurile cu „dublu obiect direct”?	122
2.4. Reprezintă obiectul indirect în dativ și cel prepozițional aceeași poziție sintactică?	125
2.5. „Dativul posesiv” și obiectul indirect în dativ sînt poziții sintactice distincte?	129
2.6. Două perspective (diferite, dar convergente) de a privi poziția numelui predicativ	131
2.7. Este elementul predicativ suplimentar un determinant diferit de numele predicativ?	139
PARTEA a III-a: COMENTARII, INTERPRETĂRI, RECOMANDĂRI — pe marginea analizei sintactice a 17 texte —	
1. Precizări preliminare	146
2. Analize	150
Lucrări citate	194
Izvoare	199

PARTEA a II-a: DIN ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIA	
ONAREA GRUPULUI VERBAL ROMÂNESC	
105	7. Alte forme de implicare a grupului verbal în contextul subordonat: sintaxa verbală a grupului
99	6. Formă variată ale implicării verborum în subordonare
88	5. Ipoteze sintactice ale construcției D.C.I.
82	4. Locuțiunea verbală din perspectivă sintactică; locuțiunea
73	3. Verbe reflexive și construcția lor
62	2. Verbe impersonale și construcția lor
50	1. Construcția verbală a grupului a treia și așezarea în fi
49	grupului
Capitolul I: Determinarea de către centrul verbal a structurii	
108	2.2. Complementul direct
109	2.1. Subiectul
112	1. Preliminarii teoretice

ISBN 973-608-260-1